ماكياڤيللى و بيرى ڕێنسانس

نووسینی: رامین جیهانبەگلو

و: موسڵح ئیروانی

- **دەزگای چاپ و بڵاوكردنەوەی موكریانی**
  كوردستان/ هەولێر ت «٢٩٩٩٢»
- **كتێبی ژمارە: «٣١»**
- **كتێب: ماكیاڤیللی و بیری ڕێنسانس**
- **نووسینی: رامین جیهانبەگلو**
- **وەرگێڕانی: موسڵح ئیروانی**
- **دەرهێنانی هونەری: قاسم قادر**
- **چاپی یەكەم: هەولێر – ٢٠٠١**
- **ژمارەی سپاردن « ٤٣ »ی ساڵی ٢٠٠١ دراوەتێ.**
- **چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە/ هەولێر**

پێشکەش بە:

گیانی باوکم کە بووە قوربانیی
دڕندەترین ڕژێمی سیاسی

«وەرگێڕ»

پێڕست

پێشەکیی وەرگێڕ	9
پێشگوتە: ماکیاڤێللی و ماکیاڤێللیزم	17
پێشەکی: سیاسەت لە سەردەمی ڕێنسانسدا	29
بەشی یەکەم: خۆشویستنی سیاسەت	49
بەشی دووەم: کتێبی میر یان لۆژیکی دەسەڵات	59
بەشی سێیەم: گوتارەکان یان داهێنانی کۆمار	81
ئەنجام: سیاسەت لە ڕوانگەی ماکیاڤێللییەوە	103
پەراوێزەکان	117
بیبلۆگرافیا	124

پێشەکیی وەرگێڕ

ئەم نامیلکەیەی بەردەستتان، سەرەتا بەزمانی فەرەنسی لەساڵی ١٩٨٥دا بڵاوکراوەتەوە. بەڵام وەک نووسەرەکەی ئاماژەی بۆ کردووە، هەشت ساڵ دوای چاپە فەرەنسییەکە، ئەوجا دەرفەتی ئەوەی بۆ رەخساوە کە، سەرەڕای هێشتنەوەی بیرۆکەی سەرەکیی کتێبەکە وەک خۆی، سەرلەنوێ پێیدا بچێتەوەو بەشێوەیەکی وردتر دایبڕێژێتەوە.

بەپێویستم نەزانی لەم پێشەکییەدا باسی ناوەڕۆکی ئەم کتێبەتان بۆ بکەم، ئەوەی پەیوەندی بەناوەڕۆکی کتێبەکەوە هەیە بۆ خوێنەرانی جێ دەهێڵم. تەنیا ئەوەندە نەبێ هەوڵدەدەم ئەو شتانەی کە هەست دەکەم لەم کتێبەدا باس نەکراون، ئاماژەیەکیان بۆ بکەم.

نیکۆلۆ ماکیاڤیللی (Nicollo Machiavelli) هزرڤان و سیاسەتوانی ناوداری ئیتاڵی، لە ٣ی مایسی ساڵی ١٤٦٩دا لە شاری فلۆرەنسا لەدایکبووەو لە ٢٢ی حوزەیرانی ساڵی ١٥٢٧دا کۆچی دوایی کردووە. باوکی خاوەن بیروڕای هیومانیستی (ئانسانی) بووە و لە پانتایی سیاسیدا خاوەن نفووز بووە. ئەم کەشوهەوا خێزانییەی ماکیاڤیللی وای لێکرد لەتەمەنی ٢٩ ساڵیدا بگاتە

پلەوپایەیەکی گرنگی کارگێڕی لەفلۆرەنسادا. دواتر بەهۆی ئەو وەزیفەو فەرمانە کارگێڕییانەی پێی سپێردرابوون وەک باڵیۆزی فلۆرەنسا ، زۆر کاری ئەنجامدا. بەهۆی ئەمانەوە بیروڕاو بۆچوونەکانی لەمەڕ سروشتی ئادەمیزاد و چۆنیەتی وەدەستهێنانی دەسەڵات وکۆنترۆڵکردنی، چەکەرەیان کرد.

ماکیاڤیللی لە ساڵی ١٥١٣دا کتێبێک بەناوی **میر** (The Prince) دەنووسێت کە هەر بەم بەرهەمەوە ناوی دەرکردووە، بەڕادەیەک هەرکە ناوی ماکیاڤیللی بەسەر زماناندا دێت، ناوی **میری** بەدوادادێت. لەم کتێبەدا، بە رادەیەکی زۆر کاریگەریی دەسەڵاتداران و **میران** بەسەر ماکیاڤیللییەوە دیارە، تا ئەو رادەیەی کە کتێبەکە پێشکەش بەبنەماڵەی مەدیچییەکان دەکات. کتێبی **میر** لە (٢٦) بەش پێکهاتووە کە تێیدا جەخت لەسەر «پاشایەتی» کراوەتەوە، وەک سیستمێکی گونجاو بۆ چارەسەرکردنی گرفتەکانی کۆمەڵگای سیاسی.

بنیتۆ مۆسۆلینی لە ساڵی ١٩٢٤دا چەند تێبینییەکی لەسەر کتێبی **میر** نووسیوە، و باس لەوە دەکات کە دوای تێپەڕینی چوارسەدە بەسەر نووسینی **میر** دا، ئایا هیچ شتێکی نوێ و بەکەڵکی بۆ سیاسەتمەداری هاوچەرخ تێدایە؟ ئەو پێی وایە رێبازی ماکیاڤیللی دوای ئەو هەموو ماوەیە، هێشتا هەر زیندووە. لەم وتەیەی مۆسۆلینی ئەوەمان دەست دەکەوێ کە ماکیاڤیللی لە **میر** دا رۆحی تاکەکەس و میللەتان دەدوێنێ نەک رواڵەتی دەرەوەی ژیانیان. لەبەر ئەوەی،

بەڕای ئەو، ڕۆحی مرۆڤ لەو ماوەیەدا بەنیمچەنەگۆڕی ماوەتەوە، هەر بۆیە کتێبی **میر** بایەخی خۆی لەدەست نەداوە.

ماکیاڤیللی لەکتێبی **میر** دا هەوڵێکی زۆر دەدات «ئەخلاقی گشتی» (General Morality) لە «ئەخلاقی دەوڵەت» (Morality of state) جیا بکاتەوە. هەر بۆیە لە لێکۆڵینەوەکەیدا باس لە «ئەخلاقی دەوڵەت» یان بەدەستەواژەیەکی تر، باس لە ئەخلاقی سیاسی دەکات. ئەمەش گەورەترین دەستکەوتە لە مێژووی فەلسەفەو بیری سیاسیی نوێدا. ماکیاڤیللی لەڕێی داماڵینی سیاسەت لە ئەخلاقی گشتی، جۆرە ئەخلاقێکی تر بۆ سیاسەت دیاری دەکات. لە ڕاستیدا دەبێ بڵێین جۆرە ئەخلاقێکی تر کەشف دەکات و پەردەی لەسەر لادەدات. «بێ ئەخلاقییەتی» سیاسەتی ماکیاڤیللی، جۆرە ئەخلاقێکە، بەڵام ئەخلاقێکی تایبەت بە سیاسەت. بەڕای ئەو، ئەخلاقی سیاسی، بەشێوەیەکی گشتی، ئەو شتانە دەگرێتەوە کە بۆ پاراستنی دەوڵەت و بەردەوامبوونی زەروورن. لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە سیاسەت بواری «شتەحەڵاڵەکان»ە. بەپێی بۆچوونی ماکیاڤیللی؛ سیاسەت سیمایەکی نائەخلاقیی هەیە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە سیاسەت ماهیەتێکی ناموقەددەسی هەیە، و بەپێی تێگەیشتنی خۆی بۆ سیاسەت کە تێگەیشتنێکی سێکولاریستیانەیە، پێی وایە کە هەموو کارێکی ڕێگەپێدراوو مەشرووع دەگەڕێتەوە بۆ دابینکردنی هەلومەرجێکی لەبار بۆ دامەزراندن و پتەوکردنی دەوڵەت، هەر بۆیە سیاسەت لەگشت

ڕەهەندێکی پیرۆز (مقدس) دادەماڵێت. ئەمەش لەبەر ئەوەی کە لەناو سیاسەتدا هەموو کارێک «ڕێگەپێدراو» و «حەڵاڵ»ە. بەڵام لەمەسەلە پیرۆزەکاندا، زۆر کاروباری ناشەرعی و ڕێگەپێنەدراو هەن. بیرۆکەی دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتوو تەوەرێکی سەرەکیی گشت بیری سیاسیی ماکیاڤیللی و تەنانەت هەوڵە سیاسییەکانیشی پێکدێنێت. خواست و ئاواتی هەرە گەورەشی هەر لەم بیرۆکەیەدا دەدۆزینەوە – ئاواتی دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتووی ئیتاڵیا.

ماکیاڤیللی جەوهەری قوڕین و شەیتانیی مرۆڤی کەشف کردووەو بیروڕا سیاسییەکانیشی هەر لەسەر ئەم جەوهەرە بەدەی مرۆڤ بنیات ناوە. هۆی ئەوەی کە ماکیاڤیللی بە شەیتان ناوزەدکراوەو بیروڕاکانیشی بە وەسوەسە دروستکەر لە دڵی خەڵکدا لەبەر ئەوەیە کە لەناو ناخی مرۆڤ و خواست و ئارەزووەکانیدا شەیتان و خۆپەرستی و بەرژەوەندیخوازیی یەکلایەنە ئامادەییان هەیە.

ماکیاڤیللی تا ڕادەیەکی زۆر لە بیرمەندە سیاسییەکانی تر ڕاستگۆتر بووە. دەشێ ئەو وەسفە بەدو خراپانەی دراونەتەپاڵی بەهۆی ئەوەوە بووبێ کەقسەکانی حەق و کەواتە ڕەق بوونە. زۆر لەسەر ماکیاڤیللی گوتراوە، بەڵام گشتی لە ڕوانگەی ڕواڵەتیانەی ئەو بیروڕایانەی لە کتێبی **میر** دا باسکراون. ئەوەی ئەم نامیلکەیە جیادەکاتەوە ئەوەیە کە داکۆکییەکی زێتر دەکاتە سەر کتێبی دووەم و فراوانتری ماکیاڤیللی، واتە «گوتارەکان».

ماکیاڤیللی یەکەم بیریاری سیاسییە کە سیاسەتی مۆدێرن لە

بەرانبەر و دژ بە نەریتی ئەخلاقیی مەسیحیی ئەوروپای سەدەکانی ناوەڕاست دادەڕێژێت. بەدەستەواژەیەکی تر، ماکیاڤیللی دامەزرێنەری بیری سیاسیی مۆدێرنە کە بۆ یەکەمجار لە سەردەمی ڕێنسانسدا باس لە مەسەلەی قەیرانی ناسنامەی سیاسی دەکات و هەوڵدەدات لە ڕێی دامەزراندن و داڕشتنی چەمکێکی نوێ بۆ سیاسەت، لە نەریتی سیاسیی سەردەمی خۆی دوور بکەوێتەوە. هەر بۆیە هەڵەیەکی گەورەیە ئەگەر پێمان وابێ ماکیاڤیللی پسپۆڕێکی تەکنیکییە، چونکە ئامانجی ماکیاڤیللی ڕێکخستنی واقعی کۆمەڵایەتییە لە ڕێی دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەهێزەوە. بەڵام باشترین دەوڵەت لای ئەو کۆمارییە، چونکە بەڕای ئەو کۆمار تاکە ڕێکخستنێکی سیاسییە کە بیرو ڕەفتاری ڕاستەقینەی هاووڵاتیان پەروەردە دەکات. لەوانەیە باشترین خزمەتی ماکیاڤیللی بۆ فەلسەفەی سیاسیی نوێ بریتی بێت لە هێنانەکایەی کەشوهەوایەکی ڕەخنەگرانە کە بەستکردن و لەرزاندنی بناغەی وەحدانییەتی ئایینی سەدەکانی ناوەڕاست باسی هۆشیارییەکی مێژوویی دەخاتەڕوو کە لەڕووی فەلسەفییەوە هیگڵ دایمەزراندووە.

ماکیاڤیللی پیاوی سەردەمی خۆی و بەرهەمی واقعی ئەوسای خۆی بوو. بەرهەمی واقعی ئەوسای ئیتاڵیا و ڕۆشنکەرەوەی ڕێنسانس بوو. لە کۆتاییەکانی سەدەکانی ناوەڕاستداو لە دەمی سەرهەڵدانی بزاڤی ریفۆرمیستیدا لە ئەوروپا، «پاشایەتی» ڕووبەڕووی سێ ڕکابەر ببووەوە: کلێسا و دەسەڵاتی دەرەبەگەکان و

بزاڤە توندڕەوە ئایینی و جەماوەرییەکان. بەڵام بەهۆی ململانێ و تێکبەربوونی تایفە ئایینەکان کە ئاژاوەیەکی گەورەی نابووەوە و جەماوەری ماندووکردبوو، و هەموویان چاوەڕێی ڕژێمێکی بەهێزو دەسەڵاتدار بوون کە ڕۆڵێکی مەرکەزی لە کۆمەڵگادا بگێڕێت و ئاسایش بۆ خەڵک دابین بکات. لەو حاڵەتەدا، پاشایەتی گونجاوترین پشتوپەنابوو کە هەم ڕۆشنبیران و هەم چاکسازیخوازان (ریفۆرمیست)ی میانەڕەو پشتیوانیان لێ دەکرد، بەتایبەت چینی روو لە زیادبووی شارنشینی (بۆرژوا)ش بە پشتیوانیی پاشایەتی دەیتوانی هەردوو ڕکابەری خۆی، واتەکلێساو فیۆدالیزم، لەگۆڕەپان وەدەرنێت. بەم شێوەیە ئەستێرەی بەختی پاشایەتیی موتڵەق درەوشایەوە بۆ ئەوەی لەبەردەم تێڕوانین چاوەڕوانیی خەڵکی ئەوروپادا ڕێگەیەک ڕووناک بکاتەوە کە کۆتاییەکەی بە «لیبرالیزم» دەهات.

لەو هەلومەرجەدا ماکیاڤیللی توانی لە گۆڕەپانی سیاسەتدا ببێتە قسەکەری ڕاستەقینەی سەربژاردە نائایینییەکان و بەڕاستی دەتوانین ماکیاڤیللی بەنوێنەری ڕەوتی «ڕێنسانس» لە بواری سیاسەتدا دابنێین.

ئیتاڵیا- خاڵی دەستپێک و گرنگترین شوێنی ڕێنسانس- لەسەردەمی ماکیاڤیللیدا بە بارودۆخێکی زۆر ناهەموار و ئاڵۆزدا تێدەپەڕی. لە سەردەمی ئەودا، ئیتاڵیا لە پێنج حکومەتی جیاواز پێکهاتبوو: پاشایەتی ناپل لە باشوور، میرنشینی میلانۆ لە

باشووری رۆژئاوا، کۆماری ئەرستۆکراتی (اشرافی) لە باکووری رۆژهەڵات، کۆماری فلۆرەنسا، دەوڵەتی پاپاش لە ناوەند. ئەم دابەشبوونەی وڵات لە نێوان زۆرداران و نەبوونی دەسەڵاتێکی یەکخەر، خەڵکی ئیتاڵیای رووبەڕووی جۆرەها مەینەتی کردبووەوەو بەردەوام لەلایەن فەرەنسی و ئیسپانی و ئەڵمانییەکانەوە هێرشیان دەکرایە سەر. تەنیا بە لەبەر چاوگرتنی ئەم بارودۆخە دەتوانین بە دروستی لە بیروڕا و تێزەکانی ماکیاڤیللی تێبگەین.

ماکیاڤیللی میتۆدێکی تایبەت بە خۆی هەیە کە لە کتێبەکانیدا رەنگی داوەتەوە، ئەویش میتۆدی ئیستقرایە (Induction). ئەو بەپێی ئەم میتۆدە لە دیاردە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان دەکۆڵێتەوە. ماکیاڤیللی ماوەیەکی باش بە مێژووەوە خەریک بووە، ئەمەش لە گشت بەرهەمەکانیدا دیارە. ئەو هەوڵدەدات لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی مێژووی ئادەمیزاد و رووداوەکانی رابردوو بکات. لەم نێوانەشدا بەدوای هۆکارەکاندا دەگەڕێ و ئەو ئەنجامانەی لێی دەکەوێتەوە دەستنیشان دەکات. لەهەمان کاتیشدا، دوای کێشانی وێنەی رابردوو، هەڵدەستێ بە بەراوردکردنی ئێستاو رابردوو لەو رووداوانەی مێژوودا کە لێکدەچن. ئەمەش بۆ هەڵێنجانی ئەنجامگەلێک و دۆزینەوەی یاساکانی سیاسەت. هەروەها لێکۆڵینەوە لە رووداوەکانی رابردوو لەوانەیە یارمەتیان بدات بۆ دەستنیشانکردنی هەندێ یاسا کە بارودۆخێکی تایبەت لە سیستمێکدا دەخوڵقێنن. لەهەمان کاتیشدا بەپشت بەستن بەم یاسایانەوە، ماکیاڤیللی، هەڵدەستێ بە

خوێندنەوەی واقعی ئێستای خۆی و رووداوەکانی داهاتوو و ئەو ئەنجامانەی کە لە رووداوەکانی ئێستاوە بەرهەم دێن، پێشبینی دەکات.

موسڵح ئیروانی

زستانی – ٢٠٠١

سەرچاوەکان

(١) نیقولو میکیافیللی، **الامیر**، تعریب: خیري حماد، منشورات مکتبة التحریر، بغداد، الطبعة التاسعة، ١٩٨٨.

(٢) لئو شتراوش، **فلسفه سیاسی چیست**؟، ت: د. فرهنگ رجایی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، تهران، ١٣٧٣.

(٣) سید محمد خاتمی، **از دنیای شهر تا شهر دنیا-سیری در اندیشه سیاسی غرب**، نشرنی، چاپ ششم، تهران ١٣٧٧.

(٤) د. حمید عضدانلو، **شهریار وشهریار مدرن: مطالعه‌ای تطبیقی درباره عقاید ماکیاولی و گرامشی**، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش:٩٣-٩٤، سال نهم ١٣٧٤، ص ١٩-٢٤.

پێشگوته

«ماوەیەکە هەر مێژوونووسێکی بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی دەیگری، چ بیەوێ و چ نەیەوێ دەبێتە مێژوونووسی ماکیاڤیللیزم»

ڕیۆن ئارۆن

ماکیاڤیللی و ماکیاڤیللیزم

له ساڵی ١٧٨٧، ٢٥٠ ساڵ دوای مردنی ماکیاڤیللی، دۆکی گەورەی توسکانا- له پاڵ گۆڕی پیاوە ناودارەکانی وەک دانتێ، گالیلۆ گالیلێ و مایکل ئەنجیلۆ- خانووێکی بۆ ڕێزلێنان له ماکیاڤیللی دروستکرد. لەسەر ئەو خانووە ئەم ڕستە لاتینییەی خوارەوە نووسراوە:

TANTO NOMINI NULLUMPAR ELOGIUM

(هیچ وشەیەک بۆ ستایشکردنی خاوەنی ئەم ناوە بەس نییە)

تێپەڕبوونی ٢٥٠ ساڵ پێویست بوو بۆ ئەوەی ماکیاڤیللی بە ئەندازەی بلیمەتایەتی خۆی ڕێزی لێ بگیرێت. له ڕاستیدا ماوەیەکی دوور و درێژ، ناوی ماکیاڤیللی نیشانەی دەسەڵاتێکی «خراپ» بوو.

ماکیاڤیللی نووسەرێکە کە له ژیانیدا نەفرەتیان لێدە کرد و دوای مردنیشی ریجیناڵد پۆل، ئەسقۆفی کانتربۆری، ئەوی- بە هۆی ئەو بوێرییەی له نووسینی کتێبی **میر** دا هەیبوو- لەگەڵ شەیتاندا بەراورد دەکرد. تەنانەت دەڵێن له کۆتایی سەدەی شازدەدا یەسوعییەکانی «باویر» داوایان کردبوو بۆ رزگارکردنی دونیا له وەسوەسەی بیروڕاکانی ماکیاڤیللی، وێنەکەی بسووتێنن. بەڵام ئایا بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی، بۆ ئەوانەی کە له دوای ئەودا هاتوون بەو رادەیە وەسوەسەئەنگێز بوون کە پاشایەکی- وەک فریدریش پرۆسی- ناچار بێت کتێبێک بە ناوی «دژی ماکیاڤیللی» بنووسێت؟

لەکەس شاراوە نییە کە بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی چەندین سەدە له سەرانسەری جیهاندا، کێشەیەکی گەورەیان ناوەتەوە. ئێستاش، هەر کە ناوی ئەومان بەسەر زماندا دێت، باس و گفتوگۆی توند سەبارەت بە ئەنجامە ئەخلاقییەکانی بەرهەمەکانی ئەو دروست دەبن. بەڵام، بەچاوپۆشی له هەر بەهایەکی ئەخلاقی کە ئەمڕۆ بە نووسینەکانی ئەو دەدرێت، بەهاو نرخی ئەو بیروڕایانەی کە تێیدا هاتوون بەتێپەڕبوونی ڕۆژگار گۆڕانیان بەسەردا نەهاتووە. کەواتە بۆچی بترسێین لەوەی کە ماکیاڤیللی بە«ناپاک و تاوانبار» له قەڵەم بدرێت. ئەوەی بەدڵنیاییەوە دەکرێ لەبارەی ئەوەوە بگوترێ ئەوەیە کە بەرهەمەکانی ئەو یەکێکن لە گەورەترین بنەماکانی بیری سیاسی چونکە ماکیاڤیللی لەو یەکەمانەیە کە بیری سیاسیی نوێی بنیاتناوە. بابەتی ئەم بیرە ئەوەیە کە باس لەمەسەلەی بنیاتنانی سیستمی سیاسی

لەسەر بنچینەی «دەسەڵاتی دەوڵەت» دەکات و چوارچێوەیەکی پێویست بۆ فۆرمۆلەبەندیی مەسەلەی سیاسەت -وەک کایەی پیادەکردنی دەسەڵات- بەدەستەوە دەدات. بەدەستەواژەیەکی تر، بەرای ئەو، بۆ «دامەزراندنی شەرعییەتی دەوڵەت»، پیادەکردنی دەسەڵات لەلایەن سیاسەتوانەوە پێویستە؛ بەم شێوەیە، ماکیاڤیللی، وەڵامێکی کردەنی بۆ « مەسەلەی دامەزراندنی دەوڵەت» دەداتەوە. کەواتە، دەوڵەت، وەک دەزگاو بنکەی پیادەکردنی دەسەڵات، پێش هەمووشتێک، پانتاییەکە بۆ چالاکییەکانی ئەوکەسەی دەسەڵاتی وەدەست هێناوە و هەوڵدەدات بیپارێزێت. بەگوتەیەکی تر، بەرای ماکیاڤیللی، مەسەلەی سیاسەت، مەسەلەی هاتنەکایەوەی سیستمێک بۆ بەڕێوەبردنی [کاروباری][*] مرۆڤەکانی لێ دەکەوێتەوە. هەر بۆیە پێویستە بڵێین بیری ماکیاڤیللی، بە لەبەرچاوگرتنی گشت لایەنەکانی، ئەم خاڵە روون دەکاتەوە کە: سیاسەتوان، پێش سیاسەت دەکەوێت و «تایبەت» لە پێش «گشتی» یەوەیە.کەواتە، بەرای ماکیاڤیللی، پێویستە سیاسەت زێتر بەمەیدانێک بۆ چالاکیی سیاسەتوان لەقەڵەم بدەین نەک کایەیەک بۆ دامەزراندنی «دامەزراوێکی کۆمەڵایەتی» بەشێوەیەکی عەقڵانی. ئەم دوالیزمە واقعییەی نێوان«میری بەدیهێنەری دەوڵەت»و«دەوڵەتێک کەئەو دایهێناوە»، لەوابەستەیی«فەرمانڕەوایی دەوڵەت» بەکەسی میرەوە، دەردەکەوێت. کەواتە دەتوانین بڵێین بەڕای ئێمە، سیستەمی سیاسی،

* نووسینی ناو ئەم جۆرە کەوانانە، هی وەرگێڕە-م.ئ.

دروستکراوی ئەو گەورە پیاوانەیە کەتوانیویانە - بەپێی زەروورەت - دەوڵەتێک بهێننەکایەوە. ماکیاڤیللی، لەنێوان گەورەپیاواندا، ناوی کەسانی وەک موسا، کۆرش، رۆمۆلۆس وتێسۆسی دەبرد؛ بەڵام دەڵێت ئەوانە «ئەگەر چەکدار نەبوونایە هەرلەزووەوە نەیاندەتوانی دامەزراوەکانی خۆیان بەرێزەوە بپارێزن»[١]. چونکە سەرکەوتنی سیاسیی هەر دامەزرێنەرێکی دەوڵەت و هەر یاسادانەرێک، لەسەرکەوتنە سەربازییەکەیەوە سەرچاوە دەگرێت. «هەر لەبەر ئەوەیە هەموو پێغەمبەرە چەکدارەکان سەرکەوتوو بوونە وپێغەمبەرانی بێ چەکیش نووشستیان هێناوە»[٢].

لەو رووەوە، هەلومەرجی هاوسەنگی ومانەوەی هەر سیاسەتێک لە جەنگدا دەستەبەر دەبێت. کاتێک کە چەکی فرت وفێڵ ئیتر بەکارنەیەت پێویستە سیاسەتوان پشت بە هێزە واقعییەکانی خۆی ببەستێت. بەڵام نابێت لە یادمان بچێت کە «بۆ پەڕینەوە لە ئاستی لاوازی بۆ ئاستی هێزو گەورەیی»[٣]، جاروبار لایەنی شاراوەی فێڵ، لەلایەنی ئاشکرای هێزو پیادەکردنی دەسەڵات، زێتر بەکەڵک دێت. زەروورەتی پیادەکردنی هێز، ئەوکاتە دەردەکەوێت کە مەسەلەی پاراستنی بارودۆخی سیاسی، لە گۆڕینی ئەم بارودۆخە زێتر جێی باس بێت. کەواتە، بەڕای ماکیاڤیللی، جەنگ، رەهەندێکی پێویست (ضروري) وەردەگرێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو، بەهیچ شێوەیەک شەڕخواز نییە. خوێنەر، لە هیچ شوێنێکی نووسینەکانیدا پێداهەڵگوتنی بێ مەرج بەسەر جەنگ بەدی ناکات؛ چونکە ئەو بە

دووبارەکردنەوەی گوتەی سەرکردەی ڕۆمی، کلۆدیۆس پۆنتیۆس، پێی وایە «جەنگەکان تەنیا ئەو کاتە ڕەوان کە پێویست بن»[٤].

به بۆچوونی ماکیاڤیللی، چەمکی پێویست(الضرورة)، وەکو پرەنسیپی «پێویستبوونی ڕێکخستنی واقعی سیاسی» وایە. بەپێی ئەم پرەنسیپەیە کە مرۆڤەکان کاردەکەن، و وادەردەکەوێت کە «لە هەر شوێنێک توانای هەڵبژاردنی تاکەکەسانی گونجاوو لێهاتوو کەمتر بێت، گرنگی و بایەخی لێهاتوویی تاکەکەس زێترە»[٥]. کەواتە چالاکییەکانی مرۆڤ بەپێی ڕێژەی دەسەڵاتی زەروورەت مانایان دەبێت. ئەگەر زەروورەت نەبێت، مرۆڤ ناتوانێت لە دونیای خۆیدا، سیستمێک بێنێتە کایەوە. هەر بۆیە جەنگیش لە باڵادەستیی شکستنەخواردووی یاسای زەروورەت، ڕزگار نابێت. هەر لەبەر ئەوەشە«لەرابردوودا، سەرکردەکانی سوپا کە ئاگاداری باڵادەستیی ئەم زەروورەتە بوون و دەیانزانی ئەم هۆکارە تا چەند سەربازەکان بۆ شەرکردن هاندەدات، دریغییان نەدەکرد لە بەکارهێنانی ئامرازێک بۆ ملکەچ پێکردنیان بۆ ئەم زەروورەتە»[٦]. بەڵام ئەگەر هەموو کارێک بە پەیڕەوی لە زەروورەتەوە ئەنجام بدرێت، کەواتە چالاکیی مرۆڤ چ ڕۆڵێکی دەبێت؟ بێگومان «زەروورەت لەزۆربەی ساتەکاندا، مرۆڤ بەرەو ئامانجێک ڕێنوێنی دەکات، لە شوێنێکدا کە عەقڵ لە بەکۆتایی گەیاندنی ئەم ڕێگەیەدا بێ توانایە»[٧]؛ دەتوانین مرۆڤگەلێکی وا بدۆزینەوە کە، لەڕێی سوود وەرگرتن لە هێزی ئەم زەروورەتە، بۆ گەیشتن بە ئامانج، دەتوانن دەست بۆ چالاکییە سیاسی

و سەربازییەکان بەرن. ماکیاڤیللی، تایبەتمەندی بەکاربردنی زەروورەت بۆ سەرکەوتنی سیاسی و سەربازیی بە«لێهاتوویی» (Virtu) ناودەبرد. لەبیری ماکیاڤیللیدا، چەمکی «لێهاتوویی» هاوواتای چەمکی «هێز»، «زیرەکی» و «ئازایەتی»یە. وشەی «لێهاتوویی» زێتر نیشاندەری تایبەتمەندیی خۆیی مرۆڤە نەک خەسڵەتە ئەخلاقییەکانی؛ ماکیاڤیللی ئەم زاراوەیەی بۆ «لێهاتوویی گەورە پیاوانی سەرکەوتوو» یان بۆ «دەستەمۆکردنی کایەی دەسەڵاتی پاشایەک، بە بەکارهێنانی لێهاتوویی» بەکاردەبات. کەواتە لە بەرهەمەکانی ماکیاڤیللیدا، چەمکی «لێهاتوویی» بەمانای ئامادەیی سوودوەرگرتن لە هەلومەرجی هەیی(موجود) بۆ گەیشتن بەمەبەست بەکاردەبرێت، بەڵام ئەو لەبەرانبەر چەمکی «لێهاتوویی»دا چەمکی «بەخت» (Fortuna)یش بەکاردێنێت لەروانگەی ماکیاڤیللییەوە، «لێهاتوویی» بریتییە لەتوانای جەستەیی و فیکریی مرۆڤ -و «بەخت»، نیشاندەری هێزی ڕێککەوتە کە پێویستە تاکی «لێهاتوو» بۆ گەیشتن بەئامانج کەڵکی لێوەربگرێت. بەگوتەیەکی تر:«بەخت لەو جێیەدا هێزی خۆی نیشان دەدات کە هیچ کارێکیان بۆ وەستان لە بەرانبەریدا نەکردبێت و تووڕەییەکەشی ئاراستەی ئەولایە دەکات کە دەزانێت هیچ بەربەستێکیان لە بەرانبەریدا دانەناوە»[٨].

پێویستە لە پەیوەندیی دیالێکتیکیی نێوان «لێهاتوویی» و«بەخت» دا بەدوای سەرچاوەی دەسەڵاتدا بگەڕێین، و ماکیاڤیللی لەڕێی لێکۆڵینەوەی لەسەرچاوەی دەسەڵات فێرمان دەکات بیر لە

لۆژیکی کۆمەڵایەتی و ئەو ڕۆڵەی کە سیاسەت لەبواری ئەم لۆژیکەدا دەیگێڕیت، بکەینەوە. بە دەستەواژەیەکی دیکە، ماکیاڤیللی ئەم فکرە سەرەکییەمان بۆ ڕۆشن دەکاتەوە کە سیاسەت لەو کردارانەدا خۆی دەنوێنێ کە تاکێک لە بەرانبەر تاکەکانی دیکەدا، بۆ هێنانەکایەی پەیوەندیی دەسەڵات و پەسندکردنی دەسەڵاتی خۆی لەلای ئەوان ئەنجامی دەدات. بەپێی ئەم واتایە، ژیانی سیاسی، لەگەڵ سەرهەڵدانی خاڵی هاوسەنگیی نێوان سیاسەتوان و خەڵکدا دەست پێدەکات. پێویستە ئەم خاڵی هاوسەنگییە، لە ڕێی ئەزموونەوە، لەکاتی هێنانەکایەی کەشوهەوایەکی پێویست بۆ پیادەکردنی دەسەڵات (واتە حکوومەتکردن) بدۆزینەوە. کەواتە، پێویستە هونەری سیاسەت بە «هونەری حکوومەتکردن» پێناسە بکەین.

ماکیاڤیللی، لەیەک کاتدا، لە دوو جۆر حکوومەت دەکۆڵێتەوە: حکوومەتە پاشایەتییەکان (لە بنەڕەتدا ناوی کتێبە بەناوبانگەکەشی «لەبارەی حکوومەتە پاشایەتییەکان» De Principatibus بوو و دوای مردنی گۆڕا بۆ «میر» Prince) و حکوومەتە کۆمارییەکان. لەبارەی جۆری دووەم، ماکیاڤیللی کۆماری ڕۆما بەنموونە دێنێتەوە. کتێبێکی دیکەی ماکیاڤیللی ناوی «چەند گوتارێک لەبارەی دەکتێبی یەکەمی تیتۆس لیڤۆس»ە. مێژوو، کتێبی **میری** وەک شاکار هەڵبژاردووە وکتێبی **گوتارەکانی** پشتگوێ خستووە. ئەم جیاکردنەوەیە هەڵەی زۆری لێکەوتۆتەوە کە زیانی هەم بە

بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی وهەم بەخودی ئەو گەیاندووە. هەر بەم هۆیەشەوە، حوکمگەلێکی هەڵەی لەبارەوە دراوەو وەک بیرمەندێک ناوی دەرکردووە کە تەنیا بیری لە پاشایەتی کردۆتەوە؛ لە کاتێکدا سەرلەبەری ئەو لێکۆڵینەوانەی کە لەبارەی «واقعی سیاسەت» ئەنجامی داون، داکۆکی لە حکوومەتی کۆماری دەکەن. دانانی ماکیاڤیللی لە ریزی کۆماریخوازان، هێشتا هەستی زۆران دەوروژێنێ و بەلانی کەم، سەرسامیان دەکات. بەڵام دوان لەبارەی کۆماریخوازێتی ماکیاڤیللی و حەزی توندی بۆ ئازادی، بەڵگەو بەهانەیەکە بۆ ئەوەی قسەی زێتر لەبارەی دەوڵەمەندیی بەرهەمەکانی بکرێت. هەر ئەم بەڵگەو بەهانەیە وامان لێدەکات کەسایەتیی ئەو لەو نووسینانە جیابکەینەوە کە لەبارەی ماکیاڤیللییەوە نووسراون. لە رابردوودا. جان جاک ڕۆسۆ و سپینۆزا پەیڕەوییان لەم میتۆدە دەکرد و هەردووکیان هەوڵیان داوە ڕۆشناییە بنچینەییەکە بۆ بەرهەمەکانی سپینۆزا بگێڕنەوە و لە تۆمەتی هاوچاخانی پاکی بکەنەوە. ڕۆسۆ لە بەشی شەشەمی کتێبی سێیەمی **پەیمانی کۆمەڵایەتییدا** لە ڕێی هێنانەوەی رستەیەکی بەناوبانگەوە بە ئاشکرایی رادەگەیەنێت کە «**میری** ماکیاڤیللی، کتێبی کۆماریخوازانە»[٩].

ئەم رستەیە دەریدەخات کە روسۆ هەوڵی داوە لە روانگەیەکی نوێوە بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی بخوێنێتەوە. سپینۆزاش هەوڵێکی لەم شێوەیەی داوەو لە حەوتەمین برگەی بەشی پێنجەمی کتێبی بەناوبانگی «نامەیەک لەبارەی سیاسەتەوە» پێشنیار دەکات

بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی سەرلەنوێ تەفسیر بکرێنەوە. سپینۆزا دەڵێت: «لەوانەیە ماکیاڤیللی بیویستبێ دەریبخات کە تا چ رادەیەک پێویستە خەڵک لە سپاردنی چارەنووس و رزگاربوونی خۆیان بە دەستی تاکەکەسێک خۆیان بپارێزن؛ چونکە ئەگەر ئەو کەسە لەو بیرەدا کرچ و کاڵ نەبێت کە دەتوانێت دڵی هەموو کەسێک بۆ لای خۆی رابکێشێت، ناچارە بەردەوام لە مەترسییەکان رابکات و ناچارە هەمیشە بە ئاگابێت و بەتایبەت بیر لە گیانی خۆی بکاتەوە؛ ئەو کەسە بە پێچەوانەوە پێویستە هەمیشە داو لەسەر رێی خەڵک بنێتەوە و خەمیان لێ بخوات. پێویستە ئەم حوکمە لەبارەی ئەم نووسەرە باڵادەستە پەسند بکەم کە ئەو، بەرای هەمووان، لایەنگری ئازادییە و بیروڕای بەهێزی لە بارەی چۆنیەتی پارێزگاریلێکردنی خستۆتەڕوو». [١٠]

لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە بڵێین تێگەیشتن و رۆشنبینیی هیچ یەک لەم دوو نووسەرە نەیتوانیووە ماکیاڤیللی لەو تۆمەتە پاکبکاتەوە کە دەڵێ ئەو پیاوێکی «بە وردە و فێڵباز» بووە. چونکە زۆربەی خەڵک تەنانەت پێش خوێندنەوەی بەرهەمەکانیشی، حوکمی لەسەر دەدەن؛ ئەفسانەی ماکیاڤیللیزم، لە سنووری بەرهەمەکان و کەسایەتیی ئەو تێپەڕی کردووە و بەکاربردنی سیفەتی «ماکیاڤیللیست» لە هەموو زمانەکاندا، زیاتر لە بەرهەمەکانی ئەویش، برەوی سەندووە. لە هزری خەڵکدا، «ماکیاڤیللیزم» بەواتای کۆی بیروڕاو بڕواکانی ماکیاڤیللی نییە. ماکیاڤیللی هیچکات «ماکیاڤیللیست»، بەواتا

باوەکەی، نەبووە؛ چونکە «ماکیاڤیللیزم واتە: بەستنەوەی بێبایەخانەی بنەمای ئەخلاقی بە سیاسەتەوە»[١١]. لەکاتێکدا کە ماکیاڤیللی هیچ کات دەستی لە تۆژینەوەی ئەخلاقی خەڵک (جا چ ژێردەست بن یان پاشا) لە رێی شیکردنەوەی رەفتاری کۆمەڵایەتییان، هەڵنەگرت. جگە لەوە، ئەگەر لای ماکیاڤیللی سیاسەت وێنەیەکی نا ئەخلاقیی هەیە لەبەر ئەوەیە کە سیاسەت ماهییەتێکی ناپیرۆزی هەیە. لەراستیدا ماکیاڤیللی بە پێی ئەو تێگەیشتنەی کە لەمەڕ سیاسەتەوە هەیەتی، بۆ دابینکردنی هەلومەرجی پتەوکردنی دەوڵەت، هەموو کارێک بەرەوا و رێگەپێدراو دەزانێت و لەبەرئەوەش سیاسەت لە هەموو جۆرە رەهەندێکی پیرۆز دادەماڵێت. بە دەستەواژەیەکی تر، ماکیاڤیللی، بە وەلانانی هەموو جۆرە ئامانجێک کە کارایی پیادەکردنی دەسەڵات لەکەدار دەکات، سیاسەت لەسەر بنەمای ئەخلاقی سوودخوازی سەر لەنوێ بنیات دەنێتەوە. بەم پێیە ئەو، لە رێی خۆ رزگارکردن لە دەمارگیرییەکانی رابردوو پرسیارێکی سیاسیی نوێ لەسەر بنچینەی تێڕوانینێکی ئەخلاقیی نوێتر دەخاتەڕوو. بەڵام پێویستە لە یادمان نەچێت کە لە رێی وەلانانی گشت دەمارگیرییەکانی خۆی مێژوو وەلانانێت، چونکە لە رێی تۆژینەوەی مێژووەوە، وەڵامێک بۆ پرسیارەکەی دەدۆزێتەوە. ئەو دەزانێت کە خەڵک ناگۆڕێن، چونکە سروشتیان هەمیشە یەکە. ئەوان، وەک ئەو خەڵکانە وان کە ٢٠ سەدە پێش ئێستا دەژیان. ئەوان ناپاک، لەخۆبایی و رواڵەتسازن. ماکیاڤیللی لەم راستییە ئەو وانەیە

وەردەگرێت کە لە سیاسەتدا «دەبێ ڕێوی بین و داودۆزبین و دەبێ شێر بین و گورگەکان راوبنێین»[١٢]. بەکارهێنانی سیفەتی «ماکیاڤێللییانە» بۆ ماکیاڤێللی خۆی لەبەر ئەم حوکمە بووە. بەڵام ماکیاڤێللی خۆی لە «ماکیاڤێللیزم» بە دوور دەگرێت، چونکە وەک چۆن بەرهەمەکانی لە «ماکیاڤێللیزم» بە دوورن، خۆیشی لە «ماکیاڤێللییانە بوون» بە دوورە.

کەواتە پێویستە بزانین کە ماکیاڤێللیی ڕاستەقینە کێیە؟ ئایا ئەو، بەو جۆرەی کە ڕۆسۆ و سپینۆزا گوتوویانە «کۆماریخواز و لایەنگری ئازادی» بووە یان بەو شێوەیەی کە چەند سەدەیەک لەمەوبەر باو بووە، ماکیاڤێللی کاتێک کە لەبارەی حکومەتی پاشایەتییەوە دواوە، بیرمەندێکی بەدبین و سارد» بووە؟ ئایا ناتوانین هەمان ئەو ڕستەیەی فەیلەسووفی فەرەنسی «ئالن» کە لەبارەی دیکارت دەیڵێت دووبارەی بکەینەوەو بڵێین: «ماکیاڤێللیی ڕاستەقینە هەمان واقعی ماکیاڤێللییە»؟

هەر چۆنێکی بێت پێویستە بڵێین ماکیاڤێللیی ڕاستەقینە، تاکێکی تازە پێ گەیشتووە. ئەو کەسەیە کە تائێستاش لە ئەزموونەکانی خۆی لەبواری سیاسەت و چالاکییە کۆمەڵایەتییەکانی خەڵک بەهرەمەندمان دەکات. بەتایبەت کە ئەزموون و ئەنجامەکانی تۆژینەوە لە سروشتی خەڵک، لە پڕێکدا کۆن نابن. هەر بۆیە هیچ کەس ناتوانێت «ئێستایی و سەردەمیبوونی» بیروڕاکانی ماکیاڤێللی ڕەت بکاتەوە؛ و تا ئەو کاتەی کە سیاسەت، یەکەم بابەتی

مژوولبوونی فیکریی خەڵک بێت، ناوی ئەو لە پەرستگای مێژوودا بە تۆمارکراوی دەمێنێتەوە.

پێشەکی

«پێوستە ماکیاڤیللی بە شاهێدی
نموونەییانەیی سەردەمی ڕێنسانس لە قەڵەم بدەین»
ئەرنست کاسیرەر

سیاسەت لە سەردەمی ڕێنسانسدا

تا ئێستا مێژووی ئادەمیزاد جگە لە مێژووی کۆششەکانی مرۆڤ لە پێناوی دۆزینەوەی خۆ و دونیاکەی شتێکی دیکە نەبووە. لە نێوان ئەو سەردەمانەی کە یارمەتی پێشکەوتنی مرۆڤیان لە ڕێی ناسینی خۆی و دونیاکەی داوە، سەردەمی ڕێنسانس ئاستێکی پلەیەکی هەیە.

ئەمڕۆش، هەر جارەی کە لاپەڕەکانی ئەم ڕووداوە فیکرییە هەڵدەدەینەوە، خۆمان لە بەرانبەر شارستانیەتێکدا دەبینینەوە کە وەک هیگڵ دەڵێ: «بۆ یەکەمجار، دوای تۆفانە دوور و درێژەکان، مژدەی گەڕانەوەی ڕۆژە خۆشەکان دەدات»(١٣). لە ڕاستیدا وشکبوونی سەرچاوەی هێزی بیرکردنەوەی سەدەکانی ناوەڕاست بووە هۆی ئەوەی دەرگای نوێ بە رووی گیانی پشکێنەرانەی مرۆڤی

سەردەمی ڕێنسانسدا بکرێنەوە. ویستی دۆزینەوەی سنوورە نوێیەکان نەک تەنیا لە دونیای زانست و هونەرەکاندا، بەڵکو لە بواری جوگرافیاشدا بووە هۆی ئەوەی وێنەگەلێکی نوێی مرۆڤ وگۆی زەوی و جیهان دەربکەون. کەواتە دەتوانین هاودەنگ لەگەڵ ئەلکساندەر کویرێ بڵێین [پێویستە] مرۆڤ لە جیهانی بەرتەسک و داخراوی سەدەکانی ناوەڕاستدا قاچ بخاتە دەرەوە بۆ ئەوەی هەنگاو بۆ ناوجیهانی بێ کۆتایی ڕێنسانس بهاوێژێ.

لەساڵی ١٥٤٣ نیکۆلاوس کۆپەرنیکۆس لە ڕێی بڵاوکردنەوەی کتێبەکەی بە ناوی: خولانەوەی هەسارەکانی ئاسمان (De Revolu-tionibus Orbium Coelestium) بۆچوونی خۆی لەبارەی گەردوون دەردەبڕێت و ڕێگە بۆ کۆتایی هێنان بە ئەنتۆلۆژیای (بوونناسی) ئەرستۆیی خۆش دەکات. بەڵام لە ڕاستیدا دوای تاقیکردنەوەکانی گالیلۆ گالیلێ و بڵاوبوونەوەی تیۆرەکانی، دابڕانی ئەپستمۆلۆژی لە سیستەمی بیرکردنەوەی ئەرستۆییدا، سەریهەڵدا. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە لە بیرمان نەچێت کە لە نێوان سەردەمی کۆپەرنیکۆس و گالیلێدا، فەیلەسوفان و زانایان و هونەرمەندانی دیکە، مەشخەڵی ڕێنسانسیان بەرزکردەوە و تەنانەت کەسێکی وەک جیۆردانۆ برۆنۆ (کە لە ١٦ی شوباتی ١٦٠٠دا بەهۆی ڕەتکردنەوەی تیۆری ئەرستۆیی لە بارەی جیاوازی «جیهانی بەرز» لەگەڵ «جیهانی نزم»دا و جەختکردنی لەسەر کۆتایی نەبوونی گەردوون، لە شاری ڕۆما سوتێنرا) گیانی خۆی کردە قوربانی بیروباوەڕ و بۆچوونەکانی.

بەڵام ئایا مەرگی برۆنۆ لە نێو گڕەکانی ئەو ئاگرەی کە دەزگای پاپا بۆ سووتاندنی ئەوی داگیرساندبوو تەنیا بەهۆی جیهانبینییە نوێیەکەوەبوو؟ یان، بەو شێوەیەی کە ئەرنست کاسێرەر دەڵێت، هۆی کوشتنی ئەو بۆ ئەوە بوو کە لەگەڵ نەمانی ئەو دا «ئامانجی سەربەخۆیی تاکەکەسی و هەڵبژاردن»- کە دڵ و گیانی گشت مرۆڤەکانی سەردەمی ڕێنسانسی هەڵدەکزوراند- دوور بخرێتەوە؟

لە نێوان ئەم جۆرە کەسانەو لە سەردەمی ڕێنسانسدا، ماکیاڤیللی دەبینین کە پێی وایە «ئامانجی سەربەخۆیی تاکەکەسی و هەڵبژاردن» لە پەیوەندیی نوێی نێوان مرۆڤ و دەسەڵاتی دەوڵەتدا خۆی دەردەخات. ئەم پەیوەندییە نوێیە، لە دەرکەوتنی وێنەیەکی نوێی سیاسەتەوە (واتە سیاسەت وەک پیادەکردنی ناپیرۆزانەی دەسەڵات) سەرچاوە دەگرێت. بە دەستەواژەیەکی دیکە، لە سەردەمی ماکیاڤیللی بەدواوەیە کە مەسەلەی «دەسەڵاتی سیاسی لە خودی خۆیدا» باسی لێوە دەکرێ، بێ ئەوەی زەروورەتی دەستێوەردانی دەسەڵاتێکی تری وەک دەسەڵاتی دەزگای پاپا- بۆ پشتڕاستکردنی دەسەڵاتی سیاسی و پشتیوانی لێ کردنی- پێویست بێت. لەو کاتە بە دواوە سیاسەت لەپیرۆزکردن جیابۆوە. بەم شێوەیە، سیاسەت، دیسان دەگەڕێتەوە بۆ مرۆڤەکان وسیستمی مەسیحییانەی دەسەڵات بەرەو دواوە پاشەکشەی پێ دەکریت. ئەم ئاڵوگۆڕە ناوخۆیی و جەوهەرییەی سیاسەت بەم شێوەیە خۆی دەنوێنێ کە سیاسەتوان کارەکانی خۆی تەنیا ئاراستەی ئامانجێکی تایبەت دەکات، ئامانجێک کە بە پێی

ماهییەتی سیاسەت، نەک بەپێی حەقیقەتێکی باڵا دیار دەکرێت. بەم واتایە، ئێمە شاهێدی «لە دایکبوونەوەی (Re- naissance) سیاسەت»ین لە بیرکردنەوەی ماکیاڤیللیدا؛ بیرکردنەوەی ئەو پشت بە پێداویستیی بۆ سەربەخۆیی و ئۆتۆنومیی تاک دەبەستێ، نەک پەیوەندی بەو سەرچاوەوە هەبێ کە لە دەرەوەی ئەوەوەیە. ماکیاڤیللی پێویستبوونی سەربەخۆیی و ئۆتۆنومیی تاک لە پرسیارێکدا لەبارەی بنەمای سیاسەت دەخاتەڕوو. بەڵام مەسەلەی بنەمای سیاسەت، پەیوەندی بە مەسەلەی بیرکردنەوەی سیاسییەوە هەیە. بە پێی ئەمە، پەیوەندیی سیاسەت لەگەڵ بیرکردنەوەدا، لە شێوەی پەیوەندی نێوان «سیاسەتی بیرکردنەوە» و «بیرکردنەوەی سیاسی»دا خۆی دەنوێنێت. بە واتایەکی تر، پێویستە سنووری سیاسەت وەک بەرهەمێک کە لە ئەنجامی بیرکردنەوی سیاسییەوە دروستبووە دیاربکرێت. بەڵام گشت سەختییەکە لەوە دایە کە چۆن هەلومەرجی سەرهەڵدان و نەشونماکردنی بیرکردنەوەیەکی لەم جۆرە ڕوون بکەینەوە. بەم شێوەیە پێویستە بڵێین ماهییەتی ئەم بیرکردنەوەیە، لە سنووری تێگەیشتنی سادەی ئەزموونە سیاسییەکان تێپەڕ دەکات. بەڵام هەر لەم ئەزموونە سیاسییانەشدا دەتوانین بنەما و لۆژیکێک کە بیرکردنەوەی سیاسی هەر سەردەمێک دێنێتەکایەوە، بدۆزینەوە.

لە سەردەمی ڕێنسانسدا، ئەم لۆژیکە لە شێوەی بەردی بناغەی شۆڕشێکی ڕاستەقینە لەناو بنەماکانی بیرکردنەوەی سیاسیدا، دەردەکەوێت، شۆڕشێک کە دەبێتە هۆی لێکجیاکردنەوەی دوو

شێوازی بیرکردنەوەی سیاسیی جیاواز: لە لایەک شێوازی بیرکردنەوەی سەدەکانی ناوەڕاست - کە پێویستە لە ئاوات و خواستی یەکگرتنی ئایین و سیاسەتدا بە دوای بنەماکانیدا بگەڕێین- واتە روانگەی ئایینی بۆ دەسەڵاتی سیاسیی کە پشت بە یەککگرتنی ئیمپراتۆریای رۆمانی و کلێسا دەبەستێ. لە لایەکی دیکەشەوە، گیانی رێنسانس کە لە شکستی بیرۆکەی سەدەکانی ناوەڕاست لە بارەی هێنانەکایەوەی «ئیمپراتۆریای مەسیحی»یەوە سەرچاوە دەگرێت و وادەکات بنچینەی پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتیی نوێی پشتبەستوو بە فەرمانڕەوایی سەرهەڵبدات و رێگەی نوێکردنەوەی سیاسی رۆشن بکاتەوە. بەم شێوەیە پرۆسەی گۆڕان و گەشەکردنی تیۆرە سیاسییەکانی سەدەکانی ناوەڕاست بۆ بیرۆکەی دروستکردنی دەوڵەتی نوێ لە سەردەمی رێنسانسدا، نیشانەدەری دوو جۆرە تێڕوانینە سەبارەت بە مەسەلەی دەسەڵاتەوە. لە سەردەمی رێنسانسدا، بیرۆکەی «کامڵبوونی دەسەڵاتی نائایینی» جێی واقعی «دەسەڵاتی دابەشبوو و فەرمانڕەوایی بە کەموکوڕ»ی سەدەکانی ناوەڕاست دەگرێتەوە. بەدەستەواژەیەکی تر، دەسەڵاتی فەرمانڕەوا تەنیا پەیوەستە بە خۆیەوە، لە بارێکدا کە لە کۆمەڵگای سەدەکانی ناوەڕاستدا، ئیمپراتۆر ناچارە لە کارەکانیدا بەرسڤدەری بەردەمی دەزگای پاپا بێت. لە بنج و بنەوانی وێنەی نوێی دەسەڵات لە سەردەمی رێنسانسدا، گۆڕانی چەمکی سەدەکانی ناوەڕاست بۆ «مرۆڤ» دەبینرێت. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا، مرۆڤ، وەک

بوونەوەرێک لە قەڵەم دەدرا کە جگە لە رزگاربوونی خۆی نەدەبوو هیچ ئامانجێکی دیکەی هەبێت. لە بارێکدا کە لە سەردەمی رێنسانسدا زێتر لەهەر شتێک سەرنجی داهێنەرێتی و بەرهەمهێنەرێتیی مرۆڤ دەدرێت. لە روانگەی بیریارانی سەردەمی رێنسانسەوە، ئادەمیزاد بوونەوەرێکی ئازادە. مرۆڤی سەردەمی رێنسانس بیر لە ژیانی دوارۆژ(ئاخیرەت)ی خۆی ناکاتەوە و بۆ جەوهەری کۆمەڵایەتی-مێژوویی خۆی دەگەڕێتەوە. کەواتە، خولیای یەکەمی ئەوەیە کە وەک فاکتەرو بکەرێکی مێژوو، سەربەخۆیی و ئۆتۆنۆمیی کارکردن وەدەست بێنێت. ئەم گێڕانەوەی ئیعتوباری مرۆڤە و گۆڕانی بۆ بکەری مێژوو ،ئەنجامەکەی ئەوەیە کە مرۆڤ لە تەوقی کۆیلایەتی کە جیهانبینیی سەدەکانی ناوەڕاست لە ملی ئەوی کردبوو ئازاد دەبێت. دەرکەوتنی ئەم جۆرە تێڕوانینە بۆ مرۆڤ لە بەرهەمە هونەرییەکانی سەردەمی رێنسانسیشدا دەبینرێت. لە هونەری ئەو سەردەمەدا، هەوڵدان بۆ دەرخستنی جوانیی مرۆڤ و رێزلێنانی بەرچاو دەکەوێت. لەم سەردەمەدا، جوانی پێش هەموو شتێک، واتە جوانیی مرۆڤ و ئامانجی هونەر بریتییە لە بینین و رەنگپێدانەوەی جوانیی جەستەی مرۆڤ. هەر لەبەر ئەمە لە بەرهەمە هونەرییەکانی سەردەمی رێنسانسدا گیانی مرۆڤخوازی ئەوەندە زیندوو و بە هێز بوو کە لە زۆربەی ئەو شاکارانەی کە بیناسازان، پەیکەرتاشان و وێنەکێشانی ئەو سەردەمە دایانهێناوە، بە ئاشکرایی خۆی دەنوێنێت. مرۆڤی سەردەمی رێنسانس لەرێی روونکردنەوەی رەوشی خۆی لە بەرانبەر

جیهاندا، دەرکەوتەی هونەریی خۆیشی دەئافرێنێت. هەروەها پێویستە بڵێین ئەو هێزو گەورەییە مەعنەوییەی کە مایکل ئەنجیلۆ و دونالێلۆ بە پەیکەرەکانی خۆیان دەبەخشن، ئەنجامی تێگەیشتنێکی نوێیە کە هەر یەک لەو دووانە- وەکو هاوچاخانی خۆیان- لەمەڕ چەمکی جوانی و پلەو پایەکەی لە ژیانی هونەری خۆیاندا هەیانە. لە ڕاستیدا جوانیناسیی سەردەمی ڕێنسانس بە لەدەستدانی ئەو ڕۆڵەی لە بەرانبەر ئەخلاقی کلێساییدا- کە بەرزترین دەرکەوتەی هونەری تەنیا لە ڕواڵەتەکەیدا بەدی دەکرد- لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەیبوو ئازادی و ئیختیارێکی نوێ بە هونەر دەبەخشێت. بەم شێوەیە، هونەر لە پلەو پایەی «ئامراز» دێتە دەرەوە و دەبێتە «ئامانج». بەڵام هونەرمەندانی سەردەمی ڕێنسانس، لەگەڵ ئەوەی کە لە کەشوهەوای قورس، بەڵام [لەهەمان کاتدا] پیرۆزی هونەری سەردەمی «گوتیک» ڕزگاربوون، هێشتاش دەیانبینی کە لە جوانییە ڕوح سووکەکانی سەردەمی ئەوان، زوهدو خۆپارێزیش دەردەکەوێت. بەم پێیە هونەرمەندێکی گەورەی وەک ڕۆفائیل: «جوانی لە ناوخۆیدا، بە دەرکەوتنی زوهدو خۆپارێزی» لە قەڵەم دەدات. واقعبینیی سۆزداری و ئەو گیانەی کە وێنەکێشی ڕێنسانس بەکەسایەتییەکانی تەوڕاتی، دەبەخشێت، دیمەنێکی نوێ لە بەرانبەر چاوی بینەری ئایینیی ئەوسا دەکاتەوە. چاکترین نموونەی ئەو دیمەنە دەتوانین لە هەر دوو تابلۆی «قامچی وەشاندن لە مەسیح»ی بەرهەمی پیترۆ دولافرانچسکاو «سەرەمەرگ لە باغی زەیتوندا»ی جیۆڤانی بلینیدا ببینین. ئەم دوو

تابلۆیە، ئەم گوتارەی لیۆناردۆ داڤینچی کە دەڵێ: «وێنە کێشان، شیعرێکی بینراوە» لە یاددا زیندوو دەکاتەوە. ڕێنسانس وەکو دەرکەوتنی شهودیی شیعر سەیری پەیکەری مرۆڤی دەکرد. هەروەها گرنگیدان بە پەیکەری مرۆڤ لە سەردەمی ڕێنسانسدا، ئەنجامی گرنگینەدانی سەدەکانی ناوەڕاست بوو بەم شتە. تابلۆی «خەوی ڤینۆس» بەرهەمی تی سیین و پەیکەری «داوود»ی مایکل ئەنجیلۆ، هەردووکیان ڕەمزی بەهاگەلێکن کە لە سەردەمی ڕێنسانسدا بە پەیکەری مرۆڤ بەخشراوە و هەر لەو سەردەمەدایە کە هەماهەنگی و کەمالی (تەواوێتی) جەستەی مرۆڤ لە بەرهەم و شاکارە هونەرییەکاندا دەردەکەوێت. هەر بۆیە، بیرۆکەی گەڕانەوە بۆ سەردەمی کۆنی یۆنان و ڕۆمیش هەر لەو خواستەوە سەرچاوە دەگرێت، چونکە پاشماوەی بەرهەمە هونەرییەکانی ئەو سەردەم بە نموونەی ڕاستەقینەی هەماهەنگی و کەمال لەقەڵەم دەدرێن. لەڕاستیدا سەردەمی کۆنی یۆنان و ڕۆمان، دەبێتە بناغەو بنچینەی دەرکەوتنە ڕۆحییەکانی ڕێنسانس. ئەم گەڕانەوەیە بۆ ڕابردوو، نیشانەی هەوڵ و کۆششێکە کە داهێنەران بۆ ڕزگاربوون لە کۆت و بەندەکانی سەدەکانی ناوەڕاست ئەنجامی دەدەن. کەواتە ڕێنسانس وەک لە دایکبوونەوەی سەردەمی کۆن، لە داوێنی سەردەمی نوێدا، وەک دەرکەوتنی ڕابردوو لە ئێستادا، خۆی دەردەخات. دەتوانین بیرۆکەی بنیاتنانی نوێ لەسەر بنچینەی کۆن لە پرۆسەی گەڵاڵەبوونی چەمکی «بەردەوامی»شدا بدۆزینەوە. هەر لەبەر ئەوەیە کە ئەم چەمکە، دەبێتە تەوەری سەرەکی

و ناوەندیی شێوازی بیرکردنەوەی باو. لە راستیدا، گۆڕانی شێوازی کۆن بۆ سیستمی نوێ تەنیا لە ئەنجامی «دروستبوونی رابردوو بەپێی ئێستا»روودەدات. هەربۆیە، بۆ دروستکردنی «داهاتوو» پێویستە «ئێستا» دەرک بکەین و لە روانگەی ئەوەشەوە دووبارە سەیری «رابردوو» بکەینەوە. بەگوتەیەکی تر، «رابردوو» جگە لە «لایەنێک لە ئێستا» شتێکی دیکە نییە. «ئێستا» بریتییە لە «ئەوەی ئێستا هەیە»، لە بارێکدا کە «رابردوو» بارودۆخێکە «دەرکەوتووەو گۆڕاوە». لەو رووەوە دەتوانین چەمکی «دابڕان» بەخەسڵەتی سەردەمی رێنسانس لەقەڵەم بدەین. ئەم دابڕانە، دونیای رێنسانس لە دونیای پێش خۆی جیادەکاتەوە؛ چونکە دروستبوونی هەر دونیایەک، پێویستی بە کۆتایی هاتنی دونیای پێش خۆی هەیە. تایبەتمەندیی دونیای رێنسانسیش ئەوەیە کە دونیای سەدەکانی ناوەڕاست، بە گشت نەریتەکانییەوە دوور دەخاتەوە. بەڵام وەک گوتم، ئەم «نوێیە» رەهەندێکی دیکەشی هەیە، رەهەندێک کە بریتییە لە دووبارە بیرکردنەوە لە بەهاکانی نەریتی یۆنانی- رۆمانی لەودیوی دەستکەوتەکانی سەدەکانی ناوەڕاستەوە. هەر لەبەر ئەوە پێویستە بڵێین بابەتی سەرەکی بیرکردنەوەی رێنسانس لە رێی ئەنجامدانی دوو کار لەبارەی رابردووەوە، شێوە دەگرێت. کاری یەکەم، بریتییە لە دوورخستنەوەی جیهانبینیی سەدەکانی ناوەڕاست، لە بارێکدا کە کاری دووەم بریتییە لە هەبوونی عەشق و خۆشەویستییەکی گەورە بۆ دونیای کۆن، و لاساییکردنەوەی وەک «کارێکی بنچینەیی و

سەرەکی». دەتوانین جێیەجێکردنی ئەم بنچینەیە لەگشت ئاستەکانی ژیانی فیکری و هونەریی سەردەمی رێنسانسدا بەدی بکەین. با وەبیر خۆمان بێنینەوە کە «لورێنتسۆد مەدیچی لە فلۆرەنسادا، هەمووساڵێک، یادی رۆژی لە دایکبوونی ئەفلاتوونی دەکردەوە، دانتێ بۆ نیشاندانی دۆزەخ، ڤێرژ- لیۆسی وەک رێنیشاندەرێک هەڵبژاردبوو؛ ئەراسمۆس، سیسیرۆی وەک قەشەیەک حسێب دەکرد»(١٤). درێژبوونەوەی رێنسانس بەرەو لای دونیای کۆن، لەگەڵ رەتکردنەوەی بیروڕاکانی سەدەکانی ناوەڕاست، بەهێزتر دەبێت. تەنانەت دەتوانین بڵێین رێنسانس هەستا بە پەرستنی دونیای کۆن بۆ ئەوەی بەهەر نرخێک بێت خۆی لە کۆت و زنجیرەکانی سەدەکانی ناوەڕاست رزگاربکات.

لەوەی تا ئێستا گوتمان دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی کە رێنسانس دوو خەسڵەتی لێکجیای هەیە کە دژ بە یەکترن. لە سەردەمی رێنسانسدا، دەتوانین هەم ویست و خواست بۆ درێژەدان بە نەریتەکانی سەردەمی کۆن و هەم رەتکردنەوەی رەهەندە سیاسی- کولتوورییەکانی «نەریتی ئۆگۆستینیزم»(*) لە کایەی بیرکردنەوەدا ببینین؛ لەوانەیە بتوانین بڵێین گومان و خەیاڵی خەڵکی رێنسانس لە شێوەی کۆکردنەوەی ئەم دوو ئاراستەدا دەردەکەوێت. کەواتە دەتوانین بڵێین لەم سەردەمەدا «بەردەوامیی دابڕان» هەیە، نەک «دابڕانی بەردەوامی». چونکە بە پچڕانی رستەی پەیوەندییەکان لەگەڵ شێوازی

* ئۆگۆستینیزم نیسبەتە بۆ «قەشە ئۆگۆستین»- و.

بیرکردنەوەی سەدەکانی ناوەڕاست زەمینەی پێویست بۆ سەرهەڵدانی «بەردەوامی بەخشین بە بیروڕاو نەریتەکانی سەردەمی کۆن» دێتە ئاراوە. بە واتایەکی تر، پێویستە لەناو سەرهەڵدانی بیرۆکەی «دابڕان»دا بە دوای هەلومەرجی پێویست بۆ بیرۆکەی «بەردەوامی» بگەڕێین. کەواتە، گەڕانەوەی ڕێنسانس بۆ رابردوو، ئەنجامی دابڕانێکە لە رابردوویەکی دیکە (واتە سەدەکانی ناوەڕاست). ئەم شتەش، واتە نرخدانان بۆ جۆرە «رابردوو»ێک نیشانەی جۆرە هەڵبژاردنێکی رابردووە، هەڵبژاردنی رابردوویەکی دیاریکراو لە نێوان رابردووە جۆراوجۆرەکاندا، هەڵبژاردنێک کە چارەنووسسازە. گشت «نوێی» ڕێنسانس لە هەڵبژاردنی «رابردوو»دایە، رابردوویێک وەک «ڕێنوێنیکەری ئێستا». تایبەتمەندی سەرەکیی بیرکردنەوەی ڕێنسانس، هەمان سوود وەرگرتنە لە ئەزموونەکانی رابردوو بۆ چاکتر بەڕێوەبردنی «کاروباری ئێستا».

ئەم شێوازەی بیرکردنەوە، هەر لەکاتی بایەخدانی ماکیاڤیللی بە مێژووی سەردەمی کۆن، کاردەکاتە سەر بیروڕا سیاسییەکانی، هەروەها هەموو ئەو نموونانەی کە بۆ روونکردنەوەی بیروڕاکانی خۆی دەیانهێنێتەوە، لە نووسین و گوتراوەکانی مێژوونووسانی سەردەمی کۆن وەریان دەگرێت؛ لە نێوانیاندا بەرهەمەکانی پۆلیبیۆس، سیسرۆ و تیتۆس لیڤیۆس شوێنگەیەکی دیارو هەڵکەوتوویان هەیە، چونکە ماکیاڤیللی تیۆری «دەوریبوونی رووداوە سیاسییەکان» لە دوو مێژوونوسەکەی یەکەم وەردەگرێت. ئەو لە بەشی دووەمی کتێبی

یەکەمی «**گوتارەکان**»دا باسی ئەم تیۆرە دەکات و دەڵێت: «چارەنووسی گشت دەوڵەتەکان ئەوەیە کە ئەم خولە بەڕێ بکەن. لە راستیدا کەم دەوڵەتی وا دەتوانین ببینین کە لە ژیانی خۆیدا، بگەڕێتەوە بۆ شێوەی سەرەتایی و یەکەمی خۆی. لە راستیدا تەمەنی دەوڵەتەکان ئەوەند درێژ نییە کە تێیدا بتوانن چەندین جار گۆڕانکاریی دەوری بە خۆیانەوە ببینن. ئەوانە دووچاری چەندین تەنگوچەڵەمەی جۆراوجۆر دەبنەوە، ئەم نەخۆشیانە ماندوویان دەکات، بەرە بەرە هێزو عەقڵیان لێ دەستێنێتەوە و دەبێتە هۆی ئەوەی ئەوانە دوای ماوەیەکی کەم، بچنە ژێر رکێفی دەوڵەتێکی دراوسێی ئەوتۆ کە بناغەو پێکهاتەکەی ساغترە. بەڵام ئەگەر ئەم دەوڵەتانە بەسەر ئەم مەترسییەدا سەربکەون، دەبینین ئەوانە هەتا هەتایە لە هەمان خولی گۆڕان و وەرچەرخاندا دەمێننەوە».[١٥]

ماکیاڤیللی لەبەر ئەوە تیۆری «خولی هەمیشەیی»ی بەکاردەهێنا کە «واقعی دەوڵەت» دەخاتە بەرانبەر ئامانجی زاهیدانەی ئەخلاقی مەسیحییەوە. ئەو لەو ڕێیەوە، تەوەری ئەو باسە سیاسییەی کە پەیوەندی بەمەسەلەی رزگاریی رۆحی مرۆییەوە هەیە (بەو شێوەیەی کە لە تیۆرە سیاسی- ئایینییەکانی ئەراسمۆسی هاوچاخی خۆی یان بە شێوەیەکی شاراوەتر لە یۆتۆپیزمی مرۆڤدۆستانەی تۆماس مۆردا دەبینرێت)بەرەو لای بیرۆکەی ملکەچکردنی تاک بۆ دەوڵەت راکێش دەکات. بە رای ماکیاڤیللی، هەموو چەشنە ئەخلاقێک دەشێ لە بیرکردنەوەی سیاسیدا بەرجەستە ببێت، چونکە بە بڕوای ئەو پێویستە

ئەولەوییەت بدرێت بە سیستمی کۆمەڵایەتی. ئەو بڕوای بە ئامانجی دانتێ نییە کە هەوڵیدەدات یەکێتییەک لە نێوان پەتروسی قەشەو سیزاردا دروست بکات؛ بە رای ئەو «بەرژەوەندیی دەوڵەت» گرنگییەکی پلەیەکی هەیە. هەر لەبەر ئەوە پێی لەسەر زەروورەتی جێبەجێکردنی سیاسەتێکی واقعبینانە دادەگرت کە هەوڵی هێنانەکایەی هەلومەرجی بەردەوامبوونی ژیانی دەوڵەت بدات و رایدەگەیاند کە دەوڵەت دەبێ لەو قومارەدا بباتەوە کە لەسەر «هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی» لە نێوان حاکمان و حوکم لەسەر کراواندا لە ئارادایە. کەواتە ئەو پرسیارەی کە ماکیاڤیللی هەوڵدەدات وەڵامی بداتەوە، ئەوەیە کە پێویستە چۆن و لە چ رێگەیەکەوە کۆمەڵگا رێک بخرێت؟ هەر لەو روانگەوە هەوڵدەدات لە رێی لێکۆڵینەوە لە نموونەی سیاسیی دەوڵەتەکانی سەردەمی کۆن بەرنامەیەک بۆ رێکخستنی کۆمەڵگا، لەسەر بنەمای حکومەتی کۆماری دابڕێژێت؛ چونکە «ماکیاڤیللی وای بۆ دەچوو سەرەنجام ئامانجی هێنانەکایەوەی کۆمارێکی سەقامگیر دێتەدی». [١٦]

ئەو سەردەمەی کە ماکیاڤیللی ئێمەی بۆ دەگێڕێتەوە، سێ سەدەو نیوی مێژووی رۆمان دەگرێتە خۆ. ئەم سەردەمە، لەگەڵ هێنانەکایەوەی تریبۆنا (ئەنجومەنی شورایی بۆ تاوتۆکردنی پرۆژە یاساییەکان) لە رۆما ساڵی **٤٩٣** پ. ز (واتە **١٧**ساڵ دوای گۆڕانی تارکن، دوایین پاشای رۆمانی لە ساڵی **٥١٠** پ. ز) دەستپێدەکات و لەساڵی **٢٧**پ.ز لەگەڵ دامەزراندنی ئیمپڕاتۆریای رۆمانی و لەنێو

چوونی دەوڵەتە شارەکاندا کۆتایی دێت. ئەمە، سەردەمێکە کە تێیدا رۆما لە ناوچەی دەریای ناوەڕاستدا پایەیەکی زاڵ وەدەست دێنێت و لە رووی سیاسی و کارگێڕییەوە دەوڵەمەندتر دەبێت. بەڵام ئەوەی بەراستی لەم سەردەمەی مێژووی رۆمادا سەرنجی ماکیاڤیللی بۆ لای خۆی رادەکێشێت، ئەو ئەزموونە سیاسییەیە کە شیانی سەرهەڵدان و پتەوبوونی کۆماری لە رۆمادا دێنێتەکایەوە. ئەو ئەم ئەزموونە سیاسییە لە کتێبی گوتارەکاندا بە وردی و قووڵی تاوتۆ دەکات. ئامانجی ئەو لە تاوتۆکردنی شێوەی کاری پیاوانی دەوڵەت و دامەزراوەکانی کۆماری رۆما و ئەو ئەنجامانەی کە دەتوانین لەم ئەزموونە سیاسییە وەدەست بهێنن، ئەوەیە کە سەرنجی هاوچاخانی خۆی بۆ لای چارەنووسی کۆماری فلۆرەنسا رابکێشێت، و «ئەم کارە پێویستی بەوەیە کە ماکیاڤیللی بەردەوام لە رۆڵی کۆماری رۆمەوە بازبداتە سەر رۆڵی کۆماری فلۆرەنسا و هەمیشە هزری لە نێوان جەمسەری «سەردەمی کۆن» و «سەردەمی نوێ» لە هات و چۆدا بێت». [١٧] تاکە پرسیارێک کە ماکیاڤیللی هەوڵدەدات، لە رێی بیرکردنەوەکانی لە بارەی کۆماری رۆمەوە وەڵامی بداتەوە،ئەو مەسەلەیەیە کە لە کتێبی **میردا** لەمەڕ لۆژیکی دەسەڵات باسی لێوە دەکات.

ماکیاڤیللی، لە رێی ئەو بابەتانەی کە لە کتێبی **میردا** دەیانخاتەڕوو، بۆ ناوەندی بڕیاردانی سیاسی واتە کەشوهەوای پێویست بۆ دەستەمۆکردن و پاراستنی دەسەڵات رێنماییمان دەکات.

هەر لەبەر ئەوە دەتوانین ئەم کتێبە زێتر وەک نامەیەک لەبارەی هونەری سەرکەوتن لە سیاسەتدا لە قەڵەم بدەین نەک نامەیەک لەبارەی چۆنیەتی هونەری سیاسەت، چونکە هەر چەشنە سەرکەوتنێک لە هونەری سیاسەتدا، بەدەستەواژەیەکی تر، هەر چەشنە سەرکەوتنێک کە بۆ هێنانەکایەی دەزگایەکی سیاسی بێتە ئاراوە بەزەروورەت بەرهەمی هەنگاوگەلێکە کە بۆ وەدەستهێنانی دەسەڵات ئەنجام دەدرێت. بەبڕوای ماکیاڤیللی، چەسپاندنی واقعی دەوڵەت، نیشانەی سەرکەوتنە لە هێنانەدی دەزگای سیاسیدا. کەواتە هێنانەدیی دەوڵەت ئەنجامی چالاکییەکی سیاسیی ئەوتۆیە کە مەبەستەکەی وەدەستهێنانی دەسەڵات و پاراستنیەتی. بەدەستەواژەیەکی تر، ئامانجی سیاسەت وەدەستهێنان و پاراستنی دەوڵەتە، چونکە سیاسەتوان تەنیا لە ڕێی کەڵک وەرگرتن لەم دامەزراوەیە دەتوانێت دەسەڵات پیادەبکات؛ مەرجی بەردەوامبوونی پیادەکردنی دەسەڵات لەلایەن سیاسەتوانەوە ئەوەیە کە دەوڵەت بتوانێت هاوسەنگییەک لە نێوان خۆی و خەڵکدا بهێنێتەکایەوە. سەقامگیربوون و بووژانەوەی دەوڵەت، پێویستی بە هێنانەکایەی ئاسایش و دابینکردنی خۆشگوزەرانی هەیە. کەواتە سیاسەتوان «پێویستە ڕێگەیەکی وابگرێتەبەر کە هاووڵاتییەکانی هەمیشە و لە هەموو بارێکدا پشت بە خۆی و حکوومەتەکەی ببەستن و ئەوکات هەمیشە وەفاو دڵسۆزییان بۆی دەبێت».[١٨]

دڵسۆزیی میللەت تەنیا یەکێکە لە مەرجەکانی پاراستنی

حکوومەت. مەرجێکی دیکە، دەسەڵاتی بڕیاردان و بوێری سیاسەتوانە لە بەرانبەر ئەو کێشەو ڕووداوانەی کە هەڕەشە لەمانەوەی حکوومەت دەکەن. کەواتە لەسەر سیاسەتوان پێویستە کەلە ڕێی بەکارهێنانی دەسەڵاتی پێویست بۆ پاراستنی سیستمی سیاسی، ڕێگەنەدات ڕق و کینەی خەڵک لە بەرانبەریدا بورووژێت. «پێویستە ئەو، هەم دەست بەسەری خەڵکدا بێنێ و هەم هیچکات ڕێگەنەدات بارودۆخێکی وا سەرهەڵبدات کە خەڵک لە بەرانبەر ئەم دووڕیانەدا بوەستن کە: یان خۆیان بەدەست مردنەوە بدەن یان حکوومەت لەناوبەرن».[١٩] ئەمە وانەیەکە ماکیاڤیللی لە ئەزموونی سیاسی-ئایینیی قەشەی فلۆرەنسا بەناوی فراجیرو لامۆ ساڤۆنارۆلا فێری بووە. ئەم قەشەیە پەیڕەوی تاقمی دۆمینیکان بوو کە بەهۆی سوودوەرگرتن لەو دەرفەتەی کە لە ئەنجامی هێرشی شارلی هەشتەم و ڕاکردنی پەیێرۆی دووەم (لە بنەماڵەی مەدیچی) کە لە ساڵی ١٤٩٤ هاتەئاراوە، لە فلۆرەنسا دەسەڵاتی گرتە دەست و بەیارمەتیی خەڵکی ئەو شارە «کۆماری عیسا»ی دامەزراند، بەڵام یەکگرتنی لەگەڵ فەرەنساییەکان و پەیوەندی پچڕاندنی لەگەڵ پاپا بووە هۆی لەناوچوونی، چونکە بە کشانەوەی هێزە فەرەنساییەکان لە ساڵی ١٤٩٧ و هاتنەسەکاری پاپا ئەلکسەندەری شەشەم، ساڤۆنارۆلا بووە «پێغەمبەرێکی بێ چەک». دوای دەرچوونی حوکمی تەکفیرکردنی لەلایەن پاپاوە، لە نۆی ئاداری ١٤٩٨ خەڵکی فلۆرەنسا پشتیان تێکرد و سەرەنجام لە ٢٤ی مانگی مایسی ١٤٩٨ بەزیندوویی

خستیانە ناو ئاگرو سووتاندیان.

ماکیاڤیللی لە کاتی حوکمدانی ساڤۆنارۆلا تەمەنی **٢٩** ساڵ بوو و لە ڕێکەوتی ١٨ی حوزەیرانی ١٤٩٨دا بۆ پۆستی دیوانی دووەمی کۆماری فلۆرەنسا دیارکرابوو. گێڕانەوەی چیرۆکی ساڤۆنارۆلا لەلایەن ماکیاڤیللییەوە لە نامە ناودارەکەی بۆ ریکاردۆ بچی باڵیۆزی فلۆرەنسا لە کۆشکی پاپادا- کە لە ٨ی ئاداری ١٤٩٨ دا نووسیویەتی- بەرچاو دەکەوێت. ئەو لەم نامەیەدا، راپۆرتێکی تێروتەسەل لەبارەی بیروڕاو ئامۆژگارییەکانی ئەم قەشەیە پێشکەش دەکات. بەڵام لە کتێبی **میردا**، ماکیاڤیللی ئەو وانانە دەردەبڕێت کە لەم ڕووداوەوە فێریان بووە. ئەو بەم شێوەیە دەنووسێت: «وەک لە ڕۆژگاری خۆماندا چارەنووسی فراجیرۆ لامۆ ساڤۆنارۆلامان بینی، لەبەر ئەوەی بڕوای خەڵک پێی ڕووەو سستی ڕۆیشت، ئەو و سیستمە تازەکەشی ژێرو ژوور بوون، هەروەها ئەو نە ئامرازێکی هەیە بۆ هێشتنەوەی بڕوای خەڵک بەخۆی، نە ڕێگەیەک بۆ بڕواپێهێنانی نابڕواداران... هەر لەو ڕووەوە گشت پێغەمبەرە چەکدارەکان سەرکەوتن و پێغەمبەرانی بێ چەکیش شکستیان هێنا».[٢٠]

ماکیاڤیللی بەرێزگرتنێکی زۆرەوە، باسی ئەم «پێغەمبەرە بێ چەکە» واتە ساڤۆنارۆلا دەکات و لە کتێبی **گوتارەکان**دا دەڵێت: «ئەو- بێ ئەوەی کارێکی شاز ئەنجام بدات- توانی خەڵکێکی زۆر ڕەگەڵ خۆی بخات».[٢١]، بەڵام لەگەڵ ئەم وەسفکردنەشدا، ماکیاڤیللی هەم باس لەزیرەکیی ئەم قەشەیە دەکات و هەم لەبارەی

پلەوپایەخوازیی ئەو- کە کاریکردە سەر چارەنووسەکەی و لەلایەن خەڵکەوە لە نرخ و ئیعتوباری خست[٢٢] وتووێژ و دەمەتەقێ دەکات. بێ ئیعتوباربوونی ساڤۆنارۆلا بەهۆی هەڵەکانی خۆیەوە بوو، بەو واتایەی کە ئەو یاسایانەی کە خۆی دایهێنابوون خستنیە ژێر پێوە و ئەم کارە بووە هۆی ئەوەی ئیعتوباری خۆی لە دەست بدات. ماکیاڤیللی لەم ڕووداوەوە بەم ئەنجامە دەگات کە هیچ دامەزرێنەر و یاسادانەرێک بۆی نییە ئەو یاسایەی کە خۆی دایهێناوە بشکێنێت، چونکە بە هۆی شکاندنی ئەم یاسایەوە، ئەو پەیمانەی کە لەگەڵ خەڵکدا بەستوویەتی دەشکێت و پشتیوانیی خەڵک لە دەست دەدات و ڕق و کینەی ئەوان بەرانبەر خۆی دەوروژێنێت. خاڵێکی تر ئەوەیە کە «بۆ بەختەوەریی حکوومەتی کۆماری یان پاشایەتی، تەنیا ئەوە بەس نییە کە فەرمانڕەوایەک یان پاشا لە سەرانسەری ژیانی سیاسیی خۆیدا، ژیرانە حوکمڕانی لەسەر خەڵک بکات، بەڵکو پێویستە یاساگەلێک دابهێنێت بۆ ئەوەی دوای مردنیشی ئەو دەوڵەتەی ئەو دایمەزراندووە بە سەقامگیری بمێنێتەوە«.[٢٣]

کەواتە، دەتوانین بڵێین هێزی هەر دەوڵەتێک بەندە بەو یاسایانەوە کە دایاندەڕێژێت. دەوڵەتێک کە بە دروستی بنیاتنراوە ئەو دەوڵەتەیە کە خاوەنی دەستوورگەلێکی دروست بێت. سەقامگیریی هەر دەوڵەتێک و ئاسایشی خەڵک- بە پێچەوانەی شوێنەواری وێرانکاری گەندەڵی و دیکتاتۆری- بە جێبەجێکردنی ئەم یاسایانەوە بەستراوەتەوە. بەواتایەکی تر، مانەوەو سەقامگیریی دەوڵەت،

پێویستی بەهاتنەکایەی پەیمان و گرێبەندێک لە نێوان حکوومەت لەسەر کراوان و حکوومەتکاران هەیە. بەڵام پێویستە ئەم خاڵەش زیادبکەین کە جێبەجێکردنی یاساکان، تاکە فاکتەری سەقامگیریی دەوڵەت نییە، بەڵکو پەیوەندیی بە هێزی سەربازیشەوە هەیە. «سەربازی ئامادە، پتەوترین پشتیوانی دەوڵەتەکانن و بەبێ ئەوانە ناکرێ نەیاسای پشتبەستوو بە بڕیاری عەقڵیمان هەبێت و نە دامەزراوەی سوودمەندیش». [٢٤] هەر لەبەر ئەمە ناسینی هونەری سیاسەت، بەبێ ناسینی هونەری جەنگ، بێ مانایە، و پیاوی سیاسی کەسێکە کە پیاوی جەنگیش بێت.

به بڕوای ماکیاڤیللی، دەسەڵاتی سیاسی و دەسەڵاتی سەربازی دەسەڵاتێکی بەیەکەوە بەستراوەن: «کەواتە پێویستە میر هیچ ئامانجێکی لەپێش و هیچ فکرێکی لە مێشکدا نەبێت، جگە لە جەنگ و سامان و ڕێکخستن، و بێجگە لەوانە داوای هیچ شتێکی دیکە نەکات». [٢٥] ئەم وتەیە بەو واتایەیە کە کاری سیاسەت و کاری جەنگ، دوو ڕووی ڕاستییەکن، و ئەو ڕاستییەش، هەمان دەسەڵاتی دەوڵەتە. پێویستە هەموو دەوڵەتێک خاوەنی ستراتیژییەکی سەربازی بێت، بەو شێوەیەی کە هەر کارێکی جەنگی، بەهۆی بوونی ستراتیژییەکی سیاسییەوە جێبەجێ دەبێت. جەنگ، دیاردەیەکی سیاسی و سیاسەتیش وێنەیەکی جەنگە. کەواتە هەر لێکۆڵینەوەیەک کە لە بارەی هەلومەرجەکانی دامەزراندنی دەزگایەکی سیاسی ئەنجام دەدرێت، پێویستی بە بیرکردنەوە لە بارەی

جەنگەوە هەیە. وتوویژ لەبارەی جەنگ، تەنیا لە ڕێی لێکۆڵینەوە لە سیاسەتەوە دەبێت. هونەری سیاسەت دەکەوێتە پێش هونەری جەنگەوە.

بەشی یەکەم

خۆشویستنی سیاسەت

«له دەرەوەی واقعەکانەوە گشت
سیاسەتێک بێ نرخە»
شارل دوگۆل

خۆشویستنی سیاسەت

ساڵی١٥١٣ بوو و ماکیاڤیللی- له ماڵەکەیدا له سان کاچییانۆ نووسینی کتێبی **میری** کۆتایی پێهێنا. ئەو دوای چوارده ساڵ خزمەتی دڵسۆزانه بۆ کۆماری فلۆرەنسا له٧ی تشرینی دووەمی١٥١٢دا، له کار لادرا و خانەنشین کرا. خزمەتەکەی له ١٨ی حوزەیرانی ١٤٩٨ لەتەمەنی ٢٩ ساڵیدا وەک سەرۆکی دیوانی دووەمی کۆماری فلۆرەنسا دەستپێکرد. ماکیاڤیللی لەسەرانسەری ماوەی خزمەتەکەیدا تەنیا ئامانجێکی هەبوو: ئەویش خزمەتکردنی کۆمار بوو. ئەو له جێبەجێکردنی ئەم مەبەستە دەریخست کە کارگێڕێکی زیرەک و پیاوێکی جێی متمانەیە. بەلەبەر چاوگرتنی ئازایەتی وتیژبینییەکەی له ساتەوەختە سەختەکاندا، دەتوانین بڵێین ئەو نموونەیەکی باڵای پیاوی سیاسییە. ماکیاڤیللی لەو

ئۆپەراسیۆنانەدا بەشداربوو کە بۆ گەمارۆدانی شاری پیزا ئەنجام درا و بۆ جێبەجێکردنی کاروبارە سیاسیەکان چوار جار بۆ دیوانی لویسی دوازدەهەمی پاشای فەرەنساو دووجار بۆ دیوانی ماکسیمیلیان لەئەڵمانیاو دووجاریش بۆ دیوانی لوکرس بورجا نێردرا. لەساڵی ١٥٠٣دا بۆ بەشداریکردن له ڕێوڕەسمی بەخاک سپاردنی پاپا«پی»ی سێیەم و هەڵبژاردنی پاپای نوێ، سەردانی ڕۆمای کرد. بەکورتی ماکیاڤیللی وەک سیاسەتوانێکی بەئەزموون ناسرابوو وتا کۆتایی ژیانی کارگێڕیی خۆی دڵسۆزیی بۆ بەڵێنەکانی خۆی له بەرانبەر کۆماری فلۆرەنسادا نیشانداو هەر لەبەر ئەم دڵسۆزی و وەفادارییەش بوو کە خانەنشینی و زیندانی و ئەشکەنجەو دوورخستنەوەی بینی. بەڵام دەرکرانی له دونیای سیاسەتدا زیاتر زیانی پێگەیاند لەو سێ هەفتەیەی کە ڕەوانەی زیندان کرا و ئەو ئەشکەنجەو ئازارانەی چەشتی.

ماکیاڤیللی، لەنامەیەکدا کەله ١٣ی ئاداری ١٥١٣دا بۆ فرانچسکۆ ڤیتۆری دەنووسێت، باس له ئازایەتیی خۆی لەبەرانبەر ئەم مەینەتییانە دەکات و گاڵتە بە ئەشکەنجەدان دەکات.ئەو دەنووسێت:«من ئەشکەنجەم بەو ئازایەتییەوە تەحەممول کرد کە پێویستە دەستخۆشی لەخۆم بکەم، پێم وایە بەنرخترم لەوەی کە پێشتر بۆی دەچووم»[٢٦]. بەڵام هەر ئەو، له نامەیەکی تردا کە له ڕێکەوتی ١٠ی کانوونی یەکەمی هەمان ساڵدا بۆ هەمان کەس نووسیبووی، بەهۆی دووریی له دنیای سیاسەتەوە، زۆر پەرێشانه

ودەڵێت:«هەست دەکەم تەمەنم بەفیڕۆ دەڕوات، ئەم بارودۆخە ناکرێ بەردەوام بێت؛ چونکە دەبێتە هۆی ئەوەی سەرەنجام من دووچاری دەستکورتی ببمەوە وبەر نەفرەت بکەوم. جگە لەوەش زۆرم حەز لێیە مەدیچییەکان بڕیاربدەن و ئەگەر [تەنیا] بۆ هاویشتنی بەردیش بێت- بۆ خزمەتکردن بانگم بکەن، ئەگەر نەمتوانی سەرنجیان بۆلای خۆم رابکێشمەوە، تەنیا خۆم بە بەرپرسیار دەزانم ... پێویستە هەموو کەسێک بەدڵ و بەگیان حەز بکات پیاوێکی ئەوەندە بەئەزموون- ئەزموونگەلێک کە کەس کەمترین خەرجیی لە پێناویدا نەکێشاوە- خزمەتی بکات. سەبارەت بەراستگۆیی من نابێ کەمترین گومان هەبێت. من هەمیشە دڵسۆز بوومەو ئێستاش بەپێچەوانەی ئەمە، ناجوولێمەوە؛ کەسێک کە هەمیشە لەخزمەتکردندا دڵسۆز بووە، لەچل وسێ ساڵیدا - کە تەمەنی منە -ناتوانێت سروشتی خۆی بگۆڕێت. جگە لەوەش، هەژاریی من گەواهییە بۆ سەلماندنی ئەم قسەیە»(٢٧).

لەم گوتەیەدا دەبینین ماکیاڤیللی تاچەند بەپەرۆشە بۆ بەدەستهێنانەوەی چالاکییە سیاسییەکانی خۆی وهیوا دەخوازێت مەدیچییەکان رای خۆیان سەبارەت بەو بگۆڕن، بەڵام ئەو ماوەیەکی زۆر بەو ئومێدەوە دەژیا، وبۆ ئەوەی تەحەممولی رۆژگار بکات، گشت کاتەکانی خۆی بەخوێندنەوەو نووسینەوە بەسەر دەبرد. لەنێوان ئەو کتێبانەی کە ئەو حەزی لێ دەکردن دەتوانین ناوی بەرهەمەکانی دانتێ، پترارک، تیبۆل وئۆڤید بەرین. ماکیاڤیللی رۆژی لەناو

دارستانەکاندا بەخوێندنەوەی ئەم کتێبانە بەسەر دەبرد، بەشەوانیش، کاتێک دەگەڕایەوە ماڵەوە، جلوبەرگی کەشخە و جوان و رێک و پێکی لەبەر دەکرد و خۆی بۆ دیداری دۆستان ئامادە دەکرد، یان هەڵدەستا بە دیراسەکردنی بیروڕای هۆشمەندو بیریارە گەورەکانی سەردەمی کۆن. لەو بارەوە بەم شێوەیە دەنووسێت:«ئەوان بە رووخۆشییەوە پێشوازیم لێ دەکەن ولەو خواردنانەی کە ئامادەیان کردووە-ئەو خواردنانەی کە لەگەڵ زەوقی مندا دەگونجێن ومن بۆ کەڵک لێوەرگرتنیان لەدایک بوومە- بەشم دەبێت. لە وتووێژکردن لەگەڵیاندا، و پرسیارکردن لە مەبەست و کارەکانیان، بەهیچ شێوەیەک شەرم ناکەم، و ئەوانیش وەک مرۆڤدۆستێک، وەڵامم دەدەنەوە. ماوەی چوار کاتژمێر هەست بەکەمترین ماندووبوون ناکەم، وگشت نیگەرانییەکانم لەبیر خۆم دەبەمەوە، نەلە فکری هەژاری دام و نە لە مردن دەترسم. وەک دانتێ دەڵێ: ئەگەر ئەوەی لێی تێگەیشتووین بە زەینی نەسپێرین، هیچ زانستێک بوونی نابێت. من لەوتووووێژکردن لەگەڵ ئەوانەدا ، ئەوەی بە سەرەکیم زانیوە یادداشتم کردووە ونامەیەکم بەناوی **حکوومەتە پاشایەتییەکان** نووسیوە. من لەم نامەیەدا، بە باشترین شێوە لە کێشەگەلێکدا کە لەم بارەیەوە باسیان لێوە دەکرێت (وەک:فەرمانڕەوایی چییە؟ چەند جۆری هەیە؟ چۆن دەتوانین وەدەستی بێنین؟چۆن دەتوانین پارێزگاری لێبکەین؟ چۆن لەدەست دەچێت؟)رۆچوومە»(٢٨).

پێویستە ئەم نامەیە بەگوتاری راستگۆیانەی نووسەر لەبارەی

قۆناغی دروستبوونی بەرهەمەکانی لەقەڵەم بدەین؛ چونکە تەنیا چەند مانگێک دوای دانانی ئەوەی لە ماوەی چواردە ساڵ چالاکی لەدونیای سیاسەتدا فێری بووە، لەشێوەی نووسیندا دەریدەخات. بەڵام پەلەپەلی ئەو بۆ ئەوەی کتێبی **میر** لە کەمترین ماوەدا بنووسێت، کاریگەریی لەسەر کاری بڵاوکردنەوەیدا نەبوو؛ چونکە ئەم کتێبە بۆ یەکەمجار لەساڵی ١٥٣٢دا -واتە پێنج ساڵ دوای مردنی ماکیاڤیللی- بڵاوکرایەوە. هەروەها، داواکارییەکەی لە ڤیتۆری، بۆ ئەوەی ئابڕوی سیاسیی بۆ بگێڕێتەوە ودیسانەوە بۆ خزمەتکردن لە دەزگای ئیداریی کۆماری فلۆرەنسا بانگهێشت بکرێت، تاساڵی١٥١٨ پەسند نەکرا وهەر لەهەمان ساڵدا بوو کە ڕێگەیان پێدا بگەڕێتەوە فلۆرەنسا؛ ساڵێک دوای گەڕانەوەی، بانگهێشتیان کرد بۆ کۆشکی مەدیچی وکاردینال یۆلیۆس دی مەدیچی داوای لێکرد لەبەرانبەر کرێی بەبڕی سەد فلۆرن لەساڵێکدا، مێژووی فلۆرەنسا بنووسێتەوە. ماکیاڤیللی سوودی لەم دەرفەتە وەرگرت بۆ ئەوەی توانای خۆی لەبواری مێژوونووسی وشیکردنەوە سیاسییەکاندا پێشان بدات. ئەو توانی لەم ڕێگەیەوە، دیسان متمانەی بنەماڵەی مەدیچی بەو ڕادەیە بۆ خۆی ڕابکێشێت کە دوای هەڵبژاردنی یۆلیۆس دی مەدیچی وەک پاپا کلیمانی حەوتەم لەساڵی ١٥٢١و تەواوبوونی نووسینی مێژووی فلۆرەنسا، ئەویان بۆ ڕۆما بانگێشت کرد. بەڵام کاتێک ماکیاڤیللی لەساڵی ١٥٢٥ گەیشتە ڕۆما، بەهۆی سەرکەوتنی ئیمپراتۆر شارکلن وبەزینی فەرنسا لەشەڕی «پاوی»،

ڕەوشێکی قەیراناوی سەریهەڵدا. ماکیاڤیللی لەبەرانبەر گەورەیی و کاریگەری مەترسییەکە، پێشنیاری ئەوەی بۆ پاپا کرد کە شاری فلۆرەنسا قایم بکات و ڕێکخراوێک لە پارتیزانە نەتەوەییەکان لە ناوچەی ڕۆمانیا دابمەزرێنێت. پاپا پێشنیارەکەی پەسند کرد. بەڵام دوای بۆچوونی فرانچسکۆ گی چیاردینی حاکمی ڕۆمانیای کرد و ئەویش بە بەهانەی دەستگرتنەوە لە خەرجییەکان بەم پێشنیارە ڕازی نەبوو. لەئەنجامدا دوای ساڵێک واتە لە چواری نیسانی ١٥٢٩دا پاپا پێشنیارەکەی ماکیاڤیللیی جێبەجێ کرد، بەڵام ئەوکاتە ئیتر درەنگ بوو. هەڵە ستراتیژییەکانی چەکدارانی پاپا و سیاسەتە نادروستەکانی کلیمانی حەوتەم بوونە هۆی ئەوەی لە ئەیلولی ١٥٢٦دا ڕۆما شکست بخوات. پاپا لە کۆشکی سێنت ئانجلۆ بەندکرا و ناچار ئاگربەستی ڕاگەیاند. لەم ماوەیەدا ماکیاڤیللی، لە پاڵ گی چیاردینی هەوڵی ڕێکخستنی بەرگریکردن فلۆرەنسای دەدا. لە بەهاری ساڵی ١٥٢٧دا، چەکدارانی ئیمپڕاتۆر خۆیان بۆ هێرش ئامادە کرد. لە ڕێکەوتی ١٦ی مانگی مایسی ١٥٢٧ حکوومەتی مەدیچییەکان گۆڕا و ڕژێمی کۆماری سەر لە نوێ دامەزرایەوە. لەو کاتەدا ماکیاڤیللی تەمەنی ٥٨ ساڵ بوو و زۆر نەخۆش بوو، بەڵام وێڕای پیری و نەخۆشییەکەی، لەبەر خۆشەویستیی سیاسەت و خواستی خزمەتکردن بە وڵاتەکەی، تەختەخەوی بەجێ هێشت و بەختی خۆی بۆ وەرگرتنی پلەی سکرتێری لە دەزگای حکوومەتی نوێی فلۆرەنسادا تاقی کردەوە. بەڵام شوورا دەکەسییەکە پێشنیاری ئەویان

پەسند نەکرد و ئەمەش لێدانێکی کوشندە بوو لە جەستەی نەخۆشی ماکیاڤیللی. دوازدە ڕۆژ دوای ئەم ڕێکەوتە، واتە لە **٢٢**ی حوزەیرانی **١٥٢٧**دا، ماکیاڤیللی لە نێوان ئەندامانی خێزان و هەڤاڵانیدا، لە خانووی خۆی لە ئۆلتەر ئارنۆ مرد و ڕۆژی دواتر، سەرەڕای ڕازینەبوونی قەشەکان لە کلێسای سانتا کروچە بە خاک سپێردرا.

بە مردنی ماکیاڤیللی یەکێک لە پیاوە گەورەکانی بیری سیاسیی نوێ لە ناوچوو. بەڵام لەڕاستیدا لەگەڵ کۆتایی هاتنی ژیانی ئەم پسپۆڕەی هونەری سیاسەت، هونەری سیاسەت دەست پێ دەکات و لە خۆشەویستیی ئەوەوە بۆ سیاسەت پسپۆڕی نوێی هونەری سیاسەت لە دایک دەبن.

بەشی دووەم

کتێبی میر یان لۆژیکی دەسەڵات

«میر لە هەموو شوێنێکدا هەیە و
هەمووکەس دەتوانێت ببێتە میر»
ژان ژیونۆ

کتێبی میر یان لۆژیکی دەسەڵات

گرامشی لەبارەی کتێبی **میر**ەوە بەم شێوەیە دەنووسێت: «تایبەتمەندیی سەرەکیی ئەم کتێبە ئەوەیە کە کتێبێکی زیندووە». (٢٩) ئەگەر ئەم کتێبە نەک تەنیا وەک وانەیەک لەبارەی ریالیزمی سیاسی، بەڵکو وەک کۆمەڵێک ئەزموونی سیاسی- مێژوویی سیاسەتوانێکی گەورە لەقەڵەمی بدەین، راستیی گوتەکەی گرامشیمان بۆ دەردەکەوێت، بێگومان هەر ئەم لایەنەیە کە گرنگیی سیاسی- مێژوویی ئەم کتێبە دەردەخات. بەڵام کتێبی **میر**، وەک کتێبێک لەبارەی شێوەی کاری فەرمانڕەوا فێڵباز و ستەمکارەکان، یان وەک

* مۆسۆلینی دانەیەک لەم کتێبەی، کە خۆی پێشەکیی بۆ نووسیبوو، بۆ هیتلەر نارد.

فەیلەسووفێکی ناودار دەڵێت: «بە پەیڕەو و پرۆگرامی دزە گەورەکان» ناوبانگی دەرکردووە. ئەم ناوبانگە خراپە لەبەر ئەوە نییە کە ستەمکارەکان دەیخوێننەوە و دەیکەن بە سەرمەشقی کردارەکانیان(*)، بەڵکو لە راستیدا، ئەنجامی ستەمێکەوە بەهۆی نەزانینەوە یەخەگیری گشت بەرهەمە گەورەکان دەبێتەوە، بەرهەمگەلێک کە لە هەنگاوە سەرەتاییەکانی فیکر و عەقڵ بەولاوەتر دەچن. بۆیە؛ هەرکەس کتێبی **میر** بخوێنێتەوە، بێگومان لەو حوکمەی کە بەسەر ماکیاڤیللی و بەرهەمەکەی داوە پاشگەزدەبێتەوە و چاوی پێدا دەخشێنێتەوە، و لەوە بە دواوە وەک رێنماییکەری ستەمکاران سەیری ناکات، بەڵکو هەرکە پەی بە بەهای راستەقینەی ئەم کتێبە برد، وەک نامەیەکی کورت لە بارەی فەلسەفەی سیاسی سەیری دەکات.

کتێبی **میر** لە بیست و شەش بەش پێکهاتووە کە هەمووی باس لە مەسەلەی دامەزراندنی دەسەڵاتی فەرمانڕەوا و پاراستنی دەکەن. لەم کتێبەدا ستایشی هیچ فەرمانڕەوایەک نەکراوە، بەڵکو نووسەر هەوڵدەدات لە سەرچاوە و هەلومەرج و سنووری دەوڵەت و دەسەڵاتی فەرمانڕەوا بکۆڵێتەوە؛ هەر لەبەر ئەوەشە، ئەو ناونیشانەی کە لەبنەڕەتدا بۆ کتێبەکەی هەڵبژاردووە، بریتییە لە **حکومەتە پاشایەتییەکان** نەک **میر**، بەڵام ناونیشانی کتێبەکە، دوای مردنی ماکیاڤیللی و لەکاتی بڵاوکردنەوەیدا گۆڕا.

بەڵام بۆچی ماکیاڤیللی ناونیشانی « حکوومەتە پاشایەتییەکان»ی بۆ کتێبەکەی هەڵدەبژێرێت؟ هۆیەکەی ئەوەیە کە

هەوڵدەدات جۆرە جیاجیاکانی حکومەت شیبکاتەوە. کاتێک ماکیاڤیللی دەستی دایە نووسینی ئەم کتێبە، ماوەیەک بوو کاری لەسەر کتێبی **گوتارەکان** دەکرد. بەڵام رووداوەکانی رۆژگار دەبنە هۆی ئەوەی کاری کتێبی دووەم بخاتە لاوە و بەپەلە دەست بەنووسینی **میر** بکات. بەڵام ئەم پەلەپەلە نابێتە هۆی ئەوەی واز لە بابەتەکانی لێکۆڵینەوەی خۆی لە کتێبی **گوتارەکاندا** بێنێت و لە کتێبی **میردا** بچێتە سەر بابەتێکی تر. لە راستیدا لە کتێبی **گوتارەکان** و **میردا** رووبەڕووی یەک کێشە دەبینەوە کە لە دوو روانگەی جیاوازەوە خراوەتەڕوو. بە دەستەواژەیەکی تر، ئێمە لەم دوو کتێبەدا، دوو جۆر چەسپاندنی کردەیی یەک تیۆر دەبینین، ئەو تیۆرەش، تیۆری دەوڵەتە. بەم شێوەیە، ماکیاڤیللی،تیۆری دەسەڵات لە رووی پیادەکردنی لەلایەن دەوڵەتەوە دەخاتەڕوو؛ هەرجارەی باسی دەسەڵات دەکات، مەبەستی پیادەکردنی دەسەڵاتە لەلایەن دەوڵەتەوە. بەڵام بە رای ماکیاڤیللی، دەسەڵاتی دەوڵەت وەک «دەسەڵاتی سیاسیی ناتاکەکەسی» خۆی دەرناخات. دەسەڵاتی سیاسی، خودێکی ژیر (عاقڵ)ی دەوڵەت نییە بەڵکو لە پەیوەندیی نێوان باڵادەستیی(Authority) کەسی سیاسەتوان و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانەوە سەرچاوە دەگرێت. کەواتە، لێرەدا، مەسەلەی «گشتێتی دەوڵەت» تەنانەت کاتێک کە پەیوەندی نێوان بونیادی سیاسی و بونیادی کۆمەڵایەتی، بەهۆی کردارەکانی دەسەڵاتی دەوڵەتیشەوە دەستنیشان بکرێت، باسی لێوە ناکرێت. بە رای

ماکیاڤیللی، بونیادی دەوڵەت، بەهۆی چالاکیی سیاسیی «دامەزرێنەر- یاسادانەر»ەوە سنووردار دەکرێت، و مانەوەی دەوڵەت، بەکارە سیاسییە بەردەوامەکانی فەرمانڕەواوە بەستراوەتەوە. هەر لەبەر ئەوە، دەوڵەت تەنیا ئەوکاتە بە سیمای یەکبوونی سیاسی لە قەڵەم دەدرێت کە پێکهاتەی دەسەڵاتەکەی لەکارەکانی سەرۆکی دەوڵەتدا بەرجەستە ببێت. لەم رووەوە، تەنیا، وەک «دامەزرێنەری فەرمانڕەوایی» کە لەلایەن فەرمانڕەواوە هاتۆتەکایەوە، دەتوانین باس لە دەسەڵاتی دەوڵەت بکەین، ئەمەش لە کاتێکدا کە ستراتیژیی دەوڵەت لەگەڵ ستراتیژیی فەرمانڕەوا یەک بێت. کەواتە بوونی دەوڵەت تەنیا لە رێی باڵادەستیی فەرمانڕەواوە دەشێ هەست پێ بکرێ. لە رەوشێکی ئەوتۆدا دەوڵەت، وەک پشتیوانی دەسەڵاتی سیاسی، خۆی دەنوێنێت. بەڵام واقعی جەوهەریی ئەم دەسەڵاتە سیاسییە، لەسەر بنچینەی باڵادەستی بەسەر بوارێکی دیاریکراودا دامەزراوە. هەر دامەزراوێکی دەسەڵاتی سیاسی، بەرهەمی راستەوخۆی باڵادەستییە بەسەر ئەم بوارەدا، هەروەها بۆ مەبەستی پیادەکردنی باڵادەستییە بەسەر گروپێکی کۆمەڵایەتیدا. لەو بارەوە، دەسەڵاتی تاکەکەسی، وەک دامەزراوێکی دەوڵەتی کاردەکات. پێویستە ئەم دامەزراوە دەوڵەتییە، بەپێی سروشتی ئەو دەسەڵاتەی کە رەنگ پێدەداتەوە، بە چوارچێوەیەکی سیاسی لەقەڵەم بدرێت. بەدەستەواژەیەکی تر، دەوڵەت بوارێکە کە تێیدا، دەسەڵاتی ئەو کەسانەی فەرمانڕەوایی بەسەر خەڵکدا دەکەن پیادە دەکرێت. بەم

شێوەیە دەتوانین بڵێین دەوڵەت، واتە گۆڕانی دەسەڵات بۆ دامەزراوێک، بە مەبەستی پارێزگاری لێکردنی. بۆیە هەموو دەسەڵاتێک تەنیا ئەو کاتە شەرعییە کە سەقامگیر بێت. بەپێی بیروڕای سیاسیی ماکیاڤیللی، ئەرکی دەوڵەت ئەوەیە کە چاودێری هاوسەنگیی ئەندامەکانی پەیکەری سیاسی بکات. چونکە، سەرەڕای ئەوەی کە دەسەڵات، بۆ چەسپاندنی شەرعییەت و بەردەوامیی فەرمانڕەوایی خۆی، سوود لە دەزگای دەوڵەت وەردەگرێت، بەڵام پێویستە هەمیشە ئەو گۆڕانکارییانە هەڵسەنگێنێت کە لەوانەیە لەکایەی سیاسیدا سەرهەڵبدەن بۆ ئەوەی بتوانێت لەو دیاردانە ئاگاداربێت کە هەڕەشە لە ژیان و مانەوەی دەوڵەت دەکەن. هەر بۆیە، دەوڵەت، تەنیا دیمەنی باڵای دەسەڵات نییە بەڵکو دامەزراوێکی یاساییشە کە پێویستە چاودێری شێوەی جێبەجێکردنی یاساکان بکات. بە رای ماکیاڤیللی، دەوڵەت، پێش هەمووشتێک، دامەزراوێکی یاساییە، واتە سیستمێکی یاساییە. لەم دامەزراوە یاساییەدا پیادەکردنی دەسەڵاتی سیاسی، بەهۆی یاساوە ئەنجام دەدرێت؛ هەروەها لە ئەنجامی پەیوەندیی نزیکی دەسەڵات بەیاساوە گشت کارێکی سیاسی بە کارێکی یاسایی لەقەڵەم دەدرێت. لەو ئەولەوییەتەی کە بە یاسا دەدرێت، جیاوازی نێوان کایەی تایبەتی و کایەی گشتی دەردەکەوێت. ئەم جیاوازییە وامان لێدەکات کە نەک تەنیا مانای پەیوەندیی نێوان یاساو سیاسەت کە لە نێوان دەوڵەت و تاکەکەسانی تایبەتدا هەیە، دەستنیشان بکەین، بەڵکو سنووری

ڕێکخستنی دەوڵەتیش روون بکەینەوە. لێرەدا ئێمە رووبەڕووی بنەمایەکی نوێ لەو بنەمایانە دەبینەوە کە پەیوەندییان بە سەقامگیریی سیاسییەوە هەیە کە پێویستە لەناو گۆڕانی سیستمی کۆندا بە دوای هەلومەرجی سەرهەڵدانیدا بگەڕێین، چونکە «لە ناو بووژانەوەی سیستمی دەوڵەتیدا، تۆوی لێکداپچڕانی یەکێتی جیهان و لە دژیەک وەستانی دونیاو دوارۆژ خۆی حەشارداوە». [٣٠]

ئەم لە دژ وەستانە، هێزو توانای ئەوتۆ بە مرۆڤ دەبەخشێت کە خۆی بە سەرچاوەی کاروبارەکانی خۆی بزانێت. کەواتە پێویستە سروشتی مرۆڤ بە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی لەقەڵەم بدەین؛ هەروەها هەماهەنگیی نێوان کۆمەڵگای مرۆیی و دەسەڵاتی دەوڵەت لەمەوە سەرچاوە دەگرێت. بەواتایەکی تر، کۆمەڵگا لەسەر بنچینەی مافی مرۆیی، نەک «مافی سەروو- کۆمەڵایەتی» بنیات دەنرێت. لە ئەنجامی دزەکردنی چەمکی «مافی مرۆیی» بۆ ناو واقعی سیاسی، یەکسەر چەمکی «دامەزراندنی دەوڵەت»یش دێتەئاراوە. دامەزراندنی دەوڵەتێک، واتە هێنانەکایەی هەلومەرجی پێوست بۆ پیادەکردنی دەسەڵات. بە خستنەڕووی ئەم مەسەلەیە، دەگەڕێینەوە بۆ خاڵی سەرەتای ئەم لێکۆڵینەوەیە.

ماکیاڤیللی کێشەی دامەزراندنی دەوڵەت بە دووشێوە دەخاتەڕوو: هەم لە رووی چەمکی «کایەی پاشایەتی» و هەم لە رووی «کایەی کۆماری»یەوە. ئەو هەوڵدەدات شێوازە جیاجیاکانی پیادەکردنی دەسەڵات روون بکاتەوە و بۆ هەرکێشەیەک رێگە چارەیەک پێشنیار

بكات. بەڵام لەم دووحاڵەتەدا، بنچینەی تیۆرە سیاسییەکەی لەسەر رەشبینی سەبارەت بە مرۆڤ دامەزراوە. بە رای ماکیاڤیللی، مرۆڤ بە سروشت ناپاکەو هەر لەبەر ئەمە پێویستی بە سیستمێکی سیاسی هەماهەنگ و سەقامگیر هەیە بۆ ئەوەی بتوانێت بە شێوەیەکی کۆمەڵایەتی بژیت. کەواتە لە مەسەلەی یەکبوونی سیستمی سیاسیدا، بەرژەوەندیی تاکەکان لە ئارادایە. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ئاگاداربین کە ریالیزمی سیاسی ماکیاڤیللی، لە خۆشەویستی ئەو بۆ ئیتاڵیا دانەبڕاوە. بیروڕا سیاسییەکانی دیمەنێکن لە نیگەرانیی ئەو لەمەڕ سەربەخۆیی و یەکپارچەیی و یەکێتیی ئیتاڵیا. لەبەر ئەمە، بیروڕا سیاسییەکانی ماکیاڤیللی لە جیهانبینیی ئەوەوە سەرچاوە ناگرن بەڵکو سەرچاوەکەیان واقعە. بەبۆچوونی ئەو شێوازی سیاسەت، لەواقعی مرۆییەوە هەڵقولاوە. کەواتە پێویستە بڵێین بە بڕوای ماکیاڤیللی، چارەنووسی ئادەمیزاد لە دونیای سیاسەتدا «حەتمی» نییەو ناتوانین هیچ نیشانەیەک لەهاتنەدی «کۆمەڵگایەکی نموونەیی لە داهاتوودا»بەدی بکەین. ئەو پێی وایە لۆجیکی چالاکیی سیاسی بە پێی واقع دیاردەکرێت و لەوەوە سەرچاوە دەگرێت. کەواتە دەتوانین بڵێین ماکیاڤیللی بیرمەندێکی تەواو دژی «یۆتۆپیا»و « کۆمەڵگای نموونەیی»یە، چونکە: ئەو پەیوەندییەی کە ئەو لە نێوان کایەی سیاسەت و کایەی مێژوودا دروستی دەکات، هەموو جۆرە چەمکێکی «یۆتۆپیا» رەت دەکاتەوە. کەواتە، بەو شێوەیەی کە لە بیرۆکەی کۆمەڵگای نموونەییدا دەبینین، هیچ چوارچێوەیەک بۆ مێژوو

نییە و هەر لەبەر ئەمە دونیای سیاسەتیش دونیایەکی بەرتەسک نییە.

لەوەی تائێستا گوتمان دەتوانین بەو ئەنجامە بگەین کە بە رای ماکیاڤیللی، رێکخستنی کۆمەڵگا تەنیا یەکجار و بۆ هەتاهەتایە ئەنجام نادرێت. بەپێی بڕوای ئەو، چالاکیی سیاسی هەم لایەنی «مافی داهێنراو»ی هەیە و هەم لایەنی مێژوویی. لەم رووەوە، هەر دوو کتێبی **میر** و **گوتارەکان**، کتێبێک نین کە لە روانگەی کۆمەڵگای نموونەییەوە نووسرابن و ئامانجیان نە روونکردنەوەی سیاسەتە لە کۆمەڵگای نموونەیی و نەگەڕانە بە دوای «بەهەشتی ون»و کۆمەڵگایەک کە نەخشەکەی پێشتر کێشراوە. لەبیری ماکیاڤیللیدا، رەخنەگرتن لە یۆتۆپیزم، لە رەتکردنەوەی بیرۆکەی گەڕانەوە بۆ کۆمەڵگاکانی سەردەمانی کۆن، جیانییە. ئەوەی بەلای ئەوەوە گرنگە، کۆمەڵگایەکی سیاسییە کە ژیانی تێدا بەسەر دەبات، نەک بەڵێنی خۆشگوزەرانی و بەختەوەری لە داهاتوو لە «دوورگەی یۆتۆپیا»دا.

هەر لەبەر ئەمە ئەو هەوڵدەدات یارمەتی لە میرێکی ئەوتۆ وەربگرێت کە لە روانگەی خۆیەوە ستەمکار نەبێت و بەدامەزرێنەر-یاسادانەرێکی نوێ لەقەڵەم بدرێت و بەیارمەتی ئەوەوە نەخشەی دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەکگرتوو بۆ سەرتاسەری ئیتاڵیا دابڕێژێت. بەڵام پێویستە ئەم میرە نوێیە چ بکات بۆ ئەوەی ئیتاڵیا لە ستەمکاری رزگار بکات و دەوڵەتێک دابمەزرێنێت کە یاساگەلێکی پێویست پەسند بکات و رێزیان لێ بگرێت؟ ماکیاڤیللی لە وەڵامی

ئەم پرسیارەدا دەڵێت پێویستە میرێکی ئاوەها بتوانێت هەم هونەرەکانی سیاسەت و هەم هونەرەکانی جەنگ بە تەواوی بەکاربهێنێت. کەواتە ئەو، پێش وەدەستهێنانی حکوومەت و بۆ ئەوەی بتوانێت حکوومەتی خۆی بپارێزێت، پێویستە سەرچاوەی دەسەڵاتی خۆی بناسێت و بتوانێت وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە کە: سەرچاوەی حوکمکردنی ئەو لەسەر ئەو ناوچە دیاریکراوەدا چییە[یان کێیە]؟ ماکیاڤێللی دەڵێت: «هەر یەک لە خەڵک و دەستڕۆیشتووەکان هەر کە دەرفەتیان بۆ رەخسا، میرێک بۆ خۆیان دادەمەزرێنن» [٣١]. بەدەستەواژەیەکی دی، دەسەڵاتی حکوومەت پشت بە یەکێک لەم دوو هێزە جیاوازانە دەبەستێت: یان خەڵک یان دەستڕۆیشتووان. بۆیە فەرمانڕەوا کەسێکە دەکەوێتە نێوان ئەم دوو کۆمەڵەوە؛ «چونکە هەرکاتەی دەستڕۆیشتووەکان بزانن لەگەڵ خەڵکدا ناگونجێن، یەکێک لە نێوان خۆیاندا هەڵدەبژێرن و دەیکەن بەمیر بۆ ئەوەی لە پەنای دەسەڵاتی ئەودا بە داواکارییەکانی خۆیان بگەن. خەڵکیش هەرکات زانییان لەگەڵ دەستڕۆیشتووەکان هەڵناکەن، یەکێک لە نێوان خۆیان دیاردەکەن و بەپلەی میرایەتی دەگەیەنن تاکو لە سێبەریدا بحەسێنەوە»[٣٢]. لە هیچ یەک لەم دوو حاڵەتەدا، میر وەک تاکێکی تایبەت کارناکات بەڵکو رۆڵی پیاوی دەوڵەت دەبینێت، چونکە وەک نێوانگیرێک لە نێوان گرووپە کۆمەڵایەتییەکاندا، بەرگری لە بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت دەکات. بەڵام بۆ دامەزراندنی دەوڵەت لە ناوچەیەکی دیاریکراودا، لەم دوو

هێزە کامەیان پێویستترە: پارە و سامانی دەسەڵاتداران؟ یان رەزامەندیی خەڵک؟ بەرای ماکیاڤێللی «بێگومان خەڵک! چونکە داواکارییەکانی خەڵک لەهی دەستڕۆیشتووەکان ماقووڵترن...»[٣٣]. میر پێویستی بە خۆشەویستی و متمانەی خەڵکە بۆ ئەوەی بتوانێت دژی مەترسی و دوژمنایەتییەکان بوەستێتەوە، لە کاتێکدا ئەگەر پشت بە دەسەڵاتداران ببەستێ ئەوا نەک تەنیا لە بەرانبەر تەنگوچەڵەمەکاندا بە تەنیا جێی دەهێڵن، بەڵکو ناتوانێت خۆشەویستیی خەڵک وەدەست بێنێت. کەواتە «خۆشەویستیی خەڵک بۆ میر پێویستە، دەنا لە رۆژگاری تەنگانەدا پشتوپەنای نابێت»[٣٤]. بەڵام میر بۆ راکێشانی خۆشەویستی خەڵک پێویستە «رەوشت بەرزی» بکاتە پیشەو بەو سیفەتەوە ناودەربکات، بێ ئەوەی لەم رێگەیەدا زیادەڕۆیی بکات و بەم هۆیەوە نەکەوێتە بەر رق و نەفرەتەوە. بۆ وەدەستهێنانی ئەم ناوبانگە هەر ئەوەندە بەسە کە رێز لە خەڵک بگرێت، چونکە «خەڵک جگە لەوەی کە زۆربییان لێ نەکرێ شتێکی دیکەیان ناوێ» [٣٥]. بۆیە پێوستە میر خۆی لە تەماعکاری و لە تالانکردنی موڵک و ماڵی خەڵک و هەروەها قورسکردنی باری باجەکانیان بپارێزێت. ئەو «پێویستە رێگەیەکی وا بگرێتە بەر کە هاووڵاتییەکانی هەمیشە و لە هەموو حاڵەتەکاندا پشتیان بەو و بە دەوڵەتەکەیەوە گەرم بێت و ئەوکات هەمیشە دڵسۆزیی بۆ دەنوێنن» [٣٦]. بەهۆی وەدەستهێنانی متمانەی خەڵکەوە میر دەتوانێت دژی هێرشەکان بوەستێت. هەر لەبەر ئەمە، ماکیاڤێللی، پێ

لەسەر ڕۆڵی خەڵک لە کاتی جەنگدا دادەگرێت. بە گوتەی ئەو پێویستە میر شوێنکەوتووانی خۆی خۆش بوێن بۆ ئەوەی بتوانێت لە جەنگاوەرە بەزۆرەملێ و کرێگرتەکان بێ منەت بێت، چونکە ئەمانە جگە لە خراپەکاری و زیان شتێکی دیکەیان لێناکەوێتەوە. هەر لەبەر ئەمە «ئەگەر کەسێک کاری بەرگریکردن لە وڵاتی خۆی بەسەربازە کرێگرتەکان بسپێرێت، هەرگیز ئارام و ئاسوودە نابێت، چونکە ئەوانە لێکدابڕاو و دەسەڵاتخواز و بەرەڵلا و پەیمان شکێنن، لەگەڵ دۆستان ئازان و لەبەرانبەر دوژمنانیش زەبوون ...»[٣٧] ماکیاڤیللی، پێشنیاری ئەوە بۆ میر دەکات کە گەریللای نەتەوەیی دابمەزرێنێت و جڵەوی کاروبارەکانی بە سەربازەکرێگرتەکان و هاوپەیمانەکانیان نەسپێرێت. بەم شێوەیە، میر، تا ئەو کاتەی خەڵک لێی بێزار نەبوونە دەتوانێت پشتیان پێ ببەستێت و سەقامگیریی دەوڵەت بپارێزێت. بەڵام ئەگەر میر ڕێز لە خەڵک نەگرێت ئەوانیش ڕێزی لێ نانێن. ڕێزگرتن هەستێکە سەرچاوەکەی یان خۆشەویستییە یان ترس؛ «بەڵام لەبەر ئەوەی هەبوونی ئەم دوو حاڵەتە بەیەکەوە زەحمەتە، ئەگەر بڕیاربێت یەکێک لەو دووانە هەڵبژێرین، دەبێ بڵێین باشتروایە بترسێن نەک خۆشیان بوێت»[٣٨]. بەڵام پێویستە سەرنج بدەین کە ماکیاڤیللی، دوای ئەوەی داوا لە میر دەکات دڵی خەڵک بۆ خۆی ڕاکێشێت، بۆچی داوای ئەوەشی لێدەکات کەوا لەخەڵک بکات لێی بترسێن؟ لە ڕاستیدا، ئەو خاڵەی ماکیاڤیللی داکۆکی لەسەر دەکات ئەوەیە کە میر نابێ بکەوێتە بەر ڕق و نەفرەتی شوێنکەوتووانی.

کەواتە، کاتێک کە ئەو هێشتا نەکەوتۆتە بەر ڕق و نەفرەتی خەڵکەوە، ئەو ئامرازەی کە بۆ هێنانەکایەی هەستی ڕێزگرتنی ئەوان بەرانبەر بە خۆی بەکاریدەهێنێت گرنگییەکی ئەوتۆی نییە. «کەواتە پێویستە میری ژیر پشت بەو شتە ببەستێت کە لەبەر دەستی خۆیدایە نەک ئەوەی لەبەر دەستی خەڵک، هەروەها وەک گوتمان، تەنیا پێویستە خۆی لە ڕق هەڵساندن بپارێزێت»[٣٩]. جگە لەمە، میر بۆ دروستکردنی سام لە ناو دڵی خەڵکدا، پێویستە بزانێت چۆن دەتوانێت سوود هەم لە هێزو هەم لە یاسا وەربگرێت. چونکە، لەو شوێنەی کە هێزی یاسا بەکار نەیەت، یاسای هێز حوکم دەکات. کەواتە، دەسەڵاتی میر تێکەڵێکە لە هێز و یاسا؛ لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین بە بوونەوەرێکی نیمچە مرۆڤ و نیمچە ئاژەڵ لەقەڵەمی بدەین. نیوەی مرۆڤە چونکە لە چوارچێوەی یاسادا ئیش دەکات و نیوەی ئاژەڵە، چونکە لە بازنەی یاسا دەچێتە دەرەوە و قاچ دەخاتە دونیای زۆرلێکردن و بە کارهێنانی هێزەوە. بە ڕای ماکیاڤیللی، پێویستە میر لە نێو ئاژەڵاندا چاو هەم لە شێرو هەم لە ڕێوی بکات. «چونکە شێر ناتوانێت لە داوەکان ڕابکات و ڕێویش ناتوانێت لە دەستی گورگەکان قوتاربێت. لەو ڕووەوە، پێویستە ڕێوی بین و دادۆزبین(داوەکان بناسین)و شێربین و گورگەکان ڕاوبنێین»[٤٠]. فێڵبازیی ڕێوی و هێزی شێر، بەیەکەوە، وادەکەن میر لە هەموو لایەنێکەوە بەهێز بێت. ئەوەی لێرەدا پێویستە لە گوتەکەی ماکیاڤیللی هەڵبێنجین ئەوەیە کە میر ڕۆڵی ئاژەڵ دەگێڕێت بێ ئەوەی

ئاژەڵ بێت. هەروەها ئەوەی گرنگە ئەو وێنەیە کە دەسەڵات لە هزری ئەوانی دیکەدا دەیهێنێتە ئاراوە. بە دەستەواژەیەکی دیکە، لۆژیکی رواڵەت دەبێتە بنچینەو بنەمای دادوەریکردنی ئەوانی تر. وەک مێرلۆپۆنتی دەڵێ «مەرجی سەرەکیی سیاسەت ئەوەیە کە لە رواڵەتدا بەرجەستە ببێت»[٤١]. کەواتە جەوهەر و ناوەڕۆکی سیاسەت ئەوەیە کە روخسارێکی دیار و بەرجەستەی هەبێت. چونکە ئەوەی بۆ دەسەڵات گرنگە ئەوەیە کە هەمیشە، تەنانەت لە حاڵەتی لاوازیشدا، بە بەهێز خۆی دەنوێنێ. لەبەر ئەوەی کە «خەڵک، بەگشتی، زێتر بەپێی ئەوەی لەهێز بەرچاویان دەکەوێت، حوکم دەدەن نەک بە پێی ئەوەی دەتوانن لە نزیکەوە دەستی لێبدەن، و هەمووان دەتوانن لە دوورەوە تۆ ببینن بەڵام کەم کەس دەتوانێت لە نزیکەوە دەستت لێ بدات»[٤٢].

بەرای ماکیاڤیللی، سیاسەت، زێتر لە قومارێک دەچێت کە هەریەک لە یاریکەرەکان هەوڵدەدات بەسەر ئەوی دیکەیاندا سەربکەوێت، پارەی زێتر وەدەست بێنێت، و سوود لە گشت دەرفەتێک وەربگرێت بۆ کەمترکردنەوەی شانسی بردنەوەی لایەنی بەرانبەر. هەروەها بەرای ئەو، سیاسەت چالاکییەکە کە تەنیا مرۆڤەکان ئەنجامی دەدەن. سیاسەت، چالاکییەکە لە ئاستی گیانی مرۆڤدا. لەگەڵ ئەمەشدا، ناتوانین سیاسەت وەک چالاکییەکی «کامڵبوو» لەقەڵەم بدەین، چونکە مرۆڤەکان کامڵ نین. کەواتە مەسەلەی «دەوڵەتی کامڵبوو» شیاوی باسکردن نییە. سوودی

سیاسەت، هێنانەدی و پاراستنی یەکێتی و یەکپارچەیی سیستمێکی سیاسییە. بە رای ماکیاڤیللی، دەوڵەت، یەکێکە لە هۆکارە پێکهێنەرەکانی کۆمەڵگا، و ئامانجی سەرەکی و یەکەمی نووسەری کتێبی **میر** ئەوەیە کە جەوهەری گشتیی دەوڵەت دەستنیشان بکات؛ هەروەها ئەو کەمتر بە دوای دۆزینەوەی «چاکترین دەوڵەت»دا دەگەڕێت. بەدەستەواژەیەکی تر، کاتێک ماکیاڤیللی باس لەمەسەلەی جەوهەری دەوڵەت دەکات، مەبەستی مەسەلە ئەخلاقییەکان نییە. کەواتە دەتوانین هاودەنگ لەگەڵ ئالبێرتۆ مۆڕاڤیا بڵێین «ماکیاڤیللی، سیاسەت لە ئەخلاقی مەسیحی جیا دەکاتەوە»[٤٣]. ئەو لە رێی بەرتەسککردنەوەی بواری شتە پیرۆزەکان هەوڵدەدات لە چوارچێوەی کۆمەڵگادا ئەوەندی دەکرێ «واقعی کاروباری سیاسی» روون بکاتەوە. ئەو، رۆڵی کۆمەڵایەتیی ئایینیش هەر لەم روانگەیەوە شەن و کەو دەکات. ماکیاڤیللی بە پێچەوانەی شوێنکەوتووانی بیروڕا سیاسییەکانی قەشە ئۆگۆستین کە ئایین بە ئامانجی گشت چالاکییە سیاسییەکان لەقەڵەم دەدات- بڕوای وابوو کە پێویستە سیاسەت ئامانجی چالاکییە ئایینییەکان بێت. ماکیاڤیللی یەکێکە لە بیریارە سیاسییە یەکەمەکانی سەردەمی نوێگەری کە وەک ئامرازێک باس لە ئایین دەکات بۆ وەدەستهێنانی ئامانجی سیاسی، و «لە نێوان بیریارانی سەردەمی رێنسانسی ئیتاڵیا ماکیاڤیللی لە هەمووان زێتر لە کتێبی ئینجیلەوە دوورە، لە دانتی کەمتر ئیمان تێکەڵ بە سیاسەت دەکات و لە هەمووان زێتر کەمتەرخەمە لە ئاست ئەخلاقی

مەسیحیدا ، چونکە بە رای ئەو، ئەخلاقی مەسیحی بۆتە هۆی ئەوەی کە هاوچاخەکانی خواستی گەورەیان نەبێت»[٤٤]. ئامانجی ماکیاڤیللی ئەوەیە کە پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و ئایین بەو شێوەیەی کە لە سەردەمی ئەودا هەبوو بگۆڕێت. بەڕای ئەو، پێویستە ئایین یارمەتی مرۆڤ بدات بۆ هێنانەدی کۆمەڵگایەکی بەختەوەر. هەر چەند پێی وابوو بابەتی راستەقینەی سیاسەت، مرۆڤە. لەگەڵ ئەوەشدا، ماکیاڤیللی جەختی لەسەر ئەو رۆڵە گرنگەی ئایین دەکردەوە کە لە پرۆسەی بنیاتنانی دەسەلاتدا هەیەتی؛ بەلام لە کتێبی گوتارەکاندا لەو بارەوە دەدوێت و دەڵێت: «لە نێوان ئەو کەسانەی کە ستایشیان دەکرێت، کەس لە دامەزرێنەرانی ئایین بەناوبانگتر شک نابەین»[٤٥]؛ هەروەها دەڵێت: «ئەرکی یاساو سەرکردەکانی کۆمار ئەوەیە کە رێز لە بنەما ئایینییەکان بگرن»[٤٦]. کەواتە بە رای ماکیاڤیللی، ئایین، یەکێکە لە هۆکارەکانی یەکپارچەیی کۆمەڵگاو سەقامگیریی دەوڵەت. ئایین، سیستمی کۆمەلایەتی رێکدەخات. هەر لەبەر ئەوەش، تا ئەو کاتەی بڕوابوون بە خوا دەستنیشانکەری لۆجیکی چالاکییە هاوبەشەکانی مرۆڤە، لە هونەری سیاسەتدا نابێ نرخێکی کەم بۆ ئایین دابنرێت.

بەلام لەوانەیە ئەم پرسیارە بکرێت کە ماکیاڤیللی تا چەند ئایینپەروەرە؟ لە وەلامی ئەم پرسیارەدا، بێگومان دەتوانین بڵێین کە کەسێکی خاوەن بڕوایە، بە رای ئەو ئایین، رۆڵێکی سەرەکی لە پتەوکردنی کۆمەڵگاکاندا دەگێڕێت و بەهایەکی مەدەنیی هەیە.

کەواتە دەبینین ماکیاڤیللی بایەخێکی تایبەتی بە رۆڵی کۆمەلایەتیی ئایین دەدات و وەک گوتمان بە هۆکاری یەکپارچەیی سیستمی سیاسیی دادەنێت. ماکیاڤیللی لە کتێبی **گوتارەکاندا** دەڵێت: «هەر دەوڵەتێک لەخواترسانی تێدا نەبێت لە ناودەچێت...»[٤٧].

ئەگەر خەڵکی کۆمەڵگایەک لە خوا نەترسن بێ سێ و دوو پێویستە لە میر بترسن. بەلام بێگومان، ترسان لە میر بە ئەندازەی ترسان لە خوا، کاریگەرتر نییە. بینراو و بەرهەستبوونی دەسەلاتی میر خەڵک دەترسێنێت. کەواتە جەختکردنەوەی ماکیاڤیللی لە کتێبەکانیدا لەسەر رۆڵی کۆمەلایەتیی ئایین لەبەر ئەوەیە کە ئەو ئایین بە هۆکاری پتەوکردن و پاراستنی دەسەلات لەقەڵەم دەدات.

لە سیستمی فیکریی ماکیاڤیللیدا، رووبەڕووی چەمکێکی دیکە دەبینەوە کە بەخت و شانسە (Fortuna). ئەو بۆ یەکەمجار، ئەم چەمکە لە نامەیەکدا لە رێکەوتی ٣٠ی ئەیلوولی ١٤٩٩ کە بۆ سەرۆکی دیوانی لۆککا نووسیویەتی بەکاردەهێنێت و بەم شێوەیە دەنووسێت: «من، وەنەبێ تەنیا لەبەر پاککردنەوەی شاری خۆمان لە پیسیی تۆمەتبارکردن- شارێک کە ئێوە پیسی دەکەن- بڕیارم دابێت نامەتان بۆ بنووسم، بەڵکو زێتر لەبەر ئەوەیە کە بە هۆی بەزەیی هاتنەوەم بە ئێوە ئاگادارت بکەمەوە کە لەمەودوا ئاقڵبی. پێم وایە ئەرکی منە ئاگادارت بکەمەوە، چونکە بەختی هەردووکمان، وەکویەکە»[٤٨].

دووەمجار کە ماکیاڤیللی ئەم چەمکە و هەروەها چەمکی

«لێهاتوویی» بەکارهێنا ، لە برگەی دووەمی قەسیدەیەکدا بوو کەبە دەیەکان (Decennales) ناوی دەبات. ئەو ساڵی ١٥٠٤ دەست بەم بەرهەمە دەکات و لە برگەی دووەمیدا کە لە ساڵی ١٥٠٩دا هۆنیویەتییەوە دەڵێت: «ئەو زۆر حسێبی بۆ ئابڕووی خۆی دەکردو لە بەخشینی ئاڵتونەکانیدا سەخی بوو، و لە سەرتاسەری ژیانیدا بە رادەیەکی ئەوتۆ لێهاتوویی و گەورەیی خۆی نیشان دا کە زمانم توانای پێداهەڵگوتنی نییە. لەگەڵ ئەوەشدا ئێستا دەرکراو و نەفرەتلێکراوە، لە خانووی خۆیدا گۆشەگیرو هەژارو پیرو کوێرە، وبەخت [هیچکات]، تا ئەو رادەیە پشتی لەم پیاوەباشە نەکردووە».[٤٩]

لە کتێبی **میردا** زیاتر ئاشنای واتای راستەقینەی ئەم دوو چەمکە واتە لێهاتوویی و بەخت دەبین. ماکیاڤیللی، ئەم دوو چەمکە لەم کتێبەدا بەکاردەهێنێت ئەویش کاتێک باسی داگیرکردنی ناوچە نوێیەکان دەکات. ئەو دەڵێت دەتوانین کایەی حوکمڕانیی پاشاکان بۆ سێ کۆمەڵە دابەش بکەین: یەکەم ئەو ناوچانەی کە بە میرات بۆیان ماوەتەوە و هەریەکەیان دەتوانێت بە ئاسانی بەڕێوەیان بەرێت، «لەم فەرمانڕەوایەتیانەدا ئەگەر رێز لە دابونەریتی باب و باپیران بگیرێت و گرفتەکان بە دەستی شارەزایی چارەسەربکرێن، هێشتنەوەی فەرمانڕەوایی بۆ میرێک کە سوود لەعەقڵ وەربگرێت ئەوەندە سەخت نییە، مەگەر لەناکاو هێزێکی زۆرکار لەسەر تەخت دایبەزێنێت. ئەگەر پاشایەک بەم شێوەیەش تاج و تەختی لە دەست بدات، هەرکات

رفێنەری تاج و تەختەکە شتێکی لێ بێت، دەتوانێت دووبارە وەدەستی بێنێتەوە»[٥٠]. دووەمیان «ناوچە پێکهاتەییەکان» کە پاراستنیان سەختە، بەڵام «سێ رێگە هەن بۆ هێشتنەوەیان: یەکەم، وێرانکردنیان؛ دووەم، دانانی پایتەخت لەوێ و ژیان بەسەربردنی پاشا تیایدا، سێیەم، سەربەستی پێدانیان بۆ ژیان بەپێی یاسای خۆیان و باج لێوەرگرتنیان و لەسەر کاردانانی کۆمەڵێک کە بازرگانی بە پەیوەندیی دۆستانە بکەن»[٥١]. هەروەها سەرەنجام، گرووپی سێیەم، کە ماکیاڤیللی بە «ناوچە نوێیەکان» ناویان دەبات و مەبەستی ئەو ناوچانەیە کە بە هێزی چەک یان بە هۆی لێهاتووییەوە یاخود بە هۆی بەختەوە وەدەستهاتوون. لێرەدا ماکیاڤیللی دوو کەس بە نموونە دێنێتەوە: فرانچسکۆ سفۆرتسا و چزارە بورجا. ئەم دووانە توانیان بە هۆی هەبوونی لێهاتووییەکی زۆر بە هێزی چەک، بەپلەی پاشایەتی بگەن. ماکیاڤیللی ناوی دوو کەسی دیکەش دەبات کە بە پێچەوانەی دوو کەسەکەی بەرێ جوولاونەتەوە، ئاگاتوکلس و ئەلیڤۆرتۆ دیفرمو کە هەر دووکیان بە زەبروزەنگ و بێ رەحمی و خیانەت، بێ ئەوەی لێهاتوو بن و بەبێ یارمەتی بەخت بە فەرمانڕەوایی گەیشتوون.

بەڵام بە رای ماکیاڤیللی، بیناتنەرانی راستەقینەی دەسەڵات، ئەو دامەزرێنەر - یاسادانەرانەن کە لە دەسەڵاتی خۆیاندا تەنیا پشت بە لێهاتوویی خۆیان دەبەستن نەک بە بەخت یان بە خیانەت و ناپاکییەوە. بەپێی گوتەی ئەو، لە نێوان ئەم جۆرە دەسەڵاتدارانەدا

دەشێ ناوی موسا، کوروس، رۆمۆلۆس و تێسیۆس بەرین. ئەم پیاوانە، بە هۆی ئازایەتیی سیاسی و لێهاتوویی سەربازییانەوە، توانیویانە دەسەڵاتی خۆیان دابمەزرێنن و بیپارێزن. ئەوانە توانیویانە بەبێ هێزی بەخت، بە بەکارهێنانی چەکەکانیان و بێ ئەوەی پەنا بەرنە بەر هێزی سەربازیی کرێگرتە، بە دەسەڵات بگەن. هێزی چەک تەنیا بەهۆی لێهاتوویی سیاسیی ئەو کەسانەوە توانی کاریگەربێت. بە رای ماکیاڤیللی زێدو شوێنی هەرەسهێنانی هەر دەسەڵاتێک لە کێشمەکێشی نیوان لێهاتوویی و بەخت دایە؛ هەروەها کتێبی **میر** هەڵاتن و ئاوابوونی دەسەڵاتە پاشایەتییەکانمان پێ نیشان دەدات. ماکیاڤیللی لەسەر بنەمای ئەزموونی کۆماری رۆما، لە کتێبی **گوتارەکاندا** باس لە شێوەی سەرهەڵدان و لە نێوچوونی حکوومەتە کۆمارییەکانیش دەکات.

لە رابردوودا گوتمان کتێبی **میر** لە کتێبی **گوتارەکانەوە** بەرهەمهاتووە، ئێستا هەوڵدەدەین دەریبخەین کە کتێبی **گوتارەکان**یش لە کتێبی **میر**ەوە سەرچاوە دەگرێت. لۆژیکی دەسەڵات هەلومەرج و ئیمکاناتی چۆنیەتیی سیاسەتی کۆماری دەستنیشان دەکات.

بەشی سێیەم

گوتارەکان یان داهێنانی کۆمار

«لەگەڵ خوێندنەوەی گوتارەکاندا دەتوانین
لە دایکبوونی فەلسەفەی نوێ ببینین»
لیۆ شتراوس

گوتارەکان یان داهێنانی کۆمار

هەر کەسێک بیەوێ بە میتۆدێکی ڕێکوپێک و جیدی، لە بەرهەمە سیاسییەکانی ماکیاڤیللی بکۆڵێتەوە، ناچارە کتێبی **گوتارەکان** بخوێنێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا و وێڕای بەڵگەنەویست بوونی بایەخی ئەم بەرهەمە، بەڵام ناوبانگی کتێبی **گوتارەکان** نەیتوانیوە هاوتای ناوبانگی جیهانیی کتێبی **میر** بێت. هەر لەبەر ئەوە کتێبی **گوتارەکان** کەمتر لێی کۆڵدراوەتەوە؛ لە هەر جێیەک باسی ماکیاڤیللی بکرێت، کتێبی **میر**مان بیردەکەوێتەوە، وەک چۆن هەر کاتەی ناوی هۆبز و ڕۆسۆ دێنین ناوی گرنگترین کتێبی ئەم دوو بیریارە، واتە **لێڤیاتان** و **پەیمانی کۆمەڵایەتی** (Social Con-

tract)مان بیر دەکەوێتەوە. بەڵام وەک چۆن ناتوانین تەنیا لە ڕێی خوێندنەوەی ئەم دووکتێبەوە رای خۆمان لەسەر بیروڕاکانی هۆبزو ڕۆسۆ دەربڕین، ئاوەهاش تەنیا بە خوێندنەوەی کتێبی **میر** ناتوانین بانگەشەی ناسینی بیروڕا وتیۆرەکانی ماکیاڤیللی بکەین. کەواتە، لێکۆڵینەوە لە کتێبی **گوتارەکان** پێویستە، تەنانەت ئەگەر لە ڕێی لێکۆڵینەوە لەم کتێبەوە نەشتوانین بگەینە ئەنجامگەلێکی خێرا لەبارەی هونەری سەرکەوتن لە سیاسەتدا.

ئەو کاتە پێویستبوونی لێکۆڵینەوە لەم کتێبەمان بۆ دەردەکەوت کە بزانین ماکیاڤیللی کتێبی **میری** بە پەلە نووسیوە. لە بارێکدا کە کتێبی **گوتارەکان** بەو ڕەوشە نەنووسراوە و ماکیاڤیللی، دوای سێ ساڵ کاری ڕێک و پێک و جیدی نووسیویەتی و هەوڵیداوە لەم کتێبەدا وەڵامی ئەو پرسیارانە بداتەوە کە لە کتێبی **میردا** خستبوونیەڕوو. لەبەر ئەوە دەتوانین بڵێین ئەم دوو کتێبە، لەگەڵ ئەوەی کە هەریەکەیان نووسینێکی سەربەخۆیە، تەواوکەری یەکترن. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە بڵێین بەپێچەوانەی ئەوەی تێبینی دەکرێ، کتێبی **گوتارەکان** چەقی ڕێنماییە سیاسییەکانی ماکیاڤیللییە، چونکە وەک گوتمان، کتێبی **میر** لەو کێشانەوە سەرچاوەی گرتووە کە لەکتێبی **گوتارەکان**دا باسیان لێوە کراوە. بە دەستەواژەیەکی تر «کتێبی **میر** لە پایەکی نزمتری کتێبی **گوتارەکان** دایە»[٥٢]. لەگەڵ ئەوەشدا، خوێنەر، هەر لە لاپەرەکانی یەکەمی کتێبەکەدا پەی بە جیاوازی نێوان ئەم دوو بەرهەمە دەبات؛ بەتایبەت ماکیاڤیللی لە

پێشگوتەیەکدا کە بۆ پێشکەشکردنی کتێبەکە نووسیوویەتی، ئەم هەستەی خوێنەر پشتڕاست دەکات. ئەوەی لەم پێشگوتەیەدا جێی سەرسوڕمانە ئەو ئاوازەیە کە ماکیاڤیللی لەبارەی هۆیەکانی نووسینی ئەم کتێبەدا بەکاری دەبات. وەک دەزانین ئەو کتێبی **میر** لە پێناوی میرەکان دەنووسێت. بەڵام موخاتەبەکانی ماکیاڤیللی لە کتێبی **گوتارەکان**دا میرەکان نین، بەڵکو « ئەو کەسانەن کە بەهۆی هەبوونی لێهاتوویی و خەسڵەتی باشەوە، مافی ئەوەیان هەیە ببنە میر»[٥٣]. لە کاتێکدا کە ئەوان هیچ دەسەڵاتێکیان نییەو لەگەڵ ئەوەشدا، ماکیاڤیللی لەگەڵ میرەکاندا یەکسانیان دەکات. کەواتە دەبێ ئەوان کێ بن؟ ئەوانە دوو پیاوی باشی خەڵکی فلۆرەنسان کە یەکیان ناوی چازیمۆ رۆچلایی و ئەوی دیکەیان زانوبی بۆیۆن دلمۆنتییە.

ئەم دوانە، برادەری ماکیاڤیللین کە شەوان لە باغی ئوریچلاری وتووێژی لەگەڵدا دەکەن، و هەر لە درێژەی ئەم دانیشتنانەدا، و لەسەر داوای برادەرانی، ماکیاڤیللی بڕیاردەدات گشت ئەزموونەکانی رابردوو و بیروڕاکانی خۆی لەبارەی کاروبارەکانی جیهان، لەبەرهەمێکدا تۆمار بکات و بیانخاتە بەردەستی نەوەکانی داهاتوو. بەڵام لە نێو کاروبارەکانی جیهاندا، دەتوانین کاروباری وا بدۆزینەوە کە راستەوخۆ پەیوەندییان بە دونیای کۆن و نوێوە هەیە. کتێبی **گوتارەکان**، لەیەک کاتدا، دوو ناوەڕۆکی هەیە. لەلایەک بابەتی ئەوتۆ دەگرێتە خۆ کە پەیوەندی بە کاروباری دونیای نوێوە هەیە کە کاروبارەکانی دونیای کۆن هەڵدەسەنگێنێت، لەلایەکی دیکەشەوە

بابەتی وا کە پەیوەندی بە کاروباری دونیای کۆنەوە هەیە، کە وەک نموونەیەک بۆ هەڵسەنگاندنی کاروباری دونیای نوێ بەکار دەهێنرێت. بەم شێوەیە پێویستە بڵێین ئێمە لە یەک کاتدا، چەسپانی دیدگایەکی ئەوتۆ دەبینین کە هەم دەیەوێ پەیوەندیی کاروباری دونیای نوێ بە کاروباری دونیای کۆنەوە بپچڕێنێت و هەم بەردەوامیی پەیوەندییەکە بدۆزێتەوە.

ماکیاڤیللی، بە لەبەرچاوگرتنی ئەو لێکدانەوانەی کە لە دە بەشی یەکەمی کتێبی **مێژووی رۆما**ی نوسینی تیتۆس لیۆیۆس دا ئەنجام دراوە، پێکهاتەی سیاسیی رۆما شیدەکاتەوە و لە رووی جیاجیاوە لەگەڵ بارودۆخی سیاسیی سەردەمی خۆیدا بەراوردی دەکات. بەڵام «هەوڵی ئەو تەنیا لە لێکدانەوەی کتێبی تیتۆس لیۆیۆسدا تەسک ناکرێتەوە، چونکە ئەو ئەرکێکی گرنگتری بە ملەوەیە... لەراستیدا، ماکیاڤیللی، دەوڵەت دەخاتە ژێر پرسیارەوە، لەبارێکدا کە تیتۆس لیۆیۆس تەنیا مێژوونووسە»[٥٤]. ئەو لەسەرتاسەری ١٤٢ بەشی کتێبی **گوتارەکان**دا کێشەی دامەزراندنی کۆمار و پارێزگاری لێکردنی، لە پەیوەندی بەئۆرگانیزەکردنی پێشکەوتن و شێوەی حوکمکردن لەم رژێمەدا دەخاتەڕوو. بەم پێیە، کتێبەکە بۆ سێ بەش دابەشکراوە کە هەریەکەیان باس لە بابەتێکی تایبەت دەکات. لە بەشی یەکەمدا، باس لە کێشەی چییەتیی (ماهیة) حکوومەتی رۆما و میکانیزمی ئەرکی دامەزراوەکانی دەکرێت. بەشی دووەم تایبەتە بە کاروبارە سەربازییەکان لە کۆماری رۆما. لە بەشی سێیەمدا، رۆڵی

ئەو تاکەکەسانە نیشان دەدرێت کە بە پشتبەستن بە هێزی لێهاتوویی و شارەزایی خۆیان، چاودێری هاوسەنگی و پێشکەوتنی کۆماری رۆمایان کردووە. بەم شێوەیە، وەک ماکیاڤێللی لە بەندی نۆیەمی بەشی یەکەمی کتێبەکەدا دەڵێت، کۆششی ئەو بۆ تەفسیرکردنی مێژووی کۆماری رۆما، بەلەبەر چاوگرتنی بابەتەکانی پەیوەندیدار بە یەکەم **دەساڵەی** کە تیتۆس لیڤیۆس باسی لێوە دەکات، لە توێژینەوەی سێ بابەتدا چڕ دەکرێتەوە کە بریتین لە: یاسا ئایینییەکان، یاساو رێساکانی جەنگ، و وتوویژ لەبارەی کەسایەتی دامەزرێنەران- یاسادانەرانی کۆماری رۆما. بەڵام لە راستیدا، دەتوانین ئەم بابەتانە لە پرسیارێکدا چڕ بکەینەوە، کە کتێبی **گوتارەکان** هەوڵدەدات وەڵامی بداتەوە. پرسیارەکە ئەوەیە: باشترین کۆمەڵگا کامەیە؟ بەدەستەواژەیەکی تر، ئامانجی کتێبی **گوتارەکان** تەنیا ئەوە نییە کە بونیادی دامەزراوەکانی کۆمەڵگا کۆنەکانمان پێ بناسێنی، بەڵکو ماکیاڤێللی هەوڵدەدات (و نوێبوونی بیروڕاکانی ئەو هەر لەوە دایە) پەند لە ئەنجامەکانی شکستخواردن و سەرکەوتنی ئەم دامەزراوانە وەرگرێت و کەڵکیان لێ وەربگرێت بۆ بنیاتنانی سیاسەتێکی نوێ کە بتوانێت یەکێتی و ئازادی و بەهێزیی ئیتاڵیا دابین بکات. کەواتە لێکۆڵینەوە لە کاروبارەکانی دونیای کۆن، دەرفەتی ئەوە بە ماکیاڤێللی دەدات کە ئەزموونەکانی خۆی لەمەڕ کاروبارەکانی دونیای نوێ لە مەحەک بدات. کەواتە، ماکیاڤێللی سەرەڕای ئەوەی کتێبەکەی بەشەن و کەوکردنی بەرهەمەکانی نووسەرە کۆنەکان

دەستپێدەکات و دواتر لە بەرهەمەکانی نووسەرانی نوێ دەکۆڵێتەوە، کەچی سیاسەتی نوێ دەخاتە پێش سیاسەتی کۆنەوە. بەڵام نابێ لەو خاڵەش غافڵ بین کە ماکیاڤێللی، زمانی یۆنانیی نەدەزانی و هەر بۆیە نەیدەتوانی دیموکراسیی یۆنانی کۆن بەو چەشنەی کە هەیە بناسێت. کەواتە، وێڕای ئەوەی وەرگێڕانی لاتینی هەندێ لە دەقە یۆنانییەکانی خوێندۆتەوە، بەڵام نموونەی سیاسیی ئەو هەمان ئەزموونی کۆماری رۆمای کۆنە.

کەچی ئەوەی لە کۆماری رۆمای کۆندا سەرنجی ماکیاڤێللی بۆلای خۆی رادەکێشێت، دەسەڵاتی جێبەجێکردنی یاسا، رێکخستنی سەربازی، ئاقڵمەندیی یاسادانەران و ئازایەتی خەڵکە. بە بڕوای ئەو «هەر شارێک ئەگەر بە شێوەی رۆما رێک بخرێت و بەرەو پێشەوە بڕوات، هەرشارێک ئەگەر خەڵکەکەی هەموو رۆژێک بتوانن- جا چ لە کۆڕوکۆمەڵە گشتییەکان بێت یان لە لاپەڕدا- ئاستی لێهاتوویی سیاسی و ئازایەتیی خۆیان بەرز بکەنەوە و بەسەر هێزی بەخت و رێکەوتدا زاڵ بن، هەمیشە و لە هەموو بارودۆخێکدا دەتوانن وەکو رۆما، هێزی گیانی و مەعنەویی خۆیان بپارێزن»[٥٥]. ماکیاڤێللی بانگهێشتی یاسادانەرانی سەردەمی نوێ دەکات کە بایەخ بە بەرهەمە سیاسییەکانی رۆمای کۆن بدەن بۆ ئەوەی باشتر بتوانن لەبنەماکانی دەوڵەتی نوێ تێبگەن. بەڵام پێشنیارەکەی، زێتر ئەو لایەنەی تێدا دیارە کە هانی یاسادانەران دەدات بۆ ئەوەی لە بنەما سیاسییە باوەکانی ناو کۆماری رۆمای کۆن بکۆڵنەوە، دەنا ئەو لەبنەڕەتدا

بەلاساییکردنەوەی سادە و دەقاودەق رازی نییە. ماکیاڤیللی،تەنیا لە یەک شتدا،بەلاساییکردنەوە رازییە، ئەویش لێهاتوویی سیاسییە کەلە سەردەمی کۆندا هەبووە. جگە لەوە، وەک گوتمان، ئەو بنەماکانی ئەخلاقی مەسیحی دەخاتە ژێر پرسیارەوە و بەئاشکرایی مەحکومی دەکات.[٥٦] لەوکاتەی کە لۆتەر لەهەوڵی گۆڕینی ڕێنمایی و ڕێورەسمە کلێساییەکاندا بوو، ئەویش هەوڵدەدا بە رەخنەگرتن لەدەسەڵاتی دەزگای پاپا، بنەماگەلێکی ریفۆرمیستیی نوێ بۆ وەدەستهێنانی سەربەخۆیی سیاسی پێشنیار بکات. هەوڵەکانی ماکیاڤیللی لەبارەی جیاکردنەوەی کاروبارە سیاسیەکان لەکاروبارە ئایینیەکان، بووە هۆی ئەوەی کە بە خاوەنی بیروباوەڕی « پێچەوانەی ئەخلاق» ناوبانگ دەربکات. ئەم تۆمەتەش ناوبانگی ماکیاڤیللی زیاتر کرد کە لەرێی نووسینی کتێبی **میر**ەوە وەدەستی هێنابوو، کەوەک «سیاسەتوانێکی وشک و بەوردە» ناسرابوو. بەڵام پێویستە بزانین کە هۆی رەخنەگرتنی ماکیاڤیللی لە ئەخلاقی مەسیحی ئەوەیکە بەرای ئەو، ئەم رەوشتە دەبێتە هۆی ئەوەی تاکەکەسان بایەخ بەلێپرسراوێتییە کۆمەڵاتییەکانیان نەدەن، دەنا لەبنەڕەتدا ئەو دژی رەوشتەکان نییە. ئەو رەوشتەی کە ئەو بەپێوەری دادەنێت، جەوهەرێکی مەدەنیی هەیەو بنەماگەلێکی سیاسی ئەوتۆ پەسند دەکات کە پێویستە هاوولاتیانی هەموو شارێک، لەبەر چاوی بگرن. بەم شێوەیە، ئەو ئەخلاقەی ماکیاڤیللی پەسندی دەکات، زێتر لەکۆمەڵە یاسایەک دەچێت کە پێکهاتەی پەیوەندییەکانی نێوان

هاوولاتیانی کۆمەڵگایەکی سیاسی دیاردەکات. کەواتە رەخنەگرتنی ئەو لەئەخلاقی مەسیحی «هەوڵدانێکە بۆ ئەوەی چەمکی مرۆڤخوازی (Humanism) بخاتە جێی چەمکی دوورەپەرێزییەوە»[٥٧].

چونکە، بەبڕوای ماکیاڤیللی، هۆی پێشکەوتن و پایەبەرزیی دەوڵەتەکان بۆ دوورەپەرێزی تاکەکەسانی ناگەڕێتەوە، بەڵکو بەندە بەهێزی داهێنەرانەیانەوە. سیاسەتوان ناتوانێت لەرێی دوورەپەرێزیی لەژیانی سیاسییەوە، دەوڵەت دابمەزرێنێت ویاسا دابهێنێت. لەرێی رەتکردنەوەی کاروبارەکانی مرۆڤ، ناتوانرێت کاری سیاسی (سیاسەت) ئەنجام بدرێت. کەواتە، سیاسەت، کاری خەڵکە نەک کاری خواکان. هەروەها هەر لەبەر ئەمەش ماکیاڤیللی ئایین بەهۆکارێک (ئامرازێک) بۆ سیاسەت دادەنێت، کەواتە، بەرای ئەو، ئایین دەشێ ببێتە هۆی پتەوبوونی دەسەڵاتی دەوڵەت، چونکە «بایەخدان بەجێبەجێکردنی ئایینەکان، دڵنیاترین زامنی پایەبەرزبوونی کۆمارەکانە»[٥٨].

هەر بۆیە، ماکیاڤیللی فەرمانڕەواکانی پاشایەتی و کۆمارەکان ئاگادار دەکاتەوە کە بۆ هێشتنەوەی خۆیان بێ بایەخی بە کاروبارە ئایینیەکان نەکەن. ئەو دەڵێت «کەواتە ئەرکی میر و سەرۆک کۆمارەکانە کە پارێزگاری لەبنەما ئایینییەکان بکەن، چونکە هەوڵدان بۆ بەئایینیکردنی خەڵک زۆر زەحمەت نییە، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کەئەوان باش و یەکگرتووبن»[٥٩]. ماکیاڤیللی لەگەڵ وتنی ئەم قسەیە مرۆڤخوازیی ئینجیلیانەی کەسانی وەک ئەراسمۆس

دەخاتە ژێر پرسیارەوە. وەک دەزانین ئەو فەیلەسوفە پێی وابوو بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری سیاسی پێویستە دەستەیەک لە سیاسەتوانانی مەسیحی پێکبهێنرێت؛ لەکاتێکدا کە بەرای ماکیاڤیللی، سیستمی سیاسی لایەنی ئایینیی نییەو سەرەڕای ئەوەی کە ئایین بە دامەزراوێکی بەسوودو کاریگەر لەقەڵەم دەدات، بەڵام ئەو دەسەڵاتەی کە باسی لێوە دەکات دەسەڵاتی ئایینی نییە. بنەماو بنچینەی ئەم دەسەڵاتە شارەزایی و زیرەکیی یاسادانەرانە «کەپێویستە زێتر خزمەتی بەرژەوەندیی گشتی نیشتمانی خۆیان بکەن نەک بەرژەوەندی خۆو میراتگرانیان»[٦٠]. هەر کەسەی ولاتی خۆی خۆش بوێ و بیەوێ خزمەتی بەرژەوەندیی گشتی بکات بێگومان هەوڵی وەدەستهێنانی پایەبەرزی و ئیعتیباری خۆیشی دەدات. هەروەها گومانی تێدانییە کە هیچ چالاکییەکی سیاسی، بەهۆی پیادەکردنی ئەو رەوشتانەی کە بانگەشەی دوورەپەرێزی و دابڕان بۆ تاک دەکەن، ئەنجام نادرێت. جگە لەمە، ماکیاڤیللی ئەزموونی ئایینیی رۆمای کۆن دەخاتە بەرانبەر ئەخلاقی مەسیحییەوەو ئەوەی لەم ئەزموونەدا سەرنجی ماکیاڤیللی بۆ خۆی رادەکێشێت رۆڵە شارستانییەکەیەتی. بەرای ماکیاڤیللی، رێکخستنی شاری رۆما بەپێی ئایینی باو لەوێدا، ئەزموونێکی سەرنجڕاکێشە و «دەکرێ بیری ئایینی رۆما بە فاکتەرێک بۆ ناسینی مرۆڤەکان دابنرێت»[٦١] بەگوتەیەکی تر، لەکۆماری رۆمای کۆندا پێویستە ئایین زێتر بەفاکتەری یەکپارچەیی کۆمەڵگا لەقەڵەم بدرێت نەک وەک فاکتەرێک کە ژیانی ئەم

دونیایە لەژیانی ئەو دونیا جیا دەکاتەوە. لەکۆماری رۆمادا ئایینی دەوڵەت ئیعتیبارێکی تایبەتی هەیە چونکە ئایین شەرعییەتی پێ دەبەخشێت. لەکۆماری رۆمادا، جێبەجێکردنی ئەرکە مەدەنییەکان لەلایەن هاوولاتیانەوە گرنگییەکی زۆری هەیە؛ هەروەها «خواوەندانی رۆما تەنیا لەو کردەوە ئایینیانەدا کەلە رەهەندی زەمەنیی مرۆڤەکاندا ئەنجام دەدرێن ئامادەییان هەیە...»[٦٢] کەواتە، زەمەنی سیاسی زەمەنی گشت کاروبارەکانی تر دیاردەکات. لەم کۆمارەدا، کاروباری ئایینی لەرێی ئەخلاقی مەدەنی و بۆ چەسپاندن و جێبەجێکردنی بڕیارەکانی، خۆیان دەردەخەن.

بەڵام ئەو کەسەی کە باس لەئەخلاقی شار دەکات، هەر بەو پێیە باس لە چالاکییە مەدەنییەکانی خەڵکی ئەو شارەش دەکات. بۆیە ماکیاڤیللیش لەکتێبی **گوتارەکان**دا لەسوودەکانی بەشداریکردنی سیاسیی هاوولاتیانی رۆما لە ژیانی شاردا دەکۆڵێتەوە و سەرنجی هاوچاخانی خۆی بۆ ئەو گرنگییەی کە بەشداریکردنی خەڵک لەپاراستنی کۆماردا هەیەتی رادەکێشێت. هەروەها دەڵێت:«هەرکۆمارێک کە نەیەوێ لەخەڵک بێ منەت بێت، پێویستە وەک کۆماری رۆما هەڵسوکەوت بکات؛ هەر هاوولاتییەک بیەوێ لەزیانی سیاست بەدوور بێت، پێویستە چاو لە هەڵسوکەوتی رۆمییەکان بکات»[٦٣] ماکیاڤیللی لەکتێبی **گوتارەکان**دا، جارێکی تر (بەو شێوەی کە لە کتێبی **میر**دا ئەنجامی داوە) پێ لەسەر رۆڵی گرنگی خەڵک لەبنیاتنانی دەسەڵاتدا دادەگرێت. وەک دەزانین لە

کتێبی **میر**دا بەردەوام ئەم بابەتە دووبارە دەکاتەوە کە هەموو دەوڵەتێک پێویستە وا بکات خەڵک ڕێزی لێبگرن و خۆشیان بوێت بۆ ئەوەی بتوانێت لەسەر پێ بووەستێت. لەکتێبی **گوتارەکان**دا بیروڕاکانی ماکیاڤیللی لەبارەی خەڵک و چالاکییەکانیان لەبەرانبەر دەوڵەتدا بەدی دەکەین. بەڵام ماکیاڤیللی لەم کتێبەدا وەک هاوولاتیانی ڕۆما سەیری خەڵک دەکات، واتە «ئەو خەڵکانەی کە بایەخ بە بەرژەوەندیی گشتی وسەروەریی نیشتمان دەدەن». بەرای ماکیاڤیللی ئەوان خەڵکانێکن کە حکومەتی کۆمارییان لەحکومەتی پاشایەتی پێ باشترە. هەر لەبەر ئەوە خەڵک لەگەڵ میرەکاندا بەراورد دەکات و دەڵێت «ئەگەر کارە هەتکبەر و جێی شانازییەکانی میرەکان و خەڵک لەگەڵ یەکتردا بەراوورد بکەین دەبینین خەڵک کەمێک لەوان بەرزترن. تەنیا ئەگەر میرەکان بەهۆی دانانی یاساکان، دامەزراندنی دەوڵەت، هێنانە دیی شێوەیەکی نوێی حکومەت خۆیان بەبەرزتر بزانن، دەنا خەڵک زۆر لەوان بەرزترن، چونکە سیستمی جێگیر دەپارێزن وسەربەرزی یاسادانەرانی خۆیان زیاد دەکەن»[٦٤].

بە رای خوێنەرانی کتێبی **میر** ڕەنگە ئەم ڕستانە سەرسوڕهێن بن، چونکە ئەوان ماکیاڤیللی بەکەسێکی لایەنگری بێ سێ و دووی پاشایەتی لەقەڵەم دەدەن. لەبارێکدا کە هیچ بۆچوونێک لەوە هەڵەتر نییە کە پێمان وا بێت ماکیاڤیللی لەم دووکتێبەدا بەدوو شێوەی جیاواز قسەدەکات. ئەو هەمیشە-تەنانەت ئەو کاتەش کە حکوومەتی

خەڵک دەخاتە جێی حکوومەتی پاشایەتییەوە(میرنشینییەوە)- پابەندی بیروڕایەکانی خۆیەتی. لە کتێبی **گوتارەکان** دا، کەسایەتی دامەزرێنەری دەوڵەت، ناوەندی بایەخپێدانی ماکیاڤیللیی داگیر نەکردووە بەڵکو بایەخ بەو کەسایەتییانە دەدات کە ڕاستەوخۆ، دەوریان لە شێوەگرتن و چەسپاندنی سیاسەتدا هەیە. بەدەستەواژەیەکی تر، ئەو لەکتێبی **گوتارەکان** دا بایەخ بە پەیوەندیی نێوان میر وخەڵک یان دامەزرێنەرو بکەری سیاسی، یاخود پەیوەندی نێوان دەوڵەت وهاوولاتیان دەدات، ئەویش زێتر لەڕوانگەی هاوولاتیانەوە نەک دەوڵەت. لەکاتێکدا کە لە کتێبی **میردا**، لەڕوانگەی دەوڵەتەوە لەم پەیوەندییە دەڕوانێت. کتێبی **گوتارەکان** لەبنەڕەتدا لە«کاروباری گشتی» (res-publica)- واتە لەبارەی ئەو پانتایی و کایە سیاسییەی کە هاوولاتیان تێیدا دەژین، وئەو یاسایەی کە بەسەریدا زاڵە- دەکۆڵێتەوە.

کەواتە مانەوەی هەر کۆمارێک، ئەنجامی پەیوەندیی هاوسەنگی نێوان کردەوەی هاوولاتیان و هێزی یاساکانە. لەم ڕووەوە، بە ڕای ماکیاڤیللی، ئازادی، لەدەرەوەی سنوورەکانی یاساوە بوونی نییە، هەر چالاکییەک کە لەدەرەوەی سنوورەکانی یاساکانەوە ئەنجام بدرێت لەوانەیە بناغەی کۆمار بخاتە مەترسییەوە. بە دەستەواژەیەکی تر، نابێ هاوولاتیان لەسنووری بڕیاری یاساکان دەربچن. بەڵام لەلایەکی دیکەوە، «پێویستە هەموو دەوڵەتێکی ئازاد و سەربەخۆ ، ڕێگەیەکی گونجاو بۆ هێنانەکایەی بواری دەرخستنی پلەوپایەخوازییەکانی

خەڵک بکاتەوە. کۆمارەکان، پێویستە زێتر سەرنجی ئەم شتە بدەن چونکە ئەوان لە بارودۆخە سەخت و نالەبارەکاندا جگە لە هێزی خەڵک هێزێکی دیکە شک نابەن»[٦٥]. پێویستە لەسەر دەوڵەت ڕێگە لەدەربرینی هەموو جۆرە توندوتیژی و کارێکی زۆردارانە سەبارەت بەگشت تاکێک بگرێت؛ چونکە «هەر جۆرە توندوتیژی وکارێکی زۆردارانە، ترس دەخوڵقێنی؛ ئەو کەسەی ترساوە، ناچار بەدوای دۆزینەوەی هۆیەکانی بەرگریکردن لە خۆیدا دەگەڕێت و گرووپێک بۆ پشتیوانیکردن لەخۆی هان دەدات. لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەم پشتیوانانە، کۆمەڵگای مەدەنی بۆ کۆمەڵێک گرووپی جۆراوجۆر دابەش دەبێت، و لەگەڵ پەیدابوونی ئەم گرووپانەدا، دەوڵەت بەرەو لەناوچوون و هەرەسهێنان دەڕوات»[٦٦]. لە حکوومەتی کۆماریدا، هەموو هاووڵاتییەک مافی ئەوەی هەیە سکاڵا لەهەڵەو کارە نایاساییەکانی خەڵکی تر بکات، بەڵام کەس بۆی نییە خۆی دادوەری بکات و سزا نووسراوەکانی ناو یاساکان جێبەجێ بکات. بەم شێوەیە پێویستە تاوانبارکردن «لەبەردەم خەڵک یان لەبەرانبەر ئەنجوومەن یان دادوەردا ...»[٦٧] ئەنجام بدرێت.

ئەرکەکانی سیاسەتوان، ئەرکەکانی یاسادانەریشی دێتە سەر، و هەر ئەویشە کە پێویستە کارێکی زۆر سەختی وەک دانانی یاساکانی کۆماری ئەنجام بدات. هەرچەندی یاسادانەر ئاقڵتر بێت، بەو ئەندازەیە ئەو یاسایانەی کە بۆ پاراستنی ڕێکخستنی (Order) گشتی و ئارامیی خەڵک دایدەنێت کاریگەر دەبن. کەواتە، بوونی

یاسادانەر بۆ پاراستنی ژیانی کۆمار پێویستە. ئەگەر یاسادانەر چالاکی نەنوێنێت، کۆمار ڕووبەڕووی سەختی و تەنگوچەڵەمە دەبێتەوە. وەک دەزانین دەستوور، تاکە زامنی بوونی ئازادییەکانە. «هەموو ئەو یاسادانەرانەی کە بۆ کۆمارەکان دەستووری ژیرانەیان نووسیوەتەوە هەمیشە چاودێری ئەوەیان کردووە کە دامەزراوەگەلێک بۆ پاراستنی ئازادییەکان بێننەئاراوە، و بە پێی دروستی یان نادروستی، و گونجان یان نەگونجانی ئەم دامەزراوانە لەگەڵ بارودۆخی واقعی (باو)دا، تەمەنی ئازادی، کورت یان درێژ بووە»[٦٨]. کەواتە وەک دەبینین ماکیاڤیللی زۆر بایەخ بەرۆڵی یاسادانەر لە حکوومەتی کۆماریدا دەدات. ئەم حوکمە لەمەڕ ڕژێمە پاشایەتییەکانیش ڕاستە. لەم جۆرە حکوومەتانەدا، هێزو بەردەوامیی یاساکان بەندە بە ژیری و هۆشمەندیی میرەوە. دامەزراندنی هەموو دەوڵەتێک پێویستی بە دانانی دەستوورێک هەیە، بەرزی و گەورەیی هەر دەوڵەتێک بەندە بە پلەی توندی و نەرمیی ئەم یاسایانەوە. بۆیە پێویستە بتوانین هەموو دەستوورێک لە کاتی خۆیدا ڕاست بکەینەوە، تەنانەت ئەگەر حاڵەتی ئەم ڕاستکردنەوانە کەمیش بن. لەبەر ئەوە «دەستووری هەر دەوڵەتێک ئەو کاتەی کە بەکارنەهاتنی دەرکەوت یان پێش ئەوەی کەموکوورییەکانی لای هەمووان ئاشکرابێت، پێویستە بە یەکجار یان هەنگاو بەهەنگاو بگۆڕێت»[٦٩]. بەڵام زۆربەی کات گۆڕینی هەر دەستوورێک، پێویستی بە هەبوونی پلانێک بۆ چاکسازیی ڕێکخستنی سیاسیی وڵات هەیە؛ بەتایبەت کە لە دەوڵەتە خراپ و

تێکچووەکاندا، دەستوور ناتوانێت ڕۆڵی پارێزگاریکردن لە ئازادییەکانی هاوولاتییان بگێڕێت، بەڵام «کاری نوێکردنەوەی هەنگاو بەهەنگاوی دەستوور پێویستە لەڕێی تاکەکەسانی ژیر و زاناوە ئەنجام بدرێت، تاکەکەسانی ئەوتۆ کە بتوانن کەموکوڕییەکان هەر لە سەرەتای سەرهەڵدانیانەوە یان پێش ئەوەی لای هەموان ئاشکرا ببن، دەستنیشان بکەن. ڕەنگە ئەم جۆرە تاکەکەسانە لە وڵاتدا نەبن، خۆ ئەگەر کەسێکیش دەست بکەوێت، ڕەنگە نەتوانێت قەناعەت بە ئەوانی تر بکات کە ئەو کەموکوڕییانە هەن و تەنیا خۆی توانیویەتی بیاندۆزێتەوە؛ چونکە بۆ ئەو کەسانەی کە خوویان بە هەندێ نەریتەوە گرتووە، ملکەچبوون بۆ گۆڕانی ئەو نەریتانە، زۆر زەحمەتە. بە تایبەت کاتێک کە ئەو کەموکوڕییانەی باسیان دەکرێت بەتەواوی هەستپێکراو نەبن و بەگومانەوە بخرێنەڕوو»[٧٠]. کەواتە پێویستە دامەزرێنەران- یاسادانەرانی نوێ بە دەسەڵات بگەن بۆ ئەوەی گۆڕانکاری لە یاساکان و بونیادی دەوڵەتدا بهێننەکایەوە.

بەڵام سەلامەتیی هەر کۆمارێک و ڕزگارکردنی لە کۆت و بەندی خراپەو گەندەڵی، تەنیا پەیوەندی بە هۆشیاریی سیاسەتوانێک و پیاوێکی دەوڵەتەوە نییە، بەڵکو، پەیوەندی بە لێهاتوویی و پایەبەرزیی هاوولاتییانیشەوە هەیە. بەو واتایەی کە «هەموو ئەو کەسانەی دەیانەوێ گۆڕانکاری لە حکوومەتی کۆماریدا بهێننەکایەوە، پێویستە زۆر بەوردی تاوتۆی ئەو مەسەلەیە بکەن کە ئەو کۆمارە لە چ بارودۆخێک دایە و بەم پێیە، سەختی کاری خۆیان دەرک بکەن؛

چونکە، وەک چۆن بەخشینی ئازادی بەو خەڵکانەی دەیانەوێت بە کۆیلەیی بمێننەوە سەخت و ترسناکە، ئاوهاش هەوڵدان بۆ بەکۆیلەکردنی ئەو خەڵکانەی دەیانەوێت بە ئازادی بژین سەخت و ترسناکە»[٧١].

کەواتە تا ئەو کاتەی هاوولاتییانی کۆمارێک لە گەندەڵی پارێزراوبن، مەترسیی هەرەسهێنان هەڕەشەیان لێ ناکات؛ هەروەها تا ئەو کاتەی دەوڵەتێک چاودێری ئازادی هاوولاتییانی خۆی بێت، ئەوان لە مەترسیی خراپەکاری و هەرەسهێنان پارێزراو دەبن؛ «ئەزموونیش دەری دەخات کە هەرگیز خەڵک ناتوانن سەروەت و دەسەڵاتی خۆیان زیادبکەن مەگەر لە حکوومەتێکی ئازاد دا بژین. لە ڕاستیدا پێویستە یۆنانی ئەو سەردەمە بە باشی بنرخێنین کە لەستەمی پیسیس تراتیدسەکان ڕزگار بوو و لە ماوەیەکی کەمتر لە سەد ساڵ بەو ئاستە بەرزە گەیشت. بەڵام لەوەش شکۆدارتر، ئەو پلەوپایەیە کە ڕۆما- دوای وەدەرنانی پاشاکانی- پێی گەیشت»[٧٢]. بەبەرز نرخاندنی هاوولاتییانی کۆماری ڕۆما لەلایەن ماکیاڤێللییەوە تەنیا یادەوەرییەکی سادە نییە، بەڵکو لەوەش زێتر دەڕوات. ئەرکی هەموو خوێنەرێکی بەرهەمەکانی ماکیاڤێللی ئەوەیە کە دروستیی ئەم کارەی ئەو لە پەیوەندی بە واقعی سیاسیی کۆمەڵگای ڕۆما شەن و کەوبکات.

ئەگەر لەم ڕوانگەیەوە سەیری مێژووی ڕۆما بکەین دەبینین کە نووسینە پڕ لە ستایش و پێداهەڵگوتنەکانی مێژوونووسانی کۆنی

میژووی کۆماری رۆما، رێوشوێنی پیادەکردنی دەسەڵات لەم کۆمەڵگایەدا دەشارنەوە. لەم بارەوە دەتوانین باس لە بیروڕاکانی پۆلیبۆس لەمەڕ شاری رۆما بکەین. «لەبەشی شەشەمی کتێبی **مێژووی** ئەودا چەند لاپەڕەیەک بەرچاو دەکەون کە ناوەڕۆکەکەیان زۆر تەمومژاوییە. ئەو لەم لاپەڕانەدا، چەمکگەلێکی نیمچە تیۆری و پێکناکۆک کە لە قوتابخانە تایبەتییەکانی فێربوونی هونەری وتاربێژیدا دەخوێنران، تێکەڵ و پێکەڵ دەکات (لەسەردەمی هێلینیزم- یۆنانی گەری-دا، تاکەکەسانی چینی فەرمانڕەوا، کە ئەندامی گرووپی ئاخنی بوون، منداڵەکانیان دەنارده ئەم قوتابخانەیە). لە ئەنجامدا پۆلیبۆس ناچار ناتوانێت وێنەیەکی راستەقینەی بونیادی دەوڵەتی رۆما بەدەستەوە بدات. شیکردنەوە زهنییەکانی کە بانگەشەی گەورەیان تێدایە بەڵام رووکەشانەن، دەبنە هۆی ئەوەی ئەو نەتوانێت چوارچێوەی قەشەنگی ژیانی سیاسیی رۆما- کە لەسەرتاسەری ئەم ماوەیەدا ببووە هۆی بەردەوامیی فەرمانڕەوایی و باڵادەستیی خانەدانەکان- ببینێت»[٧٣]. پۆلیبۆس پێی وایە چالاکییەکانی جەماوەر رۆڵێکی زۆرگرنگیان لە بەڕێوەبردنی سیاسیی رۆمادا هەبووە. لە کاتێکدا کە وەک دەزانین بەشداربوونی خەڵک لە کۆماری رۆمادا زۆر سنووردار بووە، چونکە پیادەکردنی دەسەڵات، تەنیاو هەمیشە لەدەستی گرووپێکی بچووکی سەرکردەکاندا مابووەوە. لە کۆماری رۆمادا، سەرکردە راستەقینەکان هەمان ئەو دادوەرانەن کە بەناوی خەڵک، دەسەڵات پیادە دەکەن، و

هیچ کات خەڵک ئەم دەرفەتەیان بۆ نارەخسێ. لە رۆمادا، رەوش و جێبەجێکردنی یاساکان، لە دەستی هاووڵاتییاندا نەبوو. لەو رووەوە کۆماری رۆما جیاوازییەکی بنەڕەتیی هەیە لەگەڵ شاری ئەسینادا. ئەسینا تاکە نموونەی جێبەجێکردنی دیموکراسییە لە سەردەمی کۆندا. بەڵام پێویستە بڵێین پیادەکرنی دیموکراسی لە کۆماری رۆما، زێتر لایەنێکی ئیرادییانەی هەیە. لە هەمان کات کە ئەسینا دیموکراسی پەسند دەکات، رۆما لە پیادەکردنی دیموکراسی پاشگەز دەبێتەوە. هاووڵاتییانی رۆما، یەکە یەکەیان بەرپرسن لە رەتکردنەوەی بیرۆکە و جێبەجێکردنی دیموکراسی. لەگەڵ ئەمەشدا، ئەو مێژوونووسە کۆنانەی کە لە شاری رۆمادا دەژیان، لە بەرهەمەکانیاندا نەک هەر ناپرژێنە سەر ئەم کێشەیە، بەڵکو بەپێچەوانەشەوە، جیاوازییەکی زۆر لە نێوان نووسینەکانی ئەوان و واقعی کۆمەڵایەتی- سیاسیی کۆماری رۆمادا هەیە.

ماکیاڤیللی وێڕای ئەوەی کە بە قووڵی لە گرنگیی ئەم کێشەیە ئاگادارە، بەڵام هیچ ئاماژەیەکی پێ ناکات. بە بڕوای ئەو «پێویستە لە بەرانبەر رەخنەی رەخنەگراندا بەرگری لە رژێمی رۆما بکەین. ئەو لەو بارەوە مەسەلەکە پەردەپۆش دەکات و ناوی ئەو رەخنەگرانە نابات»[٧٤]. لەگەڵ ئەوەشدا نابێ پێداهەڵگوتنی ماکیاڤیللی بەسەر کۆماری رۆمادا بە پێداهەڵگوتنی دیکتاتۆری لەقەڵەم بدەین. ئەوەی لە کۆماری رۆمادا سەرنجی ماکیاڤیللی بۆ خۆی رادەکێشی، هەم بوونە حقوقییەکەیەتی وەک کۆمارێک، و هەم دەسەڵاتی سەربازییەتی

وەک شارێکی شەڕخواز. ئەو دەیەوێ هەمان ئەو کۆنترۆڵە مەدەنییەو ئەو ڕێزگرتنە لە ڕێکخستنی گشتی کە لە کۆماری ڕۆمادا هەبوو، لە ئیتاڵیای سەردەمی خۆشیدا بچەسپێنێت. کەواتە ئەوەی بەلای ماکیاڤێللییەوە گرنگە ڕێککەوتنی نێوان هاووڵاتییانی کۆمەڵگایەکی سیاسییە. وەک لە پێشگوتەی **مێژووی فلۆرەنسا**دا دەڵێت: «وانەی بە سوود بۆ ئەو هاووڵاتییانەی کە لە کۆمارەکاندا دەژین، ناسینی ڕەگوڕیشەی تۆڵەسەندنەوە و ناکۆکییەکانەو، بۆ ئەوەی پەند لە لەناوچوونی خەڵکانی تر وەرگرن و ئاقڵ بن و بتوانن هاوڕێیەتیی خۆیان بپارێزن»[٧٥]. بەم شێوەیە دەبینین ماکیاڤێللی هەوڵدەدات لەودیوی ئەو ناکۆکی و ناهەماهەنگییانەی کە دەبنە هۆی پارچەپارچە بوونی کۆمەڵگا مرۆییەکان، جەخت لەسەر پێویستبوونی هێنانەدی لێهاتوویی و پایەبەرزیی مەدەنی- کە ئازایەتی و هێزی خەباتکردن لەپێناوی سەرکەوتن و پێشکەوتنی نیشتمان بە هاووڵاتییان دەبەخشێت- بکاتەوە. هەر بۆیە بەرای ئەو- سیاسەت بریتییە لە هونەرێک بۆ کۆکردنەوەو یەکخستن، نەک بۆ جیاوازی و ناکۆکی نانەوە. بەڵام پێویستە سەرنجی ئەم خاڵەش بدەین کە بەبڕوای ماکیاڤێللی، هونەری کۆکردنەوەو یەکخستنی تاکەکانی کۆمەڵگا، بەواتای «بەپاڵ یەکەوەنانی خەڵک» نییە، چونکە جموجۆڵی ئەم خەڵکانە دەبێتە هۆی ئەوەی کە کردەوە تاکەکەسییەکانی هاووڵاتییان لەکۆمەڵگادا، بواری دەرکەوتنیان بۆ نەرەخسێ. بۆ سەلامەتیی کۆمەڵگا هیچ ناکۆکییەک لەوە زیانبەخشتر نییە. لەبەر ئەوە،

ماکیاڤێللی، فێربوونی بنەماکانی مەدەنییەت دەخاتە چەقی بیرکردنەوە سیاسییەکانی خۆی. هیچ شارێک بەبێ هەبوونی هاووڵاتیی ژێر ناهێتەکایەوە، هەروەها هەر کەسێ باس لە هاووڵاتییان بکات بێگومان بایەخ بە فێربوونی بنەماکانی ژیانی مەدەنی دەدات؛ لە پەراوێزی ئەم بنەمایانەوەیە کە «سیاسەتی هاوسەنگی» لە دایک دەبێت و گەشە دەکات. ئامانجی سەرەکی بەرهەمەکانی ماکیاڤێللی ئەوەیە کە بیروڕا بەنرخەکانی دامەزرێنەران- یاسادانەرانی سەردەمی کۆن بۆ خەڵکی سەردەمی ڕێنسانس ڕوون بکاتەوە. بە ڕای ماکیاڤێللی، لەبەر ئەوەی مرۆڤ ناچارە لە کۆمەڵگای سیاسیدا بژیت، بۆیە پێویستە لەسەری ڕێگاکانی سەقامگیربوونیشی بدۆزێتەوە.

دەتوانین پەندێکی گەورە لە بیروڕاکانی ماکیاڤێللی وەرگرین، ئەو پەندەش ئەوەیە کە: سەقامگیربوونی کۆمەڵگا بەبێ ئازادیی سیاسی نایەتە کایەوە و وەک ڕیمۆن ئارۆن دەڵێ: «ئازادیی سیاسی دەبێتە هۆی ئەوەی خەڵک لێهاتوویی پێویست بۆ پاراستنی بەدەستبێنن وببن بە هاووڵاتی. ئازادی سیاسی، وەنەبێ خەڵک بگۆڕێت بۆ تاکەکەسانی خۆبەدەستەوەدەر لەبەرانبەر هەموو شتێکدا یان خەڵکی هەڵگەڕاوەو ڕاپەڕیو، بەڵکو دەیانکات بە مرۆڤگەلێکی ڕەخنەگر و بەرپرس».

ئەنجام

«ناوی ماکیاڤیللی بەکردەوە
بووە بە ڕەمزی سیاسەتی ڕووت»
بندێتو کروچە

سیاسەت لە ڕوانگەی ماکیاڤیللییەوە

لە لاپەڕەکانی پێشوودا هەوڵمان داوە بیروڕا سیاسییەکانی ماکیاڤیللی لە چوارچێوەیەکی یەکگرتوودا و لە ڕووی پێکهاتەییەوە دەربڕین. هەروەها هەوڵمان داوە ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی ڕەسەنایەتی و قووڵایی بۆچوون و بڕواکانی ماکیاڤیللی لە ڕێی شەن و کەوکردنی دوو بەرهەمی گرنگی ئەودا ڕوون بکەینەوە.

ئەو قەیرانەی کە ئێستا سیاسەت ڕووبەڕووی بۆتەوە، وەنەبێ هەر تەنیا ڕژێمە سیاسییە جۆراوجۆرەکانی گرتبێتەوە، بەڵکو قەیرانێکە زێتر دووچاری چەمکی سیاسەت بۆتەوە. ئایا تا چەند ئەم چەمکە دەربڕی واقعێکە کە لە دونیای ئێستادا لەبەرچاومانەوەیە، ئەمە کێشەیەکە ژێرخانی ئەم قەیرانەی داگیرکردووە. هەر بۆیە حوکمدان لەبارەی ئەم دوو حاڵەتە، لە ڕێی دابڕان و لێک جیاکردنەوەیان، بێگومان یەکەم هەنگاوە بەرەو بیرکردنەوە لەم قەیرانە. بەڵام لێکجیاکردنەوەی چەمکی سیاسەت و واقعی سیاسی، بە واتای جیاکردنەوەی کایەی فیکر لە کایەی کردار لە سیاسەتدا نییە. ئەوەی لێرەدا گرنگە بیرکردنەوەیە لەبارەی چەمکی سیاسەت لە ڕێی دیاریکردنی سنووره واقعیەکەی.

بە لەبەرچاوگرتنی ڕەگوڕیشەی یۆنانیی وشەی سیاسەت (پۆلیتێیا) دەتوانین بەو ئەنجامە بگەین کە سیاسەت هەمیشە بە واتای زانست یان هونەری دەستەمۆکردنی دەسەڵات بەکارنەهێنراوە. لە یۆنانی کۆندا سیاسەت بە مانای بەشداریکردنی هاوولاتییان (پۆلیتایی) بوو لە بەڕێوەبردنی کاروباری شار (پۆلیس)دا. کەواتە ئەوکات چەمکی سیاسەت هەم هاوولاتییان و هەم دەستوور واتا بونیادی شاری دەگرتەخۆ. هەر بۆیە فەیلەسووفێکی وەک ئەرستۆ، وێڕای ئەوەی کە بیریارێکە لە سەدەی چوارەمی پێش زایین ژیاوە، بەڵام بیروڕا سیاسییەکانی ڕەنگدانەوەی واقعە سیاسییەکانی سەدەی پێنجەمی پێش زایینی پێوە دیارە. ئەو لە بەشی یەکەمی بەندی

یەکەمی نامەی «**سیاسەت**»ی خۆیدا ناوی شار دەبات بە «کۆمەڵگای سیاسی». مەبەستی لە «کۆمەڵگای سیاسی» ئەو کەشوهەوایەیە کە تاکەکەسان وەک هاوولاتی و بەیەکەوە بەشداری دەکەن لە ڕێکخستنیدا. بەڕای ئەرستۆ، جیاوازی لە نێوان ژیانی کۆمەلایەتی و ژیانی سیاسیدا نییە، هەروەک چۆن جیاوازی لە نێوان کاروباری تایبەتی و کاروباری گشتیدا نییە. سیاسەت لێرەدا وەک گشتێک وایە کە هەموو لایەنەکانی ژیان بەخۆوە دەگرێت. لە راستیدا، لە کۆمەڵگای ئەسینای سەدەی پێنجەمی پێش زاییندا واقعی سیاسی (Political reality) لە چەمکی واقعیی سیاسەت جیا نەبوو. «وتاری مردووەکان»ی پریکلس کە تۆسیدیۆس لەبەشی یەکەمی کتێبی دووەمی **شەڕی پلوپۆنزی** خۆیدا هێناویەتییەوە، بەرچاوترین نموونەی ئەم شتەیە. پریکلس لە بەشێکی وتاری خۆیدا بە هاوولاتییانی ئەسینایی دەڵێت: «لە راستیدا ئێمە تاکە خەڵکێکین کە بڕوامان وایە ئەو کەسەی کە خۆی لە سیاسەت هەڵنەقورتێنی، هاوولاتییەکی بێ کەڵکە، نەک هاوولاتییەکی ئارام و گۆشەگیر. چونکە ئێمە هەمووومان خۆمان لە کاروباری حکوومەتی شار هەڵدەقورتێنین، جا چ لە ڕێی دەنگدانەوە بێت یان لە ڕێی دەربڕینی پێشنیارەکانمان»[٧٦].

ئێستا ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ پەیوەندی نێوان چەمکی سیاسەت و واقعی سیاسی لە چەرخی نوێدا، دەبینین واقعی سیاسی راستیی چەمکی سیاسەت لە خۆیدا جێ ناکاتەوەو بەم شێوەیەش چەمکی

سیاسەت توانای وەرگرتنی بەرپرسیارێتی فیکریی ئەم واقعەی نییە. بۆیە، سیاسەت ڕەنگدانەوەی کاروبارەکانی کۆمەڵگا نییە، بەڵکو وەک دامەزراوێکی جیا لە پاڵ ئەودا دەوەستێت، یان وەک دێوێکی ئەفسانەیی کۆمەڵگا هەڵدەلوشێت. هەرچۆنێک بێت هاوولاتییان بکەری(Subject) سیاسەت نین، بەڵکو بابەتی (Object) سیاسەتن. بەدەستەواژەیەکی تر، سیاسەتوانان وهاوولاتییان تاکە واقعێکی یەکگرتوو پێکناهێنن، بەڵکو بەدیهێنەری دوانەیەکن کە لە جیاکردنەوەی ڕەهەندی سیاسەت و ڕەهەندی کۆمەڵگادا کورت دەکرێتەوە. لە کۆتایی سەدەی هەژدە بە دواوە وێنەیەکی ئەم جیاکردنەوەیە لە لێکجیاکردنەوەی دەوڵەت و کۆمەڵگای مەدەنیدا بەرچاودەکەوێت. لێرەدا کێشەی ئازادیی تاکەکەسی لە شێوەی سەربەخۆیی کۆمەڵگای مەدەنی لە بەرانبەر دەوڵەتدا دەخرێتەڕوو. خەسڵەتی ئازادی لە دونیای نوێدا ماهیەتە تاکەکەسییەکەیەتی، لە حاڵێکدا کە لە دونیای کۆندا ئازادی شتێکی کۆمەڵی و گشتییە. بەم شێوەیە، ئامانجی سیاسەتی نوێ شتێک نییە جگە لەتێرکردنی خواست و پێداویستییەکانی تاک لە کۆمەڵگای مەدەنیدا. لەبەرانبەر ئەمەدا تاک لەڕێی بەشداریکردنی ناراستەوخۆ و ماوەکورتی لە سیاسەتدا، نێوانگیرێک بەناوی «دەوڵەت» لە نێوان خۆی و کۆمەڵگادا دەستنیشان دەکات. لە راستیدا، ئەو مەودایەی کە دامەزراوەی دەوڵەت لە دامەزراوەی کۆمەڵگا جیادەکاتەوە، دەستنیشانکەری ماهیەتی دەسەلاتە. بۆیە کاتێک ئەم مەودایە

دەگۆڕێت بۆ دابڕانێکی تەواو لە نێوان دەسەڵات و کۆمەڵگاداو دەوڵەت وەک گشتێکی ئۆرگانیک هەموولایەنەکانی کۆمەڵگا (کایە ئابووری - یاسایی وکلتوورییەکان) دەخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە، لەم بارەدا دەسەڵات ماهیەتێکی تۆتالیتەرانەی دەبێت. دەسەڵاتی تۆتالیتەر ماهیەتێکی سەروو- کۆمەڵایەتیی هەیە. بەم واتایە، حزب و گرووپ یان تاکەکەسێک کە بەرجەستەبووی ئەم دەسەڵاتەیە، دەکەوێتە دەرەوەی کایەی کۆمەڵگاوە. هەرچەندە دەسەڵاتی تۆتالیتەر پەیوەندییەکی ئایدیۆلۆژی و رەمزیی لەگەڵ کۆمەڵگادا هەیە، واتە ماهیەتی بیروڕاو کردارەکانی خۆی لە ژیانی رۆژانەی تاکەکاندا دیاردەکات، بەڵام لە روانگەی ئەم دەسەڵاتەوە تاکەکەسانی کۆمەڵگا مرۆڤی بێ دایک و باوکن، هەر بۆیە، تاک لە کۆمەڵگای تۆتالیتەردا پلەوپایەیەکی یاسایی نییە. وەک دەبینین، ئەم جارەیان دەوڵەت نییە کە پێویستە خواست و پێداویستییەکانی تاکەکەسان جێبەجێ بکات، بەڵکو ئەوە تاکەکەسانن کە پێویستە پەیڕەوی لە شێوازە جیاجیاکانی زۆرداریێتی دەسەڵاتی تۆتالیتەر بکەن. بەم واتایەوە، ئەگەر سیاسەت لە کۆمەڵگای تۆتالیتەردا، گشت کۆمەڵگا دابگرێت، بەڵام- وێڕای وەک یەک لێکردنی کۆمەڵگای مەدەنی و دەوڵەت (واتە کایەی تایبەتی و کایەی گشتی)- بەپێچەوانەی ئەو واقعەی کە لەچاخی کۆندا هەبوو، شتێکی کۆمەڵی و دەستە جەمعی نییە. کۆمەڵگای تۆتالیتەر، کۆمەڵگایەکی سیاسییە، چونکە سیاسەت تەوەری سەرەکی ژیانی تاکەکەسانی کۆمەڵگایە. بەڵام ئەم تاکەکەسانە نەک

وەک هاووڵاتی، بەڵکو وەک تاکەکەسانی بچووک بە ترس و لەرزەوە لە کۆمەڵگای تۆتالیتەردا سیاسەت پەسنددەکەن. بەم شێوەیە بە رای ئەم تاکەکەسانە چەمکی تۆتالیتەریزم و چەمکی سیاسەت هەردووکیان تەعبیر لە واقعێک دەکەن. لەو رووەوە، رەتکردنەوەی واقعی سیاسیی تۆتالیتەریزم، رەتکردنەوەی چەمکی سیاسەتی لێدەکەوێتەوە. زۆرداریێتی سیاسەتی تۆتالیتەر و زاڵبوونی بێ قەیدو شەرت بەسەر گشت بوارە کۆمەڵایەتییەکان، جارێکی تر دەمانخاتەوە بەردەم نموونەی «ئۆتۆنومیی سیاسەت»ی ماکیاڤیللی. بەڵام ئایا تا چەند ئەم ئۆتۆنومییە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی دامەزراوەیەکی نوێی دەسەڵات- کە لە ژێر ناوی «دەوڵەت»دا سیاسەت لە ناوڕۆکە گشتییەکەی دادەماڵێت و فۆڕمێکی ستراتیژیی پێ دەبەخشێت- مەسەلەیەکە کە تەوەری سەرەکی بیری ماکیاڤیللی پێکدێنێت. هەوڵدانی ماکیاڤیللی بۆ پێناسەکردن و دیاریکردنی چەمکی نوێی سیاسەت لە چوارچێوەی جیهان و مرۆڤێکی نوێدا بەرچاودەکەوێت. لە راستیدا ماکیاڤیللی رووبەڕووی قەیرانێکی سیاسیی ئەوتۆ بۆتەوە کە ئەنجامی گۆڕانی سیستمی کۆزمۆلۆژیی (گەردووناسیی) ئەرستۆیی و داڕشتنی بونیادی ئەنتۆلۆژی (بوونناسی)ێکە کە لەماوەی نۆزدە سەدەدا بە دوای «رزگارکردنی دیاردە سرووشتییەکان»دا دەگەڕا. شتێکی سروشتییە کە مرۆڤ بە لەدەستدانی ناوەندێتی کۆزمۆلۆژییانەی خۆی، لەو شوێنەی کە ئەرستۆ لە سروشتدا بۆی دیارکردووە بەولاوەتر دەڕوات و بەم شێوەیە

پێویستی بە تێڕوانینێکی سیاسیی نۆی هەبوو کە بەلەبەرچاوگرتنی ئەو پێوەندییە نوێیەی کە لە نێوان ئەو و جیهاندا هاتبووە کایەوە، پێوەندیی نێوان ئەو و هاوجۆرەکانی لە کۆمەڵگادا دیاریدەکات. مەبەستی ماکیاڤیللی لە پێناسەی نوێی چەمکی سیاسەت، بیرۆکەیەکە لەبارەی واقعێکی سیاسیی ئەوتۆ کە بەرای ئەو دەرکەوتەی سیستمی نوێی جیهانە. ماکیاڤیللی یەکەم بیریارە کە لە ڕێی دیاریکردنی چەمکی سیاسەت وەک کرداری ستراتیژیی دەسەڵات، ڕێگە بۆ تیۆری سیاسیی نوێ خۆش دەکات. ئەو هەوڵدەدات ئەو ناهاوسەنگییەی کە دوای دابڕانی مەعریفی لەگەڵ دونیای ئەرستۆیی لە جیهانی سیاسەتدا سەریهەڵدابوو، حاڵەتی هاوسەنگیی خۆی بۆ بگێڕێتەوە. لە ڕاستیدا شێوەی تەواوی ئەم هاوسەنگییە لەپێکهاتەی سیاسەتی عەقلانیی هۆبزدا دەدۆزینەوە کە لەسەر بناغەی گۆڕانی سیاسەت بە شێوە ماکیاڤیللییەکەی دامەزراوە. وەک لیۆ شتراوس دەڵێت: «ماکیاڤیللی گرنگتر لە کریستۆف کۆلۆمبس، دۆزەرەوەی کیشوەرێکە کە هۆبز ئامۆژگارییەکانی خۆی لەسەر بنیات دەنێت»[٧٧]. ئامانجی هۆبز بەزانستیکردنی سیاسەتە لەڕێی میتۆی بیرکارییانەی گالیلێ کە دوایین چەسپاندنە فەلسەفییەکەی لەلای هیگڵ بەرچاو دەکەوێت. بەڵام، سیاسەتی زانستیی هۆبز هەلومەرجی بوونایەتیی خۆی لە ساتەوەختی ماکیاڤیللییانەی گەڕانەوە بۆ مەیدانی کاری سیاسیی خەڵک دەدۆزێتەوە. بۆیە، بیری سیاسیی ماکیاڤیللی بەدیهێنەری

«مێژووگەرێتییەکی کردەییە»کە تێیدا چەمکی سیاسەت سەقامگیری بە واقعی سیاسی دەبەخشێت. لە ڕوانگەی ماکیاڤیللییەوە ئەم «مێژووگەرێتی کردەیی»یە دەربڕی ماهیەتی مێژوویی کردەوەی مرۆڤەکانە لە کۆمەڵگادا. بەڵام ئێستا ئاخۆ تاچەند پەسندکردنی ماهیەتی مێژوویی واقعێکی سیاسی، کاردەکاتە سەر دیاریکردنی چەمکی نوێی سیاسەت، کێشەیەکە لە کتێبی **میر**دا ڕووبەڕووی دەبینەوە.

لێکۆڵینەوە لە کتێبی **میر** توانای ئەوەمان پێ دەبەخشێت کە چەمکی «سیاسەت» لە پەیوەندیی بەچەمکی «دەسەڵات»و «دەوڵەت»ەوە دەستنیشان بکەین. وەک گوتمان بە ڕای ماکیاڤیللی، سیاسەت، سیستمێکە بۆ پیادەکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت. لەم ڕوانگەوە، دەسەڵات، وەک بزوێنەری سەرەکی خستنەکارو چالاکیی دامەزراوەکانی دەوڵەت خۆی دەردەخات. بەواتایەکی دی، دەوڵەت تەنیا لە پەیوەندی بە دەسەڵاتەوە بوونی هەیە؛ دەسەڵاتی دەوڵەت تەنیا لە ڕێی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتییەوە پیادە دەکرێت. کەواتە ماهیەتی دەسەڵاتی دەوڵەت هەر چییەک بێت، ئاشکرایە کە ناتوانین هیچ کۆمەڵگایەک بەبێ هێنانەدی ڕێکخستن، ڕێکبخەین؛ چونکە تەنانەت پڕ ئاژاوەترین کۆمەڵگای مرۆییش لەسەر جۆرە ڕێکخستنێک (Order) دامەزراوە. ئەگەر ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی نەبێت، ژیانی کۆمەڵایەتیش نابێت. دەتوانین بڵێین ڕێکخستن، هۆکاری یەکپارچەیی کۆمەڵگای سیاسییە. کەواتە، هەر دەسەڵاتێک

بۆ ئەوەی دەسەڵات بێت، پێویستی بە ڕێکخستن هەیە، هەر دەسەڵاتێک ڕێکخستنێکی تایبەت بەخۆی دێنێتە ئاراوە. لە دیموکراسیدا، ڕێکخستنی یاساکان زاڵە، لە کاتێکدا کە حکوومەتە چەوسێنەرو زۆردارەکان، بەهێزی چەک و لە ڕێی کاری توندوتیژەوە سیستەم دەهێننەکایەوە. لەم دوو جۆرە حکوومەتەدا، ڕێکخستن هەیە، بەڵام یەکێکیان، لە ڕێی ڕێزگرتنی هاووڵاتییان لە یاساو لەوی دیکەدا، بەهۆی ترساندن و تۆقاندنی هاووڵاتییان لە دەسەڵاتی دەوڵەتەوە. شلەژاویی هەر سیستەمێک تەنیا لە ڕێی کاروئەرکەکانیەوە ناتوانرێت دیاربکرێت بەڵکو پەیوەندی بە پاراستنی ئەو سیستەمەشەوە هەیە. لەو ڕووەوە، سەقامگیریی سیاسی، زێتر ئەنجامی بەردەوامبوونی سیستەمە.

لەو بارەیەوە ڕێنماییەکانی ماکیاڤیللی، تیۆروتەسەل و دروست دێنە بەرچاو. دەتوانین کتێبی **گوتارەکان** وەک کتێبێک لەقەڵەم بدەین کە نووسەر تێیدا هەوڵدەدات ڕێکخستنی کۆمار شەن و کەوبکات. لە کۆماردا، ڕێکخستن، جووتە لەگەڵ داواکاریی ئازادی. بە بڕوای ماکیاڤیللی، کۆمار ڕژێمێکە کە تێیدا، ڕێکخستن، بەباشترین شێوە دێتە ئاراوە، چونکە لە ڕاستیدا، ڕێکخستن بۆیە دێتە ئاراوە تا «کاروباری گشتی» جێبەجێبکات. هەر لەبەر ئەوە، ماکیاڤیللی جەخت لەسەر مەترسیی ئەو گەندەڵییە دەکات کە ڕووبەڕووی هەر کۆمارێک دەبێتەوە. مۆنتسکیۆش لە بەشی سێیەمی کتێبی سێیەمی **گیانی یاساکان** دا، درێژە بەم باسە دەدات. گەندەڵی، سوود وەرگرتنی

هەڵەو نادروستە لە دەسەڵات. بە گوتەیەکی تر، خاوەن دەسەڵاتەکان، ڕێگە بەخۆیان دەدەن کە بۆ ڕازیکردنی خواستەکانیان، یاساشکێنن. بەڵام هیچ کۆمارێک بەرچاو ناکەوێت کە لەسەر یاساشکێنی بەردەوام بێت. کۆماری بەبێ یاسا مەترسیی لەناوچوون یان گۆڕانی بۆ حکوومەتێکی چەوسێنەر و ستەمکار هەڕەشەی لێدەکات. ژیانی سیاسی لە هەر کۆمارێکدا بەپێی بڕیارەکانی یاساو پێی ئەو ڕێسایانەی کە بۆ چالاکیی هەر کۆمەڵگایەک دانراون، بەردەوام دەبێت. لە کۆماری ڕۆمادا، ئەوەی سەرنجی ماکیاڤیللی بۆ خۆی ڕادەکێشێ، ئەو هەوڵەیە کە بۆ ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەنجام دەدرا. بەڵام وەک پێشتر گوتمان، ماکیاڤیللی باس لە مەسەلەی ڕاستەقینەیی بوونی دیموکراسیی ڕۆما ناکات. ئەو تەنیا بەوە وازدێنێت کە کاروچالاکییەکانی دامەزراوەکانی ڕۆما لە هەموو لایەنە سیاسی و سەربازییەکانیانەوە شی بکاتەوە. بەرای ماکیاڤیللی، تا ئەو کاتەی بتوانین ڕۆما بە نموونەیەکی پوختی ڕێکخستن و هەماهەنگیی سیاسی و سەربازی لەقەڵەم بدەین، گرنگ ئەوە نییە کە داخۆ ئەو شارە دیموکرات بووە یان کۆمارێکی ئۆلیگارشی. کەواتە نابێ ماکیاڤیللی، بە بیریارێکی ئەوتۆ لەقەڵەم بدەین کە تەنیا بیر لە دیموکراسی دەکاتەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەی کە بیرکردنەوەکانی زێتر تایبەتن بە هونەری سیاسەت، نەک بە لێکۆڵینەوەی تیۆریکی سیاسیی تایبەت. هەر بۆیە ئەو هێنانەدی کۆمار بە پێشکەوتنی بەهاگەلێکی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتیی دیاریکراو لەقەڵەم دەدات.

دابڕانی پەیوەندیی ئەو بە ڕێڕەوە سیاسییەکانی سەدەکانی ناوەڕاست، دوای دیراسەکردنی مێژووی سەردەمی کۆن دەردەکەوێت. بە بڕوای ماکیاڤیللی، یەکگرتوویی، بەردەوامی و گەشانەوەی کۆمار بەهۆی شێوەی کاری سیاسیی دامەزراوەکانییەتی؛ هەروەها هەموو هەوڵە سیاسییەکانی ئەوەیە کە ئەم ئەنجامانە لە دامەزراوەکانی کۆماری فلۆرەنسای سەردەمی خۆیدا وەدەست بێنێت. ئەو بەراوردکردنەی کە لە نێوان کۆماری ڕۆما و کۆماری فلۆرەنسادا دەیکات هەر لەم چوارچێوەیەدا مانای خۆی وەردەگرێت. ئەو نایەوێت لە نێوان گیانی مەدەنی کۆمەڵگا کۆنەکان و دامەزراوە نوێیەکان، هەماهەنگییەک دروست بکات، بەڵکو هەوڵدەدات پەی بەواتاو ماهیەتی هاوسەنگی ببات کە لە نێوان ئەم دووەدا لە دونیای یۆنانی- ڕۆمانیدا هەبووە و بۆ ئەوەی لە فلۆرەنسای سەردەمی خۆیدا بەرجەستەی بکات. ماکیاڤیللی، بۆ ئەنجامدانی ئەم مەبەستە، شێوەی بیرکردنەوەی سیاسیی نەریتی سەروژێر دەکات بۆ ئەوەی بنەماکانی سەربەخۆیی سیاسیی فلۆرەنسا دابڕێژێت.

بە رای ماکیاڤیللی، تاکە ئامانجی سیاسەت، داڕشتنی چالاکییە کۆمەڵایەتییەکان نییە، بەڵکو بایەخ بە ڕێکخستنی هۆکارەکانی بنیاتنانی ژیانی دەوڵەتیش دەدات. بە بڕوای ئەو، چالاکیی سیاسی، بریتییە لە ڕێخستنی بونیادی کۆمەڵگا لە ڕێی بەڕێوەبردنی حکوومەتەوە. بیرۆکەی جیاکردنەوەی کۆمەڵگای مەدەنی لە دەوڵەت، هەر لێرەوە سەرهەڵدەدات. لە تیۆرە سیاسییەکانی ماکیاڤیللیدا، ئەم

بیرۆکەیە سەرەتا لە شێوەی جیاکردنەوەی دەسەڵاتی میر (یان دەسەڵاتی کۆمار) لە خەڵک دەردەکەوێت. هەر لەبەر ئەوە، لەبەرهەمەکانی ماکیاڤیللیدا هیچ ئاماژەیەک بۆ لەناوچوونی بونیادی کۆمەڵگا لە ژێر باڵادەستیی «دەوڵەتێکی ئامادە لەهەموو شوێنێک و چاودێر بەسەر هەموو شتێکەوە» نادۆزینەوە. ماکیاڤیللی پێی وانییە کە دەوڵەت بریتیبێت لەو دەسەڵاتەی کە گشت کۆمەڵگای مەدەنی لە ناوخۆیدا تواندبێتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە، بەردەوام لە هەڵسوکەوتی دەسەڵاتی دەوڵەت لەگەڵ خەڵکدا، ئاگاداریان دەکاتەوە. بەدەستەواژەیەکی تر، بە بۆچوونی ئەو، «بواری سیاسەت» بوارێکی بێ سنوور نییە کە دەسەڵات هەوڵبدات بەسەریدا زاڵ بێت. هەر لەبەر ئەوەیەکە، ماکیاڤیللی، هەمووجۆرە وێنەیەکی «گشتێتی ئۆرگانی»ی دەوڵەت ڕەت دەکاتەوە. لە تیۆرەکانیدا، کایەی سیاسەت، کەشوهەوایەکە ماهیەتەکەی یارمەتیدەرە بۆ هاتنەکایەی گۆڕانکاریی هەمیشەیی. ماکیاڤیللی بە دووبارە بیرکردنەوە لە سیاسەت، گشت چوارچێوەیەکی تیۆری کە بڕوایان بە بەردەوامیی ژیانی دامەزراوە تێکدەرەکانی ڕێکخستنی سیاسی هەیە، دەخاتە ژێر پرسیارەوە. کەواتە، بە بڕوای ئەو «دەشێ گومانێک دزەبکاتە ناو هەموو بونیادە یەکگرتووخوازەکانەوە»[٧٨]. ئەم بۆچوونە یەقینە خۆی لە خۆیدا بەسە بۆ ڕوونکردنەوەی پلەوپایەی ماکیاڤیللی لە نێو بیریارە سیاسییە گەورەکاندا بەتایبەت کە بیروڕاکان-هیچ کات خۆبەخۆ، هزر سەرگەرم ناکەن، بەڵکو ئەو تەنیا ئەوکاتە دەپڕژێتە

سەریان کە لە کردەدا بەرجەستە دەبن، هەروەها هەر لە کردەشدایە کە ژیانی راستەقینەیان لە لای ئێمە ئاشکرا دەبێت. بەو پێیە، ماکیاڤیللی، لە مێژووی بیروڕا سیاسییەکاندا، پێگەیەکی تایبەتی هەیە. بیرکردنەوەی ماکیاڤیللی، نەرێککەوتنخوازانەیەو نە شۆڕشگێڕانەیە؛ هەروەها موخاتەبە تایبەتەکانی، نەدیکتاتۆرەکانن و نە شۆڕشگێڕەکان. ئەو بۆ هەموو ئەو کەسانە دەدوێت کە کەم تا زۆر سیاسەت دەکەن، یان لە رێی سیاسەتەوە دەژین. هەر لەبەر ئەوە، لێکۆڵینەوە لە بیروڕا سیاسییەکانی ماکیاڤیللی، وەک پێوەرێک بۆ تێگەیشتن لە چارەنووسی سیاسیی تاکەکەسان پێویستە. لەم رووەوە ژیانی شوێنکەوتووانی ماکیاڤیللی تازە دەستی پێکردووە.

پەراوێزەکان:

تێبینی: لە پەراوێزەکاندا، ژمارەی یەکەمی ناوکەوانە کە ژمارەی زنجیرەی کتێبەکەیە لە بیبلۆگرافیای کۆتاییداو ژمارەی دووەمیش ژمارەی لاپەڕەیە.

١- نیکولا ماکیاولی، **شهریار**، ترجمهء داریوش آشوری، تهران، نشر پرواز، ١٣٦٦، ص٤٦.
٢- سەرچاوەی پێشوو.
٣- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٥٤٦)
٤- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٦٥٠)
٥- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٣٨٠)
٦- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٦٤٨)
٧- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٥٩٨)
٨- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری، ل١١٣.
٩- جان جاک رۆسۆ، **پەیمانی کۆمەڵایەتی** (٦٢؛ ل٢٨٩)
١٠- سپینۆزا، **نامەی سیاسەت** (٦٣؛ ل٣٩)
١١- کلود لوفۆر، **ماکیاڤیللی** (٢٣؛ ل٧٨)

١٢- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری،ل٨٦.
١٣- هیگل، **وانەکانی فەلسەفەی مێژوو** (٤٩؛ ل٣١٤)
١٤- رژین پێرنۆ، **بۆ کۆتاییهێنان بەسەدەکانی ناوەڕاست** (٥٩؛ ل١٦).
١٥- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٣٨٦)
١٦- ئۆگۆستین رونۆدێ، **ماکیاڤیللی** (٢٧؛ ل١٤٥)
١٧- کلۆد لوفۆر، **پێشەکییەک بۆ گوتارەکان** (٢٣؛ ل١٣)
١٨- ماکیاڤیللی، **میر**، وەرگێڕانی ئاشووری، ل٦٢.
١٩- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٦٢٧)
٢٠- **میر**، وەرگێڕانی ئاشووری، ل٤٦.
٢١- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٤١٤)
٢٢- هەمان سەرچاوە، ل٤٧٨.
٢٣- هەمان سەرچاوە، ل٤١٣.
٢٤- هەمان سەرچاوە، ل٤٨٨-٤٨٩.
٢٥- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری، ل٧٦.
٢٦- نامەی رێککەوتی ١٨ی ئازاری ١٥١٣ ماکیاڤیللی بۆ فرانچیسکۆ ڤیتۆری، لە **نامەکانی ماکیاڤیللی** (١١؛ ل٣٣٢)
٢٧- نامەی رێککەوتی ١٠ی ئەیلوولی ١٥١٣ بۆ فرانچیسکۆ ڤیتۆری، **نامەکانی ماکیاڤیللی** (١١؛ ل٣٧٠)
٢٨- هەمان سەرچاوە، ل٣٦٩-٣٧٠.
٢٩- ئەنتۆنیۆگرامشی، **تێبینییەک لەمەڕ ماکیاڤیللی و میری نوێ** (٢٠؛ ل٤١٥)
٣٠- مارسیل گەوشێ، **لە ئەفسانە داماڵینی جیهان** (٤٧؛ ل٣٥)
٣١- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری، ل٥٩.
٣٢- هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

٣٣- هەمان سەرچاوە، ل٦٠.
٣٤-هەمان سەرچاوە، ل٦١.
٣٥- هەمان سەرچاوە، ل٦٠.
٣٦- هەمان سەرچاوە، ل٦٢.
٣٧- هەمان سەرچاوە، ل٦٨.
٣٨- هەمان سەرچاوە، ل٨٣.
٣٩- هەمان سەرچاوە، ل٨٥.
٤٠- هەمان سەرچاوە، ل٨٦.
٤١- مۆریس میرلۆپۆنتی، **لە ستایشکردنی فەلسەفەدا** (٢٥؛ ل٣٦٠)
٤٢- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری؛ ل٨٧-٨٨.
٤٣- ئەلبێرتۆ مۆراڤیا، **مرۆڤ** (٥٦؛ ل١٧٦)
٤٤- ئۆگۆستین رونۆدێ، **ماکیاڤیللی** (٢٧، ل١٤و١٥)
٤٥- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٤٠٧)
٤٦- هەمان سەرچاوە، ل٤١٥.
٤٧- هەمان سەرچاوە، ل٤١٣.
٤٨- نامەی رێککەوتی ٣٠ی ئەیلوولی ١٤٩٩ی ماکیاڤیللی، لە **نامەکانی ماکیاڤیللی** (١١؛ ل...)
٤٩- میکاڤیللی «دەیەکان»، لە **کۆ بەرهەمەکان** (١؛ ل٢٩١)
٥٠- **میر**، وەرگێڕانی داریوش ئاشووری، ل٣٠.
٥١- هەمان سەرچاوە، ل٤٢.
٥٢- لیۆشتراوس، **چەند بیرورایەک لە بارەی ماکیاڤیللییەوە** (٣٠؛ ل٤٨)
٥٣- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٣٧٦)
٥٤- لیۆشتراوس، **چەند بیرورایەک لە بارەی ماکیاڤیللییەوە** (٣٠؛

ل١١٩-١٢٠)
٥٥- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٦٨٩)
٥٦- ئایزایا بەرلین، «نوێکاریی ماکیاڤیللی» لە **پێچەوانەی رەوت** (١٦؛ ل٤٨).
٥٧- لیۆشتراوس، **چەند بیرورایەک لە بارەی ماکیاڤیلییەوە** (٣٠؛ ل٢٢٨)
٥٨- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٤١٣)
٥٩- هەمان سەرچاوە، ل٤١٥.
٦٠- هەمان سەرچاوە، ل٤٠٥.
٦١- میشێل میسلن، **مرۆڤی رۆمانی** (٥٤؛ ل٢١٢)
٦٢- هەمان سەرچاوە، ل٢١٦.
٦٣- ماکیاڤیللی، **گوتارەکان** (١؛ ل٤٤٩)
٦٤- هەمان سەرچاوە، ل٥٠٥.
٦٥- هەمان سەرچاوە، ل٣٩١.
٦٦- هەمان سەرچاوە، ل٤٠٠.
٦٧- هەمان سەرچاوە، ل٣٩٩.
٦٨- هەمان سەرچاوە، ل٣٩٢.
٦٩- هەمان سەرچاوە، ل٤٣٠.
٧٠- هەمان سەرچاوە، ل٤٣١.
٧١- هەمان سەرچاوە، ل٦٤٠.
٧٢- هەمان سەرچاوە، ل٥١٧.
٧٣- مومیس فینلی، **داهێنانی سیاسەت** (٤٥؛ ل١٨٣-١٨٤)
٧٤- لیۆشتراوس، **چەند بیرورایەک لە بارەی ماکیاڤیللییەوە** (٣٠؛ ل١١٨).

30. Leo Strauss: *Pensées sur Machiavel*, Paris, Payot 1982.
31. Hélène Vedrine: *Machiavel ou la Science du Pouvoir*, Paris, Seghers 1972.
32. Eric Weil: Machiavel Aujourd'hui, in *Essais et Conférences*, tome 2, Paris, Plon 1971.
33. H.H. Whitfield: *Discourses on Machiavelli*, Cambridge University Press 1969.

ج. سەرچاوەی دیکە

34. R.H. Barrow: *Les Romains*, Paris, Payot 1962.
35. P. Birnbaum: *La fin du politique*, Paris, Seuil, 1975.
36. J. Burckhardt: *La Civilisation de la Renaissance en Italie*, Paris, 1958.
37. E. Cassirer: *The Myth of State*, Oxford University Press 1946.
38. E. Cassirer: The Individual and the Cosmos, in *the Renaissance Philosophy*, Harper and Row Publishers, 1963.
39. Ciceron: *De la République*, Paris, Flammarion 1965.
40. Cicéron: *Des lois*, Paris, Flammarion 1965.
41. J. Delumeau: *La Civilisation de la Renaissance*, Paris 1967.
42. J. Ellul: *L'Illusion Politique*, Paris, Laffont 1965.
43. M.I. Finley: *Studies in Ancient History*, Routledge and Keagan Paul 1974.
44. M.I. Finley: *Aspects of Antiquity*, Penguin Books 1977.
45. M.I. Finley: *L'Invention de la Politique*, Paris, Flammarion 1985.
46. M.I. Finley: *Démocratie Antique et Démocratie Moderne*, Paris, Payot 1976.
47. M. Gauchet: *Le Désenchantement du Monde*, Paris, Gallimard 1985.
48. B. de Jouvenel: *De la Politique Pure*, Paris, Calman-Levy 1977.
49. Hegel, *Leçons sur la Philosophie de L'histoire*, Paris Vrin, 1979, p314.

50. A Koyré: *Du Monde clos à l'Univrs Infini*, Paris, Idées, Gallimard 1962.
51. G.de Lagarde: *La Naissance de l'Esprit laïque au déclin du Moyen-Age*, Louvain 1956.
52. J.W. Lapierre: *Le Pouvoir Politique*, Paris, P.U.F. 1969.
53. Pierre Manent: *Naissance de la Politique Moderne*, Paris, Payot 1977.
54. Michel Meslin: *L'Homme Romain*, Paris Hachette 1978.
55. P.Mesnard: *L'Essor de la Philosophie Politique au 16ème siècle*, Paris 1969.
56. Alberto Moravia : *L'Homme*, Paris, Flammarion, 1965, p.176.
57. Claude Nicolet: *Le Métier du Citoyen dans la Rome républicaine*, Paris, Gallimard 1976.
58. O.A. Passerin d'Entrevès : *La Notion de l'Etat*, Paris, Sirey 1969.
59. R.Pernoud: *Pour en finir avec le Moyen-Age*, Paris, Point Seuil 1977.
60. Polybe: *Histoires*, 9 volumes, Paris, Les Belles Lettres, 1969.
61. N.Rouland: *Rome, Démocratie impossible*, Paris Actes Sud, 1981.
62. J.J. Rousseau, *Le Contrat Sociale*, III, 6, Paris. Montaigne, 285.
63. B. Spinoza: Traité Politique, I, 7, *Ouevres Çomplete*, Paris, Garnier-Flamarion, 1966, p 39.
64. Leo Strauss: *Droit Naturel et Histoire*, Paris, Plon 1954.
65. Tite-Live: *Histoire Romaine*, 33 tomes, Paris, Les Belles Lettres 1965.
66. Thucydide: *La Guerre de la Peloponèse*, Gallimard Paris, 1964, P.189-190.
67. H. Vedrine: *Les Philosophies de la Renaissance*, Paris, Que sais-je ? 1971.

بیبلۆگرافیا

ئ: بەرهەمەکانی ماکیاڤیللی

1. *Oeuvres Complètes*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, Gallimard 1952.
2. *Le Prince*, traduction de Jean Anglade + une préface de Raymond Aron, Le livre de Poche, Paris, Librairie Générale Francaise 1972.
3. *Le Prince*, une préface de Paul Veyne, Collection Folio, Paris, Gallimard 1980.
4. *The Prince*, edited by H.Butterfield, Everyman's Librairy 1958.
5. *Discours sur la Première Décade de Tite-Live*, traduction de Toussaint Guiraudet + une préface de Claude Lefort, collection Stratégies, Paris, Berger-Levrault 1980.
6. *The Discourses*, edited by Bernard Crick, Penguin Books 1970.
7. *L'Art de la Guerre*, traduction de Toussaint Guiraudet + une préface de George Buis, collection Stratégies, Paris, Berger-Levrault 1980.
8. *Machiavelli: the chief works and others*. Durham North Carolina, 3 volumes, 1965.
9. *The Litterary works of Niccolo Machiavelli*, Oxford 1960.
10. *History of Florence*, Harper Torchback, New York 1960.
11. *Toutes les lettres de Machiavel*,2 Tomes - Paris, Gallimard 1955.

ب: لە بارەی ماکیاڤیللییەوە

12. R. Aron: Machiavel et Marx: in *Etudes Politiques*, Paris, Gallimard 1972.
13. A.F. Artaud : *Machiavel (son génie et ses erreurs)*, 2 tomes, Paris, Didot fréres 1933.
14. E. Barincou: *Machiavel par lui-même*, Paris, Seuil 1969.
15. Charles Benoist: *le Machiavelisme*, 3 volumes, Paris, Plon 1915.
16. Isaiah Berlin: The Originality of Machiavelli, in *Against the Current*, Oxford 1981.
17. B. Croce: "Machiavel et Vico" in *La Philosphie comme Histoire de la Liberté*, Paris, Seuil 1983.
18. J.G. Fichte: Sur Machiavel Ecrivain et sur des passages de ses oeuvres, in *Machiavel et autres écrits philosophiques et politiques de 1806/1807* Paris, Payot 1981.
19. Félix Gilbert: Machiavel: la renaissance de l'art de la guerre, *in Les maîtres de la stratégie*, tome 1 , édité par Edward Mead Earle, collection Stratégies, Berger-Levrault 1980.
20. A. Gramsci: Notes sur Machiavel, sur la politique et sur le Prince Moderne in *Gramsci dans le Texte*, Paris, Editions Sociales 1975.
21. B. Guillemain: *Machiavel (l'anthropologie politique)*, Genève, Droz 1977.
22. J.R. Hale: *Machiavelli and Renaissance Italy*, Penguin Books 1961.
23. Claude Lefort: *Le Travail de l'Oeuvre, Machiavel*, Paris, Gallimard 1972.
24. F. Meineke: *Machiavellism*, London, Routledge and Keagan Paul 1962.
25. M. Merleau-Ponty: Note sur Machiavel, in *Eloge de la Philosophie*, Paris, Gallimard 1953.
26. D.G. Mounin: *Machiavel*, Paris, Seuil 1958.
27. O.A. Renaudet: *Machiavel*, Paris, Gallimard 1942.
28. O.R. Ridolfi: *The life of Niccolo Machiavelli*, RoutLedge 1963.
29. Claude Rousseau: La Doctrine de la Guerre de Machiavel, in *Annales de Philosophie Politique*, Paris, P.u.F. 1970.

کتێبە چاپکراوەکانی دەزگا

١ – جوگرافیای کوردستان
٢ – نەژادی کورد
٣ – باڵە سیاسییەکان لە ئێران
٤ – کرۆنۆلۆژیای مەسەلەی مووسڵ
٥ – اربیل ٨٨ هەولێر ٩٩
٦ – جمعیة خویبون
٧ – امارة بابان
٨ – امارة بوتان
٩ – امارة بادینان
١٠ –جیهانگیری
١١ – حقوق الانسان والمجتمع المدنی بین النظریة والتطبیق
١٢ – الفدرالیة وامکانیة تطبیقها في العراق
١٣ – تەقریرستان

١٤ – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاریدا
١٥ –کردستان – في القرن الثامن الهجري
١٦ – فەرهەنگ و لێک حاڵی بوون
١٧ – فەرمانڕەوایانی قۆچ زێڕین – لە سوڵتان سلێمانی قانوونییەوە تا ئەتاتورک
١٨ – ئەودیوی مەرگ
١٩ – فریدریک نیتشە
٢٠ – چەند بابەتێکی رێزمان و زمان
٢١ – ژیانەوەو شوێنی لە رۆژنامەنووسیی کوردیدا
٢٢ – ئینسکلۆپیدیای ئابووریی
٢٣ – دێموکراسی چییە؟
٢٤ – ئەو پڵنگانەی لە تەک مندا غاریانداوە
٢٥ – کوردستان و کێشەی سنووری عوسمانی – فارسی
٢٦ – پاریا
٢٧ – شۆڕشی دەرسیم
٢٨ – الشدادیون في بلاد ئاران
٢٩ – لوڕ و لوڕستان
٣٠ – منالێیم ئاسکێک بوو بەسەر پەلکە زێڕینەکاندا بازبازێنی دەکرد

Machiavel

et la pensee de la renaissance

Ramin Jahanbaloo